

A CSENDESSÉG
FELÉ

Asztali beszélgetések 2.

Sorozatszerkesztő
Galambos Ádám

A CSENDESSÉG FELÉ

Luther Kiadó
Budapest, 2008

Az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány működését segítik:

Mosonmagyaróvári Piarista Rendház

Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) és Kollégium

Firtl Mátyás, a Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat

általános alelnöke

Kovács Béla, a Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat főjegyzője

Pilinszky János Irodalmi Kávéház

Gödör klub

Szimpla kert

Bauer Sound Kft.

Minden jog fenntartva. Bármely másolás, sokszorosítás,

illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás

a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

© Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány, 2008

© Luther Kiadó, 2008

Művészek: © Hefter László, 2008 © Péreli Zsuzsa, 2008 © Polgár Rózsa,

2008 © Szuppán Irén, 2008 © Vinczellér Imre, 2008

Fotó: © dr. Harmati-Horetzky Gergely, 2008 © Hegedűs Gábor, 2008

© Kondella Mihály, 2008 © Szelényi Károly, 2008

TARTALOM

ELŐSZÓ / 7

Galambos Ádám

FENT ÉS LENT / 11

Szemadám György • Ócsai Zoltán

A VIZUALITÁS HATALMA / 45

Koltai Lajos • Percze Sándor

HONNAN JÖVÜNK, KIK VAGYUNK, HOVÁ MEGYÜNK?

Az Asztali beszélgetések első kötetének
bemutatóján elhangzott beszélgetés / 79

Csepregi András • Fabiny Tamás • Heller Ágnes • Jókai Anna

HAGYOMÁNYAINK / 113

Berecz András • Hankovszky Béla Jácint

A SEGÍTŐ TETT EREJE / 139

Böjte Csaba • Roszík Ágnes

KÖZREMŰKÖDŐK / 167

ELŐSZÓ

„Mindennek megszabott ideje van, megvan az ideje minden dolognak az ég alatt. Megvan az ideje a születésnek, és megvan az ideje a meghalásnak. Megvan az ideje az ültetésnek, és megvan az ideje az ültetvény kitépésének. Megvan az ideje az ölésnek, és megvan az ideje a gyógyításnak. Megvan az ideje a rombolásnak, és megvan az ideje az építésnek.”

(Prédikátor könyve 3,1–3)

A fenti idézethez kapcsolódva azt is mondhatnánk: megvan az ideje az egymással való beszélgetésnek. Olyan időket élünk, amikor egyre nehezebb beszélgetéseket folytatni; azt tapasztaljuk a közélet minden területén, hogy amikor valamiben eltérő véleményt képviselő emberek kezdenének párbeszédbe, a beszélgetés már az elején megszakad, a közélet szereplői elbeszélnek egymás mellett, vagy sok esetben kimondottan elmérgesedik köztük az emberi viszony.

Mi, akik a disputákat szervezzük, sok utazás közben, megérkezés után mégis azt vesszük észre, hogy az Asztali beszélgetések alatt kicsit megáll az idő, és igazi találkozások jönnek létre. Van lehetőség kérdezni, van lehetőség az elhangzottakon elgondolkodni – de ami a legfontosabb: van lehetőség egymást megszólítani és egymást ezáltal kicsit jobban megismerni. A sok teendő között és az elhangzó

szavak mögött megszületik bennünk valami olyan érték, amely azelőtt nem létezett, amellyel mindannyian gazdagabbak lettünk.

„Beszélgető” könyvünkben az olvasó találkozhat azzal, hogy hogyan élnek meg különféle közös és eltérő tapasztalatokat beszélgetőtársaink. Az olvasás során elgondolkodhat az elhangzottakon, mérlegelheti a gondolatokat és nézeteket, melléjük helyezheti saját véleményét.

Beszélgetéseinkhez hozzátartozik, hogy képzőművészek – egyfajta harmadik beszélgetőtársként – segítenek értelmezni az alkotásaikban tükröződő sajátos látásmódjukkal a disputák témáit. Ezt a segítséget mind az olvasók, mind a kötet szerkesztőinek nevében ezúton is köszönöm nekik. Egyúttal itt köszönném meg disputapartnereinknek, hogy nemcsak részt vettek az Asztali beszélgetéseken, hanem lelkületükkel, hivatástudatukkal, világszemléletükkel és emberségükkel, egymáshoz való viszonyulásukkal bölcsebbé tettek bennünket.

Hadd emeljem ki a kötet címét: *A csendesség felé*. A valami felé való haladás mindig mozgást, energiát igényel. Ahogy egy beszélgetés során az egymásra való figyelés sokszor megerőltető, ahogy sokszor nehéz türtóztatni, hogy ne az *én* egoisztikus törekvései, hanem a *mi* közösségi szelleme érvényesüljön, úgy ebben az egymás felé való mozgásban egyúttal az is megnyilvánul, hogy amikor valódi dialógust folytatunk, egyre jobban, egyre mélyebben tudunk egymásra figyelni. Tudunk egy kicsit csendben lenni, mialatt hagyjuk a másikat kibontakozni. A másik meghallgatása, a különböző vélemények megismerése nem működhet máshogy, csak nyitott befogadással. Ahhoz viszont, hogy ez megtörténhessen, nekünk egy kicsit csendben kell lennünk, s lelkünk csendessége felé kell törekednünk, hogy ebben a belső térben a másikat befogadhassuk. Úgy, ahogy a Talmudban olvashatjuk: *„Hét tulajdonságáról ismerni meg a bölcset: nem beszél az előtt, ki tudományra és korra nézve őt megelőzi, nem szakítja félbe más beszédét, nem válaszol elhamarkodva, kérdez s felel, amint illik, rendet tart a beszédben, megmondja, ha nem érti, s helyesli az igazat.”*

Kedves Olvasó! Bízom benne, hogy miután végigolvassa ezt a könyvet, nemcsak elcsendesedik, nemcsak beszélgetőtársaink gon-

dolatait forgatja magában, hanem ehhez hasonló baráti beszélgetéseket is kezdeményez a környezetében élő embertársaival.

Ajánlom ezt a könyvet minden beszélgetni vágyónak.

Galambos Ádám

az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány

Kuratóriumának elnöke

<http://www.asztali.hu>

FENT ÉS LENT

SZEMADÁM
GYÖRGY

ÓCSAI
ZOLTÁN

Galambos Ádám Sok szeretettel köszöntöm mai alkalmunk beszélgetőpartnereit, Szemadám György író és festőművészt, Ócsai Zoltán evangélikus lelkészt, valamint mindazokat, akik eljöttek erre a rendezvényre. Mai beszélgetésünk alapja az Egy csepp emberség című rádióműsor egyik felvétele, amelyben Szemadám György egy rendkívül mély és megragadó, számos mai üzenetet hordozó gondolatmenetet fogalmazott meg. Ma este ezeket a gondolatokat igyekszünk kicsit részletesebben körüljárni.

Mesterházy Balázs Sok szeretettel köszöntöm beszélgetőtársaimat és a hallgatóságot. Szeretnék felolvasni egy bizonyos részletet abból az Egy csepp emberség című kötetben megjelent írásból, amelyet Szemadám művész úr 2004 novemberében mondott el a rádióban. „Az archaikus kultúrák minden emléke arra mutat, hogy az egykori emberek tekintetüket a magasba emelték. A nap és hold megszemélyesítései, a csillagmítoszok és egyáltalán az égi jelenségek iránti kitüntetett figyelem, ennek a magatartásnak a gyakorlati eredményét mutatják. De ennél talán még fontosabb az alapvető szellemi beállítódás, a transzcendens iránti figyelem. A fent és az alul, erkölcsi értelemben pedig, ahogy a magyar nyelv csodálatosan megfogalmazza, a fenséges és az aljas világos megkülönböztetése és annak a hite, hogy csak e képesség birtokában lehet emberi életet

élni ezen a földön.” Ezt az idézetet választottam a beszélgetés bevezetőjéül; ebből a témából, ezekből a gondolatokból adódik a beszélgetés „Fent és lent” címe is. Induljunk először alulról, és azt a kérdést tenném fel mindkettőjüknek, hogy milyen is a „lent”. Milyen lent lenni, ahonnan valamerre igyekszünk aztán elindulni?

Szemadám György Én is egy idézettel kezdeném, egy régebbi írásomból, amely a téli sötétségről szól, arról, hogy hogyan éli meg ezt az ember a városban, és hogyan élte meg valaha régen. Azt hiszem, a kétféle megélés egészen más hozzáállást tükröz. Felolvasnék egy rövid részletet ebből az írásból, amelynek az a címe, hogy Sötét napok a csillagos ég alatt. „Körülnézek ebben a karácsony előtti, a szokásosnál is csillogóbb-villogóbb színes fényreklámokkal és ünnepi fényfüzérékkel díszített városban, ahol születésem óta élek, és minduntalan arra gondolok, hányadik nemzedék nő föl itt, amelynek tagjai, legalábbis a többségük, még sohasem nézett föl a téli égboltra, s ha fölnézett is, semmit sem láthatott a földi fények miatt, mint ahogy a hosszabbodó téli esték szorongató sötétje sem tűnik fel a villódzó televíziókészülékek előtt ülőknek. Voltaképp az is alig számít valamit, hogy tél van, némi kellemetlenséget okoz ugyan a hideg, hogy latyakban kell néha gázolni, és hogy időről időre megbénítja a közlekedést a hó, de mi, városi emberek, már régen megszoktuk, hogy innen nézvést gyakorlatilag minden évszak egyformán csúf. Mert most a hó legalább jótékony takarót borít arra a szemétdombra, amelyet aztán az olvadás utáni tavasz oly kiábrándítóan lepez le. A fullasztó nyár aszfaltpuhító hőségéről és az ősz kibíratatlan esőzéseiről pedig kár is beszélni. Az emberek többségének fel sem tűnik, hogy a szabadban minden évszak minden természeti tünete gyönyörű. Felnőtt egy olyan nemzedék, amely az egykor volt anyatermészetben már csak az ellenséget látja, mely árvizekkel, földrengésekkel, parlagfűvel és halált hozó kullancsokkal fenyeget. És ha gyermekeink kedvéért egy-egy hétvégén mégiscsak letámadjuk annak egy-egy megmaradt szigetét, akkor úgy civilizáljuk, mint az egykori conquistadorok a frissen felfedezett Újvilágot. Csak autóbúz, kitört fák, tűznyomok és szeméttenger marad utánunk.

És itt következik a karácsony legfájóbb, számomra legfelháborítóbb momentuma: a karácsonyfa. Mert persze a karácsonyfa az ünnep legfontosabb kelléke, ami minden családban ott van. Mellesleg mint ilyen, alig több, mint száz éve terjedt el Magyarországon, és a magunk módján mi is mindenáron ünnepelni akarunk. Hogy mit is? Nem fontos. De leginkább talán a mindenható gazdaságis-tent, akinek oltárán pénzt áldozhatunk, hogy hozzátartozóink komfortérzése növekedjék. Rohanunk, vásárolunk. Műanyag játékokat, videókészüléket, halat, bejglit és általában mindent, ami csak elibénk kerül. Majd valakinek jó lesz. Aztán az ember a szeretet ünnepe előtt néhány nappal lassan megtelik gyűlölettel. Mert elfogyott, amit vásárolni akart, mert nagy a tülekedés mindenütt, mert már sajnálja a pénzt a sok marhaságra, pedig még Jolán néni-nek is venni kell valamit, annak ellenére, hogy az egész család utálja. Na és a karácsonyfa! Vajon idén is túl sok lesz? És az utolsó pillanatban megvehetem féláron? Vagy gyorsan vegyek meg méregdrágán egy olyan norvég, svéd vagy finn fenyőnek titulált darabot, amely három nap után épp úgy hullatja a leveleit, mint a többi. Aztán mégis megvan minden, és végre lezajlanak az ünnepek. Megérkeztek a menetrendszerűen kigyulladó lakásokról szóló hírek, és a lépcsőházakat meg az utcákat lassan elborítják az el nem adott és a nem egyszer fatalpastul kido-bott fenyőfák hullái. Egy értelmetlenül legyilkolt erdő szörnyű heka-tombája. Néha félek, és egyre többször gondolok irigykedve arra az egykor volt parasztemberre, aki valahol a téli éjszaka csillagos ege alatt, a maga építette házában, az asszonya sütötte kenyér mellett ün-nepelt, és a pislogó petróleumlámpa fényében, talán éppen egy maga faragta falovacskával lepte meg a kisleányát. Azt hiszem, annak az em-bernek semmitől sem volt oka félni, csak a Jóistentől. Ő pedig ho-gyan is zavarhatta volna meg az ünnepet, hisz látnia kellett, hogy azt a téli házat nagyobb fényesség övezi, mint most az egész nagyvárost.”

Nekem az említett Egy csepp emberség műsorban egy idézetem szerepelt a kedvenc versemből. Egyszer festettem otthon, és a rádióban *Mensáros László* szavalt egy addig számomra ismeretlen verset, *Kosztolányi Dezsőtől a Hajnali részegséget*. El kell mondanom, hogy

abba kellett hagynom a festést, mert teljesen kiborultam, és valami olyan megvilágosodást éltem át, ami talán Kosztolányi Dezső számára is katarzisélmény volt. Egy olyan versről van szó, amely lehet, hogy kicsit hosszúnak tűnik, de mégis szükségesnek érzem felolvasni, épp azért, ha esetleg nem ismernék, majd utólag szeretném elmondani, hogy mi benne az érdekes. Most csak arra utalnék, hogy a városi ember egyszer, egy kivételes pillanatban felnéz az égre. Páratlan a dramaturgiája, erre majd visszatérek. A vers így hangzik:

*„Elmondanám ezt néked. Ha nem unnád.
Múlt éjszaka – háromkor – abbahagytam
a munkát.*

*Le is feküdtem. Ám a gép az agyban
zörgött tovább, kattogva-zúgva nagyban,
csak forgolódtam dühösen az ágyon,
nem jött az álom.*

*Hívtam pedig, így és úgy, balga szókkal,
százig olvasva s mérges altatókkal.
Az, amit írtam, lázasan meredt rám.
Izgatta szívem negyven cigarettám.
Meg más egyéb is. A fekete.*

*Minden.
Hát fölkelek, nem bánom az egészet,
sétálgatok szobámba le-föl, ingben,
köröttem a családi fészek,
a szájakon lágy, álombeli mézek,
s amint botorkálok itt, mint a részeg,
az ablakon kinézek.*

*Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?
Te ismered a házam,
s ha emlékezni tudsz a
hálószobámra, azt is tudhatod,*

*milyen szegényes, elhagyott
ilyenkor innen a Logodi-utca,
ahol lakom.
Tárt otthonokba látsz az ablakon.*

*Az emberek feldöntve és vakon,
vízszintesen feküsznek,
s megforduló szemük kacsintva néz szét
ködébe csalfán csillogó eszüknek,
mert a mindennapos agyvérzegénység
borult reájuk.*

*Mellettük a cipőjük, a ruhájuk,
s ők a szobába zárva, mint dobozba,
melyet ébren szépítnek álmodozva,
de – mondhatom – ha így reá meredhetsz,
minden lakás olyan, akár a ketrec.
Egy keltőóra átketyeg a csendből,
sántítva baktat, nyomban felcsörömpöl,
és az alvóra szól a
harsány riasztó: „ébredj a valóra.”*

*A ház is alszik, holtan és bután,
mint majd száz év után,
ha összeomlik, gyom virít alóla,
s nem sejtí senki róla,
hogyan otthonunk volt-e vagy állat óla.*

*De fönny, barátom, ott fönny a derűs ég,
valami tiszta, fényes nagyszerűség,
reszketve és szilárdul, mint a hűség.
Az égbolt,
egészen úgy, mint hajdanába rég volt,
mint az anyám paplanja, az a kék folt,
mint a vízfesték, mely irkámra szétfolyt,*

*s a csillagok
lélekző lelke csöndesen ragyog
a langyos őszi
éjjelbe, mely a hideget előzi,
kimondhatatlan messze s odaát,
ők, akik nézték Hannibál hadát
s most néznek engem, aki ide estem
és állok egy ablakba, Budapesten.*

*Én nem tudom, mi történt vélem akkor,
de úgy rémlett, egy szárny suhant felettem,
s felém hajolt az, amit eltemettem
rég, a gyerekkor.*

*Olyan sokáig
bámultam az égbolt gazdag csodáit,
hogy már pirkadt is keleten, s a szélben
a csillagok szikrázva, észrevétlen
meg-meglibegtek, és távolba roppant
fénycsóva lobbant,
egy mennyei kastély kapuja tárult,
körötte láng gyúlt,
valami rebbent,
oszolni kezdett a vendégsereg fent,
a hajnali homály mély
árnyékai közé lengett a báléj,
künn az előcsarnok fényárban úszott,
a házigazda a lépcsőn bucsúzott,
előkelő úr, az ég óriása,
a bálterem hatalmas glóriása,
s mozgás, riadt csilingelés, csodás
halk női suttogás,
mint amikor már vége van a bálnak
s a kapusok kocsiért kiabálnak.*

*Egy csipkefátyol
látszott, amint a távol
homályból
gyémántosan aláfol,
egy messze kéklő,
pazar belépő,
melyet magára ölt egy drága, szép nő,
és rajt egy ékkő,
behintve fénnel ezt a tiszta békét,
a halovány ég túlvilági kékét,
vagy tán egy angyal, aki szűzi
szép mozdulattal csillogó fejkét
hajába tűzi,
és az álomnál csendesebben
egy arra ringó
könnyűcske hintó
mélyébe lebben,
s tovább robog kacér mosollyal ebben,
aztán amíg vad paripái futnak
a farsangosan lángoló Tejutnak,
arany konfetti-záporába sok száz
batár között, patkójuk fölsziporkáz.*

*Szájtátva álltam,
s a boldogságtól föl-fölkiabáltam,
az égbe bál van, minden este bál van,
és most világolt föl értelme ennek
a régi, nagy titoknak, hogy a mennynek
tündérei hajnalba hazamennek
fényes körútjain a végtelennek.*

*Virradatig
maradtam így és csak bámultam addig.
Egyszerre szóltam: hát te mit kerestél*

*ezen a földön, mily kopott regéket,
miféle ringyók rabságába estél,
mily kézirat volt fontosabb tenéked,
hogy annyi nyár múlt, annyi sok deres tél
és annyi rest éj,
s csak most tűnik szemedbe ez az estély?*

Kosztolányi Dezsőnek ez az egyik „hattyúdala”, mert egy év múlva, ötvenegy éves korában halt meg.

*Ötven,
jaj, ötven éve – szívem visszadöbben –
halottjaim is itt-ott, egyre többen –
már ötven éve tündököl fölöttem
ez a sok élő, fényes égi szomszéd,
ki látja, hogy könnyem mint morzsolom szét.
Szóval bevallom néked, megtörötten
földig hajoltam, s mindezt megköszöntem.*

*Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinnem,
s azt is tudom, hogy el kell mennem innen,
de pattanó szívem feszítve húrnak
dalolni kezdtem ekkor az azúrnak,
annak, kiről nem tudja senki, hol van,
annak, kit nem lelek se most, se holtan.
Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.”*

Honnan indul ez a vers? Azt mondja, elmondanám ezt néked, ha nem unnád. A teljes hétköznapiság hangulatával indul, mint amikor valaki benyit egy eszpresszóba. Mint amikor belépek, és egy régi ha-

verom ott van, és elmondom, hogy hát tudod, hol lakom, és hogy mit csináltam, szóval ez maga a tökéletes hétköznapiság. A költő egyszer csak meglát valamit, és a presszós belépő valahol az Istennél végződik. Ezt az ívet leírni, egy ilyen rövid versben! Szóval számomra a magyar irodalom egyik legnagyobb gyöngyszeme ez a vers, még szinte soha nem sikerült úgy felolvasnom, hogy el ne sírtam volna magam rajta; most is nagyon erőlködtem, hogy ezt megússzam.

Az az igazság, hogy egy nagyon fontos dologról szeretnék szólni. A horizontális és a vertikális elmozdulás közti különbségről. A kettő közül az egyik a minőségről szól: ez a vertikum dimenziója, ahol a fent és a lent, a fenséges és az aljas között minőségi különbség van. A másik a horizontális elmozdulás, ahol gyakorlatilag, ha úgy veszem, minden egyenértékű, érdekes és csábító. Amikor az ember megismerkedett a horizontális elmozdulás lehetőségével, az viszonylag egy új dolog volt, és a vándorlással, a vándorló életmóddal kezdődött. Később az ember új földrészeket fedezett fel. Ez az embertípus egy egészen más aspektusát testesíti meg az emberi létezésnek, mint az az archaikus ember, aki számára csak és mindegyképpen a fent és a lent volt a fontos. Erre van egy nagyon kézenfekvő példa. Gimnáziumban úgy tanultam, hogy két korszak határán, a trecento elején *Petrarca*, a nagy itáliai költő volt az első turista. Aki nem azért mászott meg egy hegyet, mert zarándokútra indult. (Azt tudjuk, hogy a hegyre való felmenés egyfajta vallási rítus volt, célja az Istenhez való közelebb jutás, egyáltalán a felfelé mozgás, amelyhez hozzátartozott a testi erőfeszítés is.) Petrarca fogta magát, és a Mount Ventoux nevű hegyet megmászta, csak azért, hogy föntről körülnézzon. Mi ezt a gimnáziumban úgy tanultuk, hogy íme az első reneszánsz ember, aki kitérítve maga körül a világot. Akinek a számára hirtelen az ismeretszerzés roppant fontossá válik, és akinek nyilvánozik az elméje. Az úgynevezett sötét középkorból kiemelkedve, a tudás, az ismeretszerzés fontossága válik elsődlegessé.

A történet másik felét ez a középkorai tankönyv azonban elfelejti elmondani – amit pedig *Szerb Antal*nál lehet olvasni. Tudniillik Petrarca fölment a hegyre, körülnézett, valóban áthatotta a lelkét a tá-

gasság, a táj szépsége, majd elővette *Szent Ágoston* vallomásait, amit magával vitt, és ahogy az szokás, találomra felütötte. És abban a következő passzust olvasta nyomban: az az ember, aki nem befelé, a saját lelkére figyel, és nem felfelé, Isten irányába próbálja megemelni a lelkét, hanem kifelé figyel, az bűnös úton jár. Petrarca akkor, picit elszégyellve magát, letántorgott a hegyről, és nem mászta meg többet a Mount Ventoux-t. Íme a középkori és a reneszánsz ember két attitűdje. Az egyik a lent és a fönt vertikális dimenziójában mozog; minél följebb jut, annál inkább a végső egységet, az egyetlen, mindent összetartó erőt keresi, s miközben ezt az egységet kutatja, azokkal együtt is eggyé válik, akikkel a lelküket felemelni igyekeztek. A horizontális vándorlás viszont ezzel ellentétben a másságot keresi, a különbséget, az eltérőt, a szokatlant, az érdekességet. Elmondhatjuk azt, hogy a mi korunkra ez a gondolat annyira szokványossá vált, hogy talán már megemlíteni is furcsa, talán szinte kár is róla beszélni, hiszen olyan nyilvánvalóvá vált a számunkra az, hogy az egység keresésének a helyébe a másság kultusza lépett. És valóban, a reneszánsz hihetetlenül sok mindent feltárt, felfedezett, a legnagyobb művészeket adta a világnak, de valamit elkezdett elveszíteni: a már említett vertikális dimenziónak a belső egyensúlyát. Gondoljunk bele: amikor a conquistadorok, ezek a hívő keresztény spanyolok és portugálok meghódították az Újvilágot, sírva gyóntak Szűz Mária szobra előtt, amiért az óceán túlsó partján brutális kegyetlenséggel lemészárolták az indiánokat az aranyért, amit haza kellett szállítaniuk, mert erre ígéretet tettek.

Az embertípusok bizonyos fokig megváltoztak. *David Riesman* amerikai szociálpszichológus *A magányos tömeg* című könyvében háromféle embertípust és családmoddelt különböztet meg: az archaikus embert, a belülről irányított embert és a kívülről irányított embert. Azt mondja, hogy az archaikus ember – aki például egy törzsi kultúra embere is lehet, mondjuk egy indián, de egy régi magyar parasztembert is említhetnék – kultúrájára az jellemző, hogy az apa a fiát úgy neveli fel, hogy az élet minden területére érvényes igazságokat, tudnivalókat átad neki. Mindent, amit ő tud. A rituális éne-

kektől kezdve a vadászat fortélyain át egészen addig, hogy a másik nemmel hogyan kell viselkedni. És a gyerek ugyanazon a nyomon, ugyanazon a csapáson akar járni, s eleinte ugyanolyanná akar válni, mint az apja. Aztán persze lehet, hogy jobb vadász lesz belőle vagy okosabb ember, de ezen a nyomon indul el, mert az apja minden tudást átad neki, és a közösség megőrzése szempontjából, amely egy több évezredes bölcsességen alapul, hihetetlenül fontos, hogy ebből semmit se veszítsenek el, és mindent ugyanúgy adjanak tovább. Ez a mai ember számára már furcsának tűnik, ahogy az is, hogy például évszázadokon keresztül miért viseltek ugyanolyan ruhákat az asszonyok mondjuk Székelyföldön. Ráadásul az életkornak megfelelően a ruházkodás jelezte, hogy egy fiatal hajadon lányról, egy komoly udvarlóval rendelkező menyecskeréről, férjes asszonyról vagy idős asszonyról van szó. Amikor varrottasokat készítettek, ugyanazokat a motívumokat használták, mindig pontosan ugyanazt, úgy, mint egy mantrázás esetében. Hogy ez nem volt-e unalmas? Hogy ezekben nem volt kreativitás? Szó sincs róla. Hiszen ott volt bennük az a büszkeség, hogy ők egy több ezer éves kultúrának a jelenlegi fáklyavivői, és abból semmit nem akartak elveszíteni. A Miatyánkot sem illő variálni vagy megváltoztatni. A Miatyánkot ugyanígy mondjuk kétezer éve, másként nem is lehet. De ilyen a *Himnusz* is. Bár voltak arra vonatkozó próbálkozások, hogy a magyar himnuszt megváltoztassák, *Rákosi* elvtárs át akarta írtni *Kodálllyal*, de ő erre nem volt hajlandó. A *Himnuszt* is csak egyféleképpen lehet elmondani. Ahogy az imént idézett verset is. Nincs helye benne az én kreativitásomnak. Ennek ebben van a méltósága.

A második típus az úgynevezett belülről irányított ember, aki már egy városi, polgárosult életvitelt folytat. A régi vágású polgárra vagy arisztokratára kell gondolni. Ebben a kultúrában az apa úgy neveli a fiát, hogy már nem tud az élet minden egyes helyzetére magyarázatot, útmutatást adni és viselkedésformát mutatni, de alapelveket le tud fektetni, el tud ültetni a gyerekeiben. Mondjuk, ha mást nem, a Tízparancsolatot. Elmondja, hogy ne ölj. Aztán elviszik katonának, és akár önvédelemből, akár nem, ölni fog. Azt mondja, hogy ne ha-

zudj, ne lopj. Azonban lehet, hogy a családja olyan helyzetbe kerül, hogy rákényszerül a hazugságra és a lopásra. És ezt a gyerek is tudja. Rájön, hogy ezek ugyan meghatározó alapelvek, de egyben kiindulási pontok is, amelyeknek a különféle élethelyzetekre való alkalmazásában lehet kreatívan közreműködni, vagyis lehet ezeken az alapelveken kritikus helyzetekben változtatni. Márpedig az archaikus kultúrákban semmin nem lehetett változtatni. Az ember élete árán sem. Van erre egy nagyon szép példám: a préri indiánok, akiknek nagyon sok apró törzsük volt, nem is értették sokszor egymás nyelvét, de tudták, hogy melyik milyen törzs, melyikkel vannak éppen háborúságban, és ezeken a széles prériken néha összetalálkoztak. Egyezményes kézjelekkel érintkeztek. Na most az nem fordulhatott elő, hogy egy indián, aki egymaga találkozott egy ellenséges törzs túlerőben lévő tagjaival, a saját törzsét letagadja a saját menekülése érdekében. Mert nem ő volt a fontos, hanem a törzs fennmaradása. Nem hazudott az élete árán sem, nem is tudott hazudni, képtelen volt rá. Ehhez képest az a fehér kereskedő, aki ugyanezekben a prériken járt, és szállította nekik a whiskey-t, szintén megtanulta a törzsek kézjeleit, de azt csinálta, hogy ha komancsokkal találkozott, bemutatta nekik a komancsok jelét, ha fekete lábú indiánokkal találkozott, bemutatta nekik a fekete lábú indiánok jelét, és ezzel tabu alá helyezte magát, annak ellenére, hogy a vak is látta, hogy nemcsak nem komancs, hanem még csak nem is indián az illető.

Az archaikus kultúrákban ebből a szempontból nincs rugalmasság, mert máshonnan kezdik felfejteni az élet értelmét. Az archaikus ember egy nemzetet, egy törzset, egy közösséget, egy családot őriz. Ez a hivatása a földön. Ez az ember elsőnek tartja a törzs érdekeit. Ezért meghalni is képes. Akár a családját is feláldozza. Második helyen a család érdekét tartja fontosnak, és csak a harmadik helyen szerepel ő maga. A saját élete semmit nem számít, ha a családjáról van szó, főleg ha a törzséről. Ezek után nézzük meg magunkat. Ugye a magyar nyelv még őrzi azt a hagyományt, hogy a családnevünket írjuk előre – amely nem túl gyakori más népeknél –, és utána jön a keresztnév. Ez egy archaikus jelleg, ha jól tudom, a japánoknál van

még így. Tehát ez alapján én nem azt mondom először, hogy György vagyok, és csak mellékesen teszem hozzá, hogy a Szemadámok közül, hanem azt mondom ezzel, hogy én a Szemadám-klánba tartozom, ez az elsőrendű információ, és hogy azok között is a György vagyok, ez a másodrendű információ.

A mi gondolkodásunkban az rögzült, hogy először vagyok én, aztán én, utána még ötvenszer én, majd ezután megjelennek a szeretteink, a gyerekeink, a családunk. Egy két távoli rokon még esetleg beugrik, utána nihil, semmi nincs. Legfeljebb nagyon távoli elvont fogalmak vannak. Egyesek hangoztatják a hazát, a nemzeti hagyományokat, meg „magyarkodnak”... Szóval valahol a mi számunkra az énség olyan, mint egy rákos daganat, amely megesz bennünket. És már csak a saját magunk kreativitásából tudunk megélni. Amire mellesleg nagy szükség is van.

Ez jellemzi a harmadik embertípust David Riesman könyvében. Ez a kívülről irányított ember, aki szülőként a gyereket már nem nagyon tudja kezelni, és nincs már számára igazán lényeges mondanivalója. Annymira más világban élnek, hogy a gyerekének gyakorlatilag már semmit nem tud mondani. A gyerek ül az iskolapadban, és a mellette lévő sráctól érdeklődik, hogy hogy is van a lányokkal, és minden egyéb fontos téma a saját korosztályának a közegében merül fel. Tehát a gyerekek egymás között stratégiákat alakítanak ki. Ebben a modellben a régebbi folytonosságok megszakadnak. Ne tagadjuk le, sajnos lépten-nyomon megéljük ezt a dolgot. És miért mondom azt, hogy a kreativitásra szükségünk van? Az archaikus kultúrák embere valóban merev volt, és ha egy rugalmasabb kultúrával találkozott – erről ír *Levi Strauss* a *Szomorú trópusok* című könyvben –, törvényszerűen halálra volt ítélve. Nem azért, mert primitívebb, hanem azért – félreértés ne essék –, mert bonyolultabb a társadalmi rendszere. Azért, mert a tradicionális közösségekben, a klánokban, a vallásban csak egy apró ponton kell belenyúlni a rendszerbe, és összetörik minden. Levi Strauss említ egy példát: a dél-amerikai bororo indiánok hagyományosan körkörösén építkeztek. Ez egyébként a legnormálisabb és legdemokratikusabb építkezési forma: középben a közösség ház, amely a

férfiak háza, ott játszódnak le mindenféle rituálék, míg a lakóház vagy kunyhó az asszonyok birodalma, ott nevelik a gyerekeket. A férfiak többnyire a közösségi házban alszanak, ritkábban látogatják meg a saját családjukat. Strauss leírja, hogy a telepések nem tudtak mit kezdeni ezekkel a bororo indiánokkal. Mindenféle higiéniai rendszabályokra hivatkozva, jó szándékból vagy nem, elvitték őket egy másik településre, ahol egymás mellett, sorban voltak az épületek. Egy-két év nem kellett hozzá, hogy ezek az emberek az egész kultúrájukat elfelejtsék, jól gondozott keresztények vagy alkoholisták lettek belőlük.

Egy nagyon bonyolult kultúra esetében úgy tűnhet számunkra, hogy ezeknek az embereknek a tárgyi kultúrája a mi szemünkben hihetetlenül személyes. Néhány edény, egy íj, egy kovaköbálta vagy valami ilyesmi. De a szellemi kultúrájuk viszont egyáltalán nem az, csakhogy azt a fehér ember nem nagyon veszi észre. A fehér ember ugyanis hihetetlenül rugalmas, mint ahogy az előbb ebből az indiános történetből is kiderült, és valljuk meg, hogy erre a rugalmasságra szükségünk is van. *Shakespeare*-nél olvasható, amikor III. Richárd azt mondja, úgy döntöttem, hogy gazember leszek. Szerepet kell vállalnunk. Adott esetben adott szerepet. Bizony a színészkedésre óriási szükségünk van. Hogyha én egy szülői értekezleten vagyok, egészen másként viselkedem, mint amikor egy képzőművész kollégámnak a műtermében, a szomszéd kocsmában vagy a bridzspartnereimmel vagyok. Minden alkalommal más ember vagyok. Más szerepet játszom. És pontosan tudom ezeket a szerepeket, és tudjuk egymásról is ezeket a szerepjátékokat. És ezzel tudjuk túlélni ezt a kalandos életet, amit mi élünk. Mert mi már – az archaikus kultúrában élő emberrel szemben – nem egy egységes kultúrában élünk. Mi szubkultúrák tömegében élünk. És az egyik szubkultúrából megyek át a másikba. A kocsmá szubkultúrájából átmegyek a kártyásokéba, a képzőművészekébe, most éppen előadást tartok, most igyekszem úgy viselkedni, ahogy itt várják el tőlem.

Ez egy borzasztó veszélyes dolog. Mert egy idő múlva, ha magamra maradok, és kinyitom a kabátomat, és megpróbálok magamba nézni, állandóan attól félek, hogy csak a kabátom hátát látom, mert

én nem vagyok sehol. Az emberek hihetetlenül félnek. A magánytól, az egyedüllétől, a saját magukkal való szembenézéstől. Igaz, az ember társas lény, de nekünk már állandó visszajelzéseket kell kapnunk a környezetünktől, hogy igen, még létezőnk! Te most éppen előadó vagy, te most festőművész vagy. Mert igazából nem tudjuk pontosan, hogy mi is az eredeti célunk, hogy kik vagyunk. Valaha régen minden paraszti közösségben megvoltak a legek. És mindenki valamiben leg volt. Ott volt a legjobb énekes, a legjobb táncos, a legjobb mesemondó, a legerősebb, a legokosabb, a leghülyébb, a legalkoholistább, és ezt mindenki tudta a faluban. Ki voltak osztva a szerepek. Nagyon érdekes, hogy időnként kiderült egyesekről, van valamilyen különleges képességük, például gyógyítani tudnak, furcsa mágikus praktikákat tudnak végezni, és az ilyenekből lettek a halottlátók, táltos emberek stb. Ezek a magyar sámánnak vagy táltos embernek is jellemzői. *Diószegi Vilmosnál* olvasható, hogy ezeket a furcsa képességeket, amelyek alapján ő más, mint a többi ember, eleinte nem akarta elfogadni. Húzódozott, ellenkezett, ő olyan akart lenni, mint bárki más. Nem akart kitűnni, kiválni ebből a közösségből. De a közösség rákényszerítette, mert így tudott a közösségnek a hasznára lenni. Mindenkinek megvolt a maga feladata, és nem volt kétséges, hogy a saját tehetségét ki tudja-e bontakoztatni, mert ki tudta, még akkor is, ha lusta vagy eszetlen is volt, mert a közösség rákényszerítette.

A közösség ugyanis teljesen más, mint a tömeg, amelyben mi élünk. A tömegben ha az ember kimegy az utcára, el van veszve, és ahány emberrel találkozik, azt látja, azok is ugyanolyanok, mint ő, és ugyanakkor valamennyire különbözőek is, de hogyan is tudna ő ebből a masszából kitűnni? A fiataloknál tinédzserkorban ez akár még hangsúlyosabban is jelentkezhethet: általában mindegyik fiatal különleges, egyedi, extravagáns akar lenni. És egyébként épp ezért válnak nagyon sokszor olyan egyformává. A fiatal ember tetoválásokkal, piercingekkel, hajviselettel, öltözködéssel – keresi magát a tömegben. S miközben keresi, felad egy palackpostát a társadalomnak: „Mondjátok meg, hogy ki vagyok én? Mi szükségetek énrám?” És

ezekre a kérdésekre soha nem érkezik válasz. De legalábbis csak nagyon keveseknek. Én például magamról úgy gondolom, hogy nem feltétlenül lettem volna képzőművész. Lehet, hogy egy másik korban, más közegben egy kiváló cipész lett volna belőlem. Vagy egy remek hadvezér vagy gyógyszerész vagy akármi, nem zárom ki. Én azért lettem képzőművész, mert amikor fiatal voltam, a '60-as, '70-es évek szürkeségében egyedül a művészet kínált kitörési pontot. Valami olyasmit, amiben az ember valami színesebb világra láthatott rá, és egy kicsit a társadalom perifériáján mozoghatott, nem kellett fellépni a számlárlétrára. Persze ennek is nagy ára van, mert képzőművész kollégáim, az én generációmban, körülbelül negyven százaléuk így vagy úgy elhullott vagy érdektelenségbe sülyedt, alkoholistá, elmebeteg lett, disszidált, meghalt, öngyilkos lett satöbbi, satöbbi. De ha jól belegondolunk, szeretnénk ezen a világon nyomot hagyni. Szeretnénk azt érezni, hogy hasznosak vagyunk. Azon felül is, hogy gyerekeket nevelünk, és megpróbálunk magunk körül egy kis rendet teremteni. De ezen túl is ott van az emberben a vágy, hogy valakivé váljon, ami csak nagyon kevés embernek adatik meg, és nagyon sok ember, aki azt gondolja magáról, hogy valaki lett, és már túllépett minden földi normán, bizony öreg korára nagy csalódások érik. És ha még tudná, hogy halála után a festményei szinte lehullanak a falakról, mert annyira érdektelenné váltak... Mi az tehát, ami a lehető legfontosabb?

M. B. Rengeteg dolog hangzott el. Zoli, te hogy éled meg ezeket? Embertípusok, archaikus kultúra, közösség, fent és lent. Tiéd a szó.

Ócsai Zoltán Alaposan föl van adva nekem a lecke. Nagyon sok minden eszembe jutott közben, amire jó lenne majd reagálni, nem tudom, hogy mennyi fog ezek közül eszembe jutni, talán az első, ez a bizonyos zarándok és turista közötti megkülönböztetés, ami egy nagyon izgalmas különbségtétel. Legutóbb egy agykutatóval készült beszélgetésben hallottam azt, hogy ma már közhelyszerűnek

számít az a gondolat, hogy az emberi agy gyakorlatilag túlterhelhetően. Annyi mindent tud felfogni az ember, hogy egyszerűen nem lehet egy életen keresztül annyi információt bevinni az agyba, hogy ez a mennyiség akár csak a tíz százalékát is elérje az agy kapacitásának. Mindenki így gondolja, pedig ő, mint agykutató, azt gondolja, hogy ez nem így van. Információbevitel szempontjából valóban túlterhelhetően az agy, szinte korlátlan mennyiségű információt be tud fogadni, csakhogy az már nem mindegy, hogy mire használja, mivel terheli az ember az agyát. Mert amivel a legtöbbet kell foglalkoznia, az agy arra áll rá, és az egyéb funkcióit szépen, lassan elfelejti.

Az agy funkcióival kapcsolatban kimutatható, hogy azok az emberek, akik az információt nagyon nagy mennyiségben fogadják be, egyre többet és többet, és nagyon sok mindent tudnak dolgokról, azoknak az érzelmi kultúrájuk elsorvad. Tehát egyáltalán nem arról van szó, hogy az ember minél több dolgot megismer – ez a turista típusa, aki meg akarja ismerni az egész világot –, akkor sokkal mélyebben látja akár az építészetnek, akár a zenének, akár az emberi kapcsolatoknak a mélységét. Egyáltalán nem így van. Hanem éppen úgy működik ez, hogy egy bizonyos helyen lakik, és az ott uralkodó tradíciók alapján egyre mélyebben megismeri a környezetében lévő dolgokat.

Levi Strauss leírásai mellett megemlíthetjük *Sánta Öznek*, a szíu indiánnak a visszaemlékezéseit. Ő egy szíu indián sámán volt, aki öreg korában elmesélte az életét, és többek között azt is elmondta, hogy „nem szabad átmenni a másik faluba”, azaz nem szabad begyűjteni a saját kultúránktól nagyon eltérő egyéb információkat, mert az ember a saját kíváncsisága révén elkezd gondolkodni, hogy miért különbözik annyira az a másik ember, és én miért nem vagyok olyan. Ha már teológiai nyelvre is le lehet fordítani ezt az egészet, úgy is mondhatnánk: nem nekem kell megtalálni másokat, hanem engem találnak meg személyek, dolgok, események. Úgy gondolom, a teológiai értelmezés döntő különbséget rejt magában. Jézus azt mondja, hogy nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket. Nem én választom meg akár a családneveket, akár a ke-

resztneveimet, és még sok-sok mindent, hanem ezeket eleve kapom és elfogadom, és ebben találok meg önmagamat. Bármennyire is énközpontú ez a világ, az ember pont azért veszíti el az énjét, és nem találja meg igazi önmagát benne, mert mindig „máshol” keresi.

Ha már Kosztolányi említésre került a fent és a lent kapcsán, hadd fogalmazzak meg egy gondolatot. Én nem feltétlenül abban látom a fő bajt, hogy lent van az ember, aki sok tekintetben kerülhet mélypontra. Nyilván sokan ismerik *Pilinszky* írását a mélypont ünnepélyéről – egyik prózakötete ezt a címet is viseli: *A mélypont ünnepélye* –, amelyben az a lényeg, hogy aki lent van, mélyen van, az nézzen föl. Nem az a baj, hogy lent van az ember, hanem az, hogy lefelé néz. Tehát valamennyire természetes az, hogy lent vagyunk, és ha ismét teológiai nyelvre fordítom az egészet, tudomásul is kell venni, hogy lent vagyunk. Bizonyos szempontból, akár erkölcsileg, akár etikailag és sok egyéb szempontból is lent vagyunk, de ha nem tudunk fölfelé nézni, és nem akarunk fölfelé törekedni, akkor ott ette meg a fene az egészet.

Kedvenc figurám a Szentírásból Jákób, aki bár csaló és gazember volt, mégis Istentől áldott ember volt, mert többet akart. Nem elégedett meg azzal, amiben benne élt. Nem elégedett meg azzal, hogy második gyerek volt, pedig ezen ritkán tud változtatni az ember, nem elégedett meg azzal, amilyen helyzetekbe került, hanem azt mondta, hogy neki több kell, és közölte az angyallal, hogy addig nem engedi el, amíg meg nem áldja őt. De ezt a többet nem úgy intézte el, hogy saját maga megpróbálta kikényszeríteni, „kiakciózni”, hanem hitt abban, hogy ezt főntről várhatja. Gondolhatunk a létrás álmára, akár arra a mondatára, hogy „nem engedlek el, míg meg nem áldasz engem”. Azt a kérdést kell feltennünk az archaikus kultúrákkal kapcsolatban, hogy az „archaikus” feltétlenül azt jelenti, hogy régi? Nem, ugye? Az „archaikus” egyáltalán nem azt jelenti, hogy régi, és ebben a fajta gondolkodásban, ebben a minősítésben egy kicsit ezt a „bezzeg az Európai Unióban, bezzeg Európában” gondolatot vélem felfedezni. Azt mondjuk, hogy milyen rossz nekünk, bezzeg az archaikus kultúrákban milyen jó volt – ebben benne van a jelenből való el-

vágyódás. Amikor az archaikus kultúrákról gondolkodunk, azt is tudnunk kellene, hogy az arché a görögben nemcsak azt jelenti, hogy „első” és „kezdet”, hanem azt is, hogy „fej”. Tehát valaminek a feje, a lényege, a kiindulópontja. Tehát archaikusnak lenni azt is jelenti, hogy valaminek megtalálom a lényegét. És nyilvánvalóan a kezdetben rejlik a lényege valaminek, abban a pontban, ahonnan elkezdődik. És ha alaposan körülnézünk, azt láthatjuk, hogy körülöttünk nagyon sok olyan dolog és jelenség van, amelyre azt mondhatjuk, archaikus. Amikor valami a funkcionalitásával, a szépségével, a formájával kifejezi önmaga lényegét, amikor valaki azzal az alázattal áll neki létrehozni valamit, akármilyen alkotást, egy verset, egy zeneművet vagy egy székot, hogy azáltal valaminek a lényegét ragadja meg és fejezi ki, akkor archaikusnak mondható. De mindez csak akkor lehet valódi, ha az alkotás nem a kitűnni akarásról, nem a különbségről, nem az ego siker- és dicsőségvágyáról szól, hanem valóban a létezésnek valamilyen lényegéről – és szerintem ezt érzi meg ezekben az alkotásokban az az ember, akinek van érzékenysége az archaikusra. *József Attila* is ezt fogalmazta meg, amikor azt írta, hogy költő vagyok, mit érdekelne engem a költészet maga. Kosztolányi pedig azt mondja *Babitscsal* való beszélgetésében, hogy nem szabad, hogy a költészet költői legyen. Kosztolányinak majdhogynem ars poeticája volt, hogy nem szabad „költőinek” lenni – már abban az értelemben, hogy feltétlenül és mindenáron az legyen a cél, hogy nagyon díszes legyen a vers.

Úgy vélem, hogy mi ebben a világban is lehetünk archaikusak, ha elfogadjuk azt, hogy minket megtaláltak a magunk helyén, egy bizonyos helyen éljük az életünket, és ezek között a viszonyok között kell nekünk valamilyen módon megfelelnünk. Ha ezt a szemléletet képesek vagyunk magunkévá tenni, akár az archaikus kultúrák illatát is megérezhetjük ebben a világban. Bennem ezért semmilyen romantikus elvágyódás nincs.

Sz. Gy. Mint képzőművésznek, nekem nagyon fontos, hogy az ember megfelelő alázattal tudjon viszonyulni akár múzeumi dara-

bokhoz, akár egy parasztemberhez, akár valami olyasmihez, amit nem is értek teljesen. Az úgynevezett civilizált ember igyekszik mindent kiirtani, ami egy picit is eltér attól, mint ami az ő világképébe belefér. Egy képzőművész a szakmája gyakorlása közben megtanulja az alázatot. Mert ha például a művészi technikákat nézzük, vagy mondjuk *Leonardo*, *Velázquez*, *Rembrandt* életművét, akkor az ember azt érzi, hogy tőlük óriási szakadékok választanak el bennünket.

Balczó Andrásról készült egy portréfilm, amelyben sűrűn idézi Pál apostolt, bibliai idézetek jönnek és jönnek, és a riporter egyszer csak közbevág, hogy ez mind szép, hogy ilyen sok gyönyörű idézetet tud a Bibliából, de mi igaz abból, hogy nylonharisnyákat csempészett, és azzal kereskedett Magyarországon? Ugye akkoriban nagy szám volt a szabályok ilyen jellegű megszegése. Mire Balczó nem háritott, nem szabadkozott, nem magyarázkodott, nem tiltakozott, nem szégyellte el magát, hanem a következőt mondta – és ez nekem hihetetlenül imponált –, hogy hát én nyakig a mocsárban állok, félreértés ne essék, de még van erőm arra, hogy az arcomat a fény felé fordítsam. Azt hiszem, ez egy tökéletes példa Pilinszky mélyponttal és felfelé nézéssel kapcsolatos gondolatára.

A bűnösség kérdése kapcsán viszont nem gondolom azt, hogy lent vagyunk, hanem inkább azt, hogy középen vagyunk. Ahogy a régi sámánhitű népek gondolták, van a felső világ, a középső világ, ahol mi élünk, és van az alvilág – ebben a világképben látni kell fölfelé is, de lefelé is. Tehát látni kell a mélységet, tudni kell róla, de nem feltétlenül vagyunk legalul, bár van, aki kétségtelenül le tudja verekedni magát oda. A bűn kérdése kapcsán rengetegszer felvetik, hogy például a templomos lovagok a kereszténység nevében azért mégis csak mészárosok voltak. És rengeteg példát lehet sorolni, inkvizíció, kereszties háborúk, általában mindig ezeket szokták felhozni. Eszembe jut a *Peer Gynt* egyik jelenete, televízióban láttam: *Sinkovits Imre* játszotta az ördögöt, és egy lepkehálóval mászkált, hogy emberi lelkeket fogjon vele. Megkérdezi tőle valamelyik szereplő, hogy ugye mostanában egyre több munkája van, merthogy sok a bűnös lélek. Mire csak legyint egyet, hogy ugyan kérem, olyan igazi, komoly bűnösök,

amilyenek régen voltak, ma már nincsenek. Ezek a mai bűnösök egyszerűen csak alkalmatlanok, mint a fületlen gomb. Valaha hihetetlen iver volt az emberi létezésnek, az ember bejárta a fenti és lenti világot, isteni magasságokat és démoni mélységeket, és ugyanaz az ember, aki a legmagasztosabb élmények közé emelkedett, követte el a legszörnyűbb bűnöket is egyben. Gondoljunk csak *Homérosz Iliászára* vagy az *Odüsszeiára*, bármelyik ilyen irodalmi alkotásra: misoda hihetetlen borzalmas bűnök tömegét követik el, és ugyanakkor mégis az istenek kegyeltjei a főhősök, akik mellett mégis ott állnak az istenek, és minden vétkük ellenére mégis megmentik őket.

Ezekhez az elképesztő magasságokhoz és mélységekhez képest a mi életünk nivellálódik, horizontálissá, egysíkúvá válik. Jobbára egy síkon mozgunk, valójában se lefelé, se fölfelé nem tekintünk igazán. Vannak kivételek, de többnyire az emberek egy síkon mozognak. Nem alkotják meg közösen a kultúra építményét, hanem egyre inkább bezárják magukat a saját világukba. Egyetérték az agy kapacitására vonatkozó gondolattal, bár én azt is hozzáfűzném, hogy az ember bizonyos képességeket látványosan elvesztett az évezredek során, például a telepátia és egyéb spirituális képességek csak nyomokban maradtak meg bennünk.

A múltkor e gondolat kapcsán lehet, hogy talán el is ragadtattam magam egy picit. Amikor láttam *Giotto* legnagyobb művét, egy freskókkal teli, gyönyörű, megható, fantasztikus, óriási templombelső, és amikor elolvastam *Vasary* erről szóló leírását, aki beszámol az eredeti élményről, akkor elgondolkodtam egy roppant figyelemreméltó dolgon: amikor megnyitották a közönség előtt Giotto művét, az emberek bementek, és a félelemtől elájultak, vagy kirohantak a templomból, mert annyira életszerűeknek tűntek nekik az alakok. És nem feltétlenül arról van szó, hogy azok az emberek képzetlenek voltak a képzőművészetben, vagy arról, hogy ne szokták volna meg azt a látványt, hogy festményen is térben jelenítik meg az alakokat. Itt nagy valószínűséggel valami másról van szó. Nekem meggyőződésem, és ezzel a véleményemmel nem vagyok egyedül a képzőművészek között, hogy azok az emberek mást láttak, mint mi. A mélyére tudtak

nézni, és egy mögöttes világot is láttak. Egy szellemvilágot, amelynek az érzékelésére nekünk már nincsenek receptoraink. A régi, középkori embernek talán még megvolt az a látóképessége, amellyel mást is látott a jelenségek mögött. Ezzel szemben mi mintha már csak a dolgok felszínét látnánk. Azt hiszem, ez egy elég izgalmas kérdés. Mindenesetre korabeli beszámolók máshogy beszélnek azokról a művekről, amelyeket ma is meg lehet nézni.

Ó. Z. Az agy, illetve a lélek összefüggésében hadd említsek meg egy nagyon érdekes jelenséget. A lélek pont fordítva működik, mint a test: minél kevesebbet táplálom a lelket, annál kevésbé éhes. Ez az aggyal is így működik. A testem minél kevesebbet táplálom, annál éhesebb, a lélek pedig minél többet táplálom, annál több táplálékra van szüksége, tehát annál inkább akar még többet. És ha nem táplálom, akkor idővel egyre kevesebb kell neki, akkor igénytelen lesz, el-sorvad és elszürkül.

Sz. Gy. Sok olyan történetet lehet olvasni – és meg kell mondanom, hogy én komolyan veszem ezeket –, amelyekben a régi, törzsi kultúrában élő emberek világlátásáról van szó. A mítoszok, regék, legendák és szóbeli beszámolók leírják bizonyos eseményeket, és olyan lényekről beszélnek megélt élményként, amelyek a mi világszemléletünk alapján nehezen vagy egyáltalán nem magyarázhatóak, de amelyeknek a valódiságát nincs jogunk kétségbe vonni. Egyszerűen úgy gondolom, hogy a régiek még rendelkeztek egyfajta szellemi látással. Van egy nagyon érdekes könyv, a *Nyolc év kongó törpéi között*. *Allan Keller* és *Anne Eisner Putnam* írta, akik a pigmeusok között éltek. A férfi orvos volt, és természetesen nagyon jó barátságban volt ezekkel az apró termetű kis bennszülöttekkel, mivel kezelte, gyógyította őket. Mindenük közös volt, az őserdő közepén éltek a pigmeusokkal, akiknek furcsa legendái voltak. Beszéltek például egy bizonyos lényről, amit eszambának neveztek. Erről a lényről ez az Anne nevű nő, aki Oxfordban nevelkedett, és aquarelleket festett, azt hitte, hogy csak a pigmeusok fantáziájában él. Azonban az történet, hogy

egyszer, egyik éjszaka ő is találkozott az eszambával. Egy olyan lényvel, amelyiktől a pigmeusok – akik egyébként az elefántot is megtámadják – annyira féltek, hogy amikor megjelent nekik, csak me-reven néztek a tűzbe, és moccanni sem mertek. És ez az európai nő egy alkalommal, pár száz méter megtétele után az erdőben egyszer csak váratlanul részese lett ennek az élménynek. Valószínű, hogy a pigmeusokkal töltött hét év alatt átvett tőlük bizonyos dolgokra való érzékenységet, ami által nyitottabb lett a szellemvilágra.

Nagyon hajlamosak vagyunk arra, hogy a tudományos világképünk alapján rengeteg dologról azt mondjuk, hogy nem létezik. Erről azonban azt gondolom, hogy ez valójában tudománytalan gondolkodás, hiszen a tudomány épp azért fejlődik, mert korábban ismeretlen vagy nem létezőnek vélt dolgot fedeztünk fel, és „váltottunk át” tudományra, vagyis a technika segítségével megvalósítottuk. Lassan a művészet is tudomány lesz, számítógépek tudják generálni a műalkotásokat, erre példa az elektrográfia, az intermédia és mindenféle ketyerék, ahogy az egyik képzőművész kollégám mondja, „készítik” a műalkotásokat. Pedig mindaz, amit a mi civilizációnk létrehozott, valójában nem tudomány, hanem csak technika. A tudomány nem sajátítja ki és nem alkalmazza a vallás jogát arra vonatkozóan, hogy megkérdőjelezhetetlen dogmákat tartson fenn. A tudomány feladata az állandó kérdezés. E kérdésekre azonban soha nincsenek végleges válaszok. Az például, hogy a háromszög szögeinek összege 180 fok, egy darabig megkérdőjelezhetetlennek tűnt – egészen a Bolyaiakig, akik bebizonyították, hogy még ez sem igaz. A tudományos gondolkodásnak nincs rálátása a valóság egészére, ezért nem mondhatja ki bizonyos dolgokra, hogy nem igaz vagy nem létezik.

Hadd mondjak egy példát az ember tudománnyal és technikával kapcsolatos meghasonlottságára. Ha arra gondolunk, hogy magyar gyártmányú műszer járkál a Marson, az is eszünkbe juthat, hogy a világon csak nagyon kevés olyan ember van, aki ezt a marsjárót igazából meg tudná tervezni, le tudná gyártani, átlátná, értené a működését. Ez egy misztikum. Számomra sokkal misztikusabb, mint az eszamba. Van *Mark Twainnek* egy könyve, *Egy jenki Arthur király*

udvarában. A főhőst fejbe vágják, és amikor magához tér, a 19. század gyermekeként a középkorban ébred fel, páncélos lovagok között. Megpróbálja a lovagoknak átadni a saját tudását. Emlékszem egy jó poénra, amikor azt mondja nekik, hogy ne lovon harcoljanak, mert a lovakat etetni kell, és sok gond van velük, hanem bicikliket készít, és a lovagok onnantól biciklikén csatáznak. Próbáljunk bele gondolni egy ilyen helyzetbe. Még csak nem is kell olyan messzire menni, mondjuk 1500-ba. Bárki közülünk mit tudna átadni a mi kultúránkból? Meséket, történeteket. Hogy egymás feje fölött lakunk, hogy dobozok gurulnak az utcán, hogy este nem kell fáklya, mert füst nélküli világosság van... Szépen végighallgatnának, mert ott is sok mesemondó van. De ha azt kérnék, hogy mutassunk meg nekik ebből valamit, mit tudnánk tenni? Esetleg elkezdenénk a legelejéről, mondjuk az elektromosság kapcsán: itt ez a szarudarab, ezt megdörzsölöm, és lám, a hajamat felemeli. Ezt a jelenséget ismerik, és nekik erre megvan a magyarázatuk. Na de innen hova lépek tovább? Tudok villanykörtét gyártani? Vagy televíziót, amely képet is ad? Semmit nem tudnánk létrehozni, mert minden a technika és a technológia függvénye. Igen, ki kell mondanunk: mi nem vagyunk a kultúránknak a birtokában! A technika is kívül esik a személyes hatókörünkön. Ez a kor a technika kora. „Szeletemberek” lettünk, mindenki egy kicsi szegmenséhez ért a különböző munkafolyamatoknak. Azok az emberek, akik ezelőtt sok száz évvel éltek, polihisztorok voltak hozzánk képest. Házat építettek, fát faragtak, kerámiákat készítettek, kenyeret sütöttek, növényeket termesztettek, állatokat tenyésztettek, gyereket neveltek, és ismerték a meteorológiai folyamatokat, a csillagos eget, mindenfélét. Egységes világban éltek. Ha valakit kiszakítanak ebből az egységes világból, ezt hívják Robinson-effektusnak. Robinson is csak úgy tudott megmaradni, hogy a hajótörésnél a partra úszott cuccokat kimentette, meg beúszott a hajóra, ezzel szemben én a technikai kultúrámból semmit, de semmit nem tudok megvalósítani egy másik világban.

Egy barátom, *Boglár Lajos*, aki Dél-Amerika-kutató volt, egyszer magával hozott Európába egy öreg indiánt. Amikor itt járt Magyar-

országban, csináltunk vele interjút, és amíg itt volt, kíváncsiak voltunk, hogy hogyan reagál az itteni dolgokra, mennyire csodálkozik el mindazon, amit a mi világunkban tapasztal. És kiderült, hogy semennyire. Egyáltalán nem csodálkozott. Nyilván feltűnt neki – aki az őserdőben élt egy maroknyi törzsben – ez a sok ember és az itteni életvitel, de bármennyire is idegen lehetett számára minden, aránylag higgadtan viselte a látottakat, mindezt a fehér ember elmebájának tartotta. Boglár Lajos gyűjtötte a történeteit, amelyekben szerepelt valami szörnyeteg, amelyik a leírás szerint nagyon ronda volt. Lajos mindig kérdezte, hogy mégis hogyan néz ki, de csak azt a választ kapta, hogy leírhatatlan, és valami egészen szörnyű. És amikor egyszer mentek a nagykörúton, ez a kis indián, aki semmitől nem jött lázba, egyszer csak meglátott egy villamost, és felkiáltott: ez az! Ez az a szörnyeteg! Isten tudja, hogy bukkant fel benne ez a gondolat, mindenestre ez volt az egyetlen dolog, ami igazából felzaklatta. Ahogy ebből a történetből is kitűnik, egyes kultúrák között gyakorlatilag átjárhatatlan határok vannak.

Van egy nagyon érdekes könyv, *James Houston* a szerzője, *A fehér hajnal* a címe. A 19. sz. eleje táján tengerészek hajótörést szenvednek jóval a sarkkörön túl, és már a megfagyás küszöbén vannak, amikor eszkimók megtalálják őket a jégmezőn, majd elviszik őket magukhoz. És nagy szeretettel fogadják őket, és a tengerészek is örülnek, mert megmentették az életüket. Nagy barátság kezd kialakulni közöttük, olyannyira, hogy az ottani rítusoknak megfelelően a tengerészek feleségeket is vesznek maguknak, s egy idő után már a nyelvüket jól beszélik. Aztán idővel ők is megpróbálnak megmutatni dolgokat az eszkimóknak, például amikor kitavasodik, valami borókabogyóféleből pálinkát erjesztenek. Ezt az eszkimók nem ismerik, számukra újdonság, de amikor megmutatják a sámánnak, nagy tetszést aratnak vele, mert a sámán még jobban tud révülni. A matrózok jól érzik magukat, a két kultúra között mintha megtalálnák a helyüket, kezdenek kialakulni a különféle szerepek, családi kapcsolatok jönnek létre, addigra már gyerekeik is vannak. És egyszer csak egy ponton túl valahogyan erodálódni kezd a törzs. Mintha egy fekély keletkezett

volna annak a törzsnek a testén. És a kölcsönös félreértések, különbözőségek, a szokások másfélesége olyan állapotba juttatja a törzset, hogy a bölcs öregek radikális döntést hoznak: dacára annak, hogy a törzsük tagjaivá fogadták ezt a három embert, úgy határoznak, hogy meg kell őket ölni. És meg is ölik őket. Csak jóval később derült fény erre a megtörtént esetre, utólag nyomozták ki.

Az identitás előbb-utóbb valamilyen módon sérül. Ez egy eléggé tragikus és híres eset volt, egy félig eszkimó, aki területi megbízottként dolgozott, és ebből a törzsből származott, nyomozni kezdett, és feltárta a történetet. Az öregek elmondták neki, hogy nem lehetett mit tenni, egy idő után ki kellett vetni maguk közül ezeket az embereket, mert nem tudtak integrálódni. És ezek nem bűnös emberek voltak, nem akartak rosszat, sőt szerettek volna azonosulni a másik kultúra értékeivel, életmódjával. Sajnos ezek olyan kérdések, amelyek kiterjeszthetők a mai világra is. Az imént említetted például, hogy az EU-ban bezzeg. Ha belegondolunk, nem lehet egy kalap alá venni egy svédet, egy olaszt meg egy magyart. Apróságnak tűnő okok, nüansznai különbözőségek miatt egészen más kultúrájú emberek élnek Európán belül is, akikre nem lehet ugyanazokat a játékszabályokat alkalmazni, és ugyanazokat a sablonokat ráhúzni.

Ó. Z. Ezzel a kulturális erózióval kapcsolatban felmerült bennem egy gondolat. Hadd mondjak el egy példát, amely látszólag távol esik a témánktól. Jó néhány éve van egy sajátos hobbim; elég sokat foglalkozom zenével, azon belül is a hi-fi minőségű zenehallgatással, különösen a régi típusú hi-fi készülékek érdekelnek. Vannak olyan ötvenes, hatvanas, hetvenes évekbeli készülékek, amelyek ma legendáknak számítanak. Ebben az az érdekes, hogy sok hangmérnök, akikkel szoktam beszélgetni, azt mondja, hogy azért vannak legendák az ilyen készülékek között, mert a szakembereknek fogalmuk sincs arról, hogy miért szólnak egyes szerkezetek olyan jól. Nem tudják megmondani a hangmérnökök, fogalmuk sincs arról, hogy mitől szólnak jól bizonyos hi-fi berendezések, egyes erősítők. És amikor a szakmai tudásuk alapján próbálnak egy kicsit javítani rajtuk, kicse-

rélik ezt vagy azt az alkatrészt egy nyilvánvalóan jobbra, akkor értelmetlen módon veszítenek a hangminőségéből. Vannak olyan készülékek, amelyeket nem lehet tovább fejleszteni, egyszerűen valamitől összeálltak, valamitől jók. Ha egy bizonyos alkatrészt egy jobbra cserélnek ki, akkor az egész rosszabb lesz tőle.

Azt gondolom, ez a jelenség a tradicionális közösségekre is vonatkoztatható: nagyon sokszor nem a bűnöst kell kivenni, eltávolítani a közösségből, hanem az „idegen testet”. Ez egy nagyon izgalmas kérdés, és erre van egy egészen konkrét néprajzi példa. Készült egy tanulmány egy erdélyi faluról, amely a hatvanas években, nagyjából tizenöt év alatt gyakorlatilag teljesen tönkrement. Volt abban a faluban – ahogy sok környékbeli faluban is – egy nagyon erőteljes szokásrendszer, amely lényegét tekintve egyfajta önkontrolláló rendszerként működött. A májusfaállítás például sok helyen ismerős, természetesen ott is megvolt, de ennek a hagyománynak sokkal gazdagabb variációi léteztek. Sőt volt ennek egy negatív példája is: amikor májusfát állítottak a szép lányoknak, akkor azoknak, akik közülük nem megfelelően viselkedtek – akik esetleg több fiút is „szédítettek” –, azoknak bizony olyan fát állítottak, amit emberi ürülékkel kentek be, sőt még a házuknak a kerítését is, vagy például szemetet hordtak a ház elé, és odaborították, tehát meglehetősen drasztikus dolgokat műveltek egymással a közösség tagjai. Ennek sok-sok lépcsőfoka volt. Aztán jöttek a „kulturált” emberek, akik azt mondák, hogy ilyet nem lehet tenni, és a település új vezetése leállította a régi hagyományok gyakorlását, és betiltatta ezeket a régi szokásokat, mondván, hogy ez embertelen. Miután megszüntették, betiltották ezeket a régóta működő pozitív és negatív önszabályozó hagyományokat, egyértelműen kimutatható volt, hogy húsz évvel később a faluközösség rohamosan elkezdett csökkenni, sorvadni, míg végül teljesen tönkrement. Az idősebbek rájöttek, hogy azok az önszabályozó rendszerek, amelyek több száz éven keresztül működtek ebben a faluban, alapvetően szükségesek a közösség fennmaradásához, és azokba nem lehet kívülről belenyúlni.

Ezeket a drasztikus példákat hallva az ember megütközik azon, hogy három embert kivégeznek, csak mert nem illenek a képbe. Ezt

most nyilván nem evangéliumi összefüggésben kell nézni, de azt gondolom, meg kell érteni azt a bölcsességet, hogy ha az ember belebarkácsol a világba, és elkezdki toldozgatni-foltozgatni, és foltokat varrni az új ruhára, abból nem lesz semmi jó, ami működőképes lenne. El kell fogadnunk azt a kulturális rendszert, amelybe behelyeztettünk, ahol a rendeltetésünk alapján otthon vagyunk – és ezen a módon lehetünk archaikusak: ha elfogadjuk, és valamilyen módon meg tudjuk élni, akkor működik. Ha elkezdjük kívülről megváltoztatni, akkor széthullik. Ez elég rossz hír lehet sokaknak, de valahogy ezt mutatja a tapasztalat.

M. B. A moderátornak hálás szerepe van akkor, amikor ilyen jó beszélgetőpartnerek ülnek egy asztalnál. Mindkettejüktől egy rövid zárszót fogok kérni. Az elhangzottak kapcsán Shakespeare III. Richárdja járt az eszemben; György említette is a példáját. Ha az ő karakterét magunk elé képzeljük, akkor egy nagy ívű fejlődést láthatunk: onnantól, hogy „Elhatároztam, hogy gazember leszek”, eljut odáig, hogy „Országomat egy lóért”. Ahogyan ez a példa is mutatja, talán nem mindig olyan könnyű meghatároznunk a különböző kultúrákban, hogy kik is vagyunk, és hová tartozunk.

Sz. Gy. Többször tartottam már előadást ezekről a témákról, főleg fiataloknak. Sokan azt mondják arról a szemléletről, amit képviselek, hogy ez egy kultúrpeszsimista magatartás. Egyszer betelefonált valaki egy rádióműsorba, és azt mondta, hogy azokban a régi tradicionális falvakban nem volt világítás, fűtés, rövidebb volt az átlagéletkor satöbbi, most viszont sokkal kényelmesebben élünk, tehát mi most boldogabbak vagyunk, mint azok az emberek voltak. Nekem erről az jutott eszembe, hogy vajon valóban az lenne a feladat, hogy boldog legyek? Nem. Hanem az, hogy teljesítsem azt a küldetést, amiért ebbe a világba születtem. Amelynek a magam részéről, mint egy orvos, próbálom egyfajta diagnózisát felállítani, és azt látom, hogy végtelenül beteg ez az egész civilizáció. Ennek ellenére egyáltalán nem vagyok egy peszsimista ember; nekem, Szemadám György-

nek egyszerűen ez a feladat adatott. Akkor is, ha árral szemben kell úsznom, akkor is, ha az elképzeléseim egészen mások egy ideális társadalomról, mint a többségnek. De lehet, hogy nekem ez egy nagyobb kihívás, lehet, hogy nekem ez jutott.

Egy katolikus atyát Recsken hihetetlenül megaláztak, megverték, és az ávós megkérdezte tőle, hogy szeretsz-e engem? A pap azt mondta, szeretlek, és akkor ütötte tovább. Még mindig szeretsz? Szeretlek. Azt mesélte ez az atya – nagyon megrendítő –, hogy egyszer a huszadik verés után azt hitte, hogy legközelebb ezt már nem tudja kimondani. És akkor egyszer csak abbamaradt a verés, és utána ezekkel a szavakkal imádkozott: „Atyám, köszönöm neked, hogy ilyen kemény szerszámokkal faragsz, mert hiszen én is kemény fából való vagyok.” Ez gyönyörű. Tehát valahol nem a pesszimizmus, nem az elesettség, nem ez a fajta nosztalgia él bennem egy másik világ iránt. Nem, én ide születtem, ezzel kell élnem, és úgy gondolom, azzal, hogy az ember diagnosztizálja a betegséget, éppen, hogy nem adja meg magát neki, hanem a vele való szembenézésre sarkallja, sokkal inkább, mint hogy szemet hunyjon fölötte. Tehát félreértés ne essék, én nem vagyok kultúrpeszsimista ember, csak megpróbálom átlátni, hogy mi minden történt a múltban, és hogy milyen világban élek a jelenben.

Ó. Z. Azt gondolom, nem kell feltétlenül vitatkozni azzal a felfogással, amely a jelen viszonyokat fejlettebbnek látja az elmúlt korok tradícióinál, mármint abban az értelemben, hogy természetes módon az a célunk, hogy jobb legyen az életünk, és boldogok legyünk, attól függően persze, hogy mit nevezünk boldogságnak. Például ha azokat a „kritériumokat” nézzük, amelyekről Jézus azt mondja, hogy boldogság, azokról egyáltalán nem érzik ma az emberek, hogy lehetnek a boldogság forrásai. Vagyis a boldogságot inkább valamiféle örömködéssel, jó közérzettel vagy pozitív lelkiállapotokkal azonosítják. De én azt gondolom, hogyha valakinek küldetése, elhívása van, és aszerint is él, az akkor is boldog, hogy ha verik. Nagyon furcsa ez az ellentmondás, amely a természetes emberi érzelmekkel

összeegyeztethetetlen, de én azt gondolom, hogy ha Jézus ki merte mondani, hogy boldogok, akik sírnak, akik éheznek és szomjaznak, akik üldözést szenvednek – és nem egy jövőbe vetített vágyként fogalmazta meg, hogy boldogok lesznek, hanem azt mondta, hogy boldogok –, akkor én azt mondom, hogy azok az emberek, akiknek sokkal kevesebb földi javuk volt, sokkal többet nélkülöztek és szenvedtek, boldogabbak voltak.

Azzal, hogy az ember rámutat valamire, ami nem jó, nem válik ellenségévé ennek a világnak, ennek a kultúrának, hanem éppen ellenkezőleg, félti és aggódik érte; a jobbítási vágy mindenképpen valamiféle szeretetből fakad.

Sz. Gy. Ma a világ ismeretének olyan gazdagságában van részünk, amellyel kapcsolatban azt az alapvető dolgot kell tisztáznunk, hogy mire használjuk a tudásunkat, mindazt, amit ismerünk, amit birtokolunk. És az emberi tragédia éppen az, hogy amit fölfedezünk, amit megismerünk, azt nem egymás javára, segítségére, formálására használjuk fel, hanem mindenféle rosszra. Tessék végignézni az emberiség történelmét, a tudomány fejlődik, és ebből a fejlődésből rendre nem a jó jön ki, hanem az, hogy hogyan tudunk nagyobb csapást mérni a másokra. Azt, hogy ez a világmindenség hogyan épül föl, meg hogy az emberi élet és sors hogyan alakulhat, egyre jobban ismerjük, de ezt a bővülő tudást nem arra használjuk, amire kellene...

Péreli Zsuzsa • AEQUILIBRIUM

A VIZUALITÁS HATALMA

KOLTAI
LAJOS

PERCZE
SÁNDOR

Mesterházy Balázs Szeretettel köszöntöm két ma esti vendégünket, *Koltai Lajos* operatőrt, filmrendezőt és *Percze Sándor* lelkészt, valamint az itt megjelenteket. Először is azt szeretném kérni a két beszélgetőpartnertől, hogy beszéljenek arról, amit fontosnak tartanak magukról, hogy egy kicsit mi is megismerjük őket. Akár arról, hogy hogyan indultak el azon a pályán, amelyen tevékenykednek, amelyen alkotnak, és természetesen magukról az alkotásokról. Elsőként Koltai Lajosnak adom a szót.

Koltai Lajos Mint mindenki, gyerekként én is könyörgtem otthon, hogy vegyünk fényképezőgépet, ha csak azért is, hogy egymást megörökítsük. Tizenegy éves koromban kaptam az első fényképezőgépet, ami a könyörgés végeredménye volt, mert anyám kezelte a pénzt, mindent ő intézett otthon, hogy el tudjuk tartani az egyébként fizetéssel nem rendelkező nagyszüleinket. Nagyon nehéz volt egy fényképezőgépre pénzt kiadni, de valahogy meggyőztük apámmal, hogy vegyen. Ez volt az első kamera, amit el tudtam vinni egy iskolai kirándulásra. Életem első fényképét érdekes módon éppen egy templomról készítettem, a zirci apátságról csináltam egy alkonyi képet, ez életem első tekercese, fekete-fehér. Amikor a Színház- és Filmművészeti Egyetemre felvételiztem, akkor ott volt velem ez a kép, és nem dobtak ki, sőt, ott tartották a felvételin. Szó-

val megvolt ez az első tekercs, aztán kikönyörögtem egy nyolc milliméteres felvevőgépet, még Admirálnak hívták, sokan emlékeznek rá, nem lehetett mást kapni Magyarországon. És akkor elkezdtem filmezni a családi együttléteket. Ha együtt voltunk, akkor rászoktunk, hogy egymást filmezzük, afféle kis etűdöket készítettünk. Kitaláltunk történeteket. Persze fiú-lány történeteket, az osztályból kiindulva. Végül, azt hiszem, négy filmet csináltunk együtt a gimnáziumban. Alapítottam egy filmklubot, és elmentünk könyörögni mindenféle levelekkel mindenhova, hogy adjanak nekünk használt felszerelést. Minden levélre adtak valamit, ha éppen leselejteztek valamit a filmgyárban, akkor azt odaadták nekünk. Szép lassan lett mindenünk, de kameránk sosem. Azt mindig úgy kellett kikönyörögni valakitől, hogy legyen, de lett az is. Végül is megcsináltuk az első filmeket, és nyertünk. Az nagyon nagy dolog volt, mert akkor az amatőr fesztivál olyan volt, hogy nagyon nagy filmesek, olyan nagy nevek, mint *Herskó János* meg *Szabó István* voltak a zsűritagok. Borzasztó nagy dolog volt ott, az egyetemi filmparkban nyerni, amely egyébként kulturális központ is volt – jó értelemben vett kulturális központ. Nagyon-nagyon szerettünk oda járni, sok jó dolog történt ott, nem csak a film. Megnyertünk egy kategóriát, egy játékfilm kategóriában második díjat, ami óriási nagy szó volt, mert zajt csinált körülöttünk, s ráirányította a figyelmet, hogy mi egyáltalán létezők. Egy osztálytársammal csináltam, aki azóta meghalt.

A verseny bent volt a főiskolán, és az akkoriak emlékeznek, Szabó István viszont, aki szemben ült velem, nem emlékszik erre. Mondtam neki, szemben ültél velem, és azt kérdezted, hogy miért csináltam ezt az etűdöt, mit akartam vele mondani, mi volt benne a fontos, tehát a lényeges kérdéseket. Aztán ugye leérettségiztem, és jött a kérdés, hogy hova menjek továbbtanulni. Akkor volt az a bizonyos – itt sokan emlékeznek, gondolom – magyar–népművelő szak, ez volt akkor a sláger. Mindenki magyar–népművelésre ment. El is értem a megfelelő pontszámot, de végül helyhiány miatt nem vettem fel, hála a Jóistennek. A Magyar Televízióhoz kerültem, a nővérem már ott dolgozott, és bementem, egszerűen bekéredzkedtem a te-

levízióba. Ott megengedték, hogy kimenjek velük, vigyem az akkumulátort, meg ilyenek. Az az ember, akivel jártam forgatásra, még él, *Burza Árpádnak* hívják, annak idején – lehet, hogy emlékeznek – a tévében minden este megjelent a neve. Ma nagyon büszke arra, hogy ő adta oda először az akkumulátorát.

Elkezdtem kameramanként dolgozni, nagyon nagy pillanatok voltak az életemben. Akkor még volt igazi tévéjáték. Az egyik legnagyobb bűne a magyar televíziónak – nemcsak a magyar egyesnek, mindegyiknek –, hogy nem csinál tévéjátékot, tehát nem csinál arcot magának. Egyértelműen a tévé bűne, hogy ez elfelejtődött, emiatt aztán az a gond a szereplőkkel, hogy hogyan ismerjük meg őket, hogyan lesznek sztárok. A világon mindenhol így működik a rendszer, hogy a sorozatokból megismert színészek előbb-utóbb filmszínészek lesznek. Ezért megy el az ember a moziba, mert ha már megszerette a színészt, akkor elmegy a moziba is megnézni. Ez itt egyszerűen nem működik. Nem volt kulturális miniszter, aki ne ígérte volna meg nekem, hogy így lesz. De nem sikerült még soha senkinek erre pénzt adni. A televízióban egy évig dolgoztam, csináltunk például élő színházi adást, talán még erre is emlékeznek, bizony az izgalom volt: be vagyunk adva, megjelenik a piros lámpa, az ember ki van lőve, elképesztően izgalmas volt. De csináltam atlétika Európa-bajnokságot, focit, mindent. Akkor még mindenben dolgoztunk, a filmes kameránál is voltam segéd. 1965 előtt felvettek a főiskolára, egy nagyon nehéz év után, hétszázán indultunk, és tízen kerültünk be a végén. Hét hónapig tartó felvételi, mindenből. Az irodalomtól a zenéig mindenből vizsgázni kellett. Mindenkivel beszélni, újra meg újra, és a végén a bent maradtaknak filmet kellett csinálniuk. Semmi segítség nem volt hozzá, csak a zene. Azt lehetett mellé tenni, dialógust egyáltalán nem. Sikerült, és elvégeztem a főiskolát, ami most már egyetem. Azóta tanár lettem ott, de nem igazán tudok tanítani, mert nincs időm rá. Külföldieket is elkezdtem tanítani, de azt is abba hagytam, mert nem volt korrekt. Nagyon sok tanár nem jár be, óra nincs, csak titulus van. Rájöttem, hogy ez az együttélés, egy diplomaév, amíg az ember a filmjét csinálja, voltaképpen négy évig tart. És

ha a négyből kettőt nem töltünk el együtt intenzíven, akkor nem érdemes csinálni, akkor nem lesz korrekt. A külföldi hallgatók azért jöttek, hogy velem találkozzanak. De ha két évig nem vagyunk intenzíven együtt, akkor nem érdemes. Két év után már úgymindenki azzal foglalkozik, amivel akar. Két év után mindenki reggeltől estig eltűnik, de az már rendben van, mert anyagot gyűjtenek, forgatókönyvet írnak, eltűnnek. Az életet élük, ez mind rendben van. De ha az a két év nincs együtt, akkor semmi sincs. Úgyhogy a továbbiakban már nem vállaltam.

Külföldön is, Los Angelesben, New Yorkban, Torontóban és hasonló helyeken az a legjobb lehetőség, hogy úgynevezett mesterszemináriumokat tartok, ami tulajdonképpen csak egy hétvége. Az befogható időben. Beláttam, hogy az a lényeg, hogy az ember tudja elemezni valakinek a munkáját, és meg tudja mondani, hogy körülbelül miért jó, vagy miért nem jó. És ezt nagyon kevesen csinálják, mert nem szeretik. Ehhez nagyon mélyre kell menni, de ez volt a lényege az én osztályommal és a külföldi diákokkal töltött időnek is, hogy elemeztünk, elemeztünk, elemeztünk, amilyen mélyre csak tudtunk menni. Amikor Torontóban tanítottam, három és fél órán keresztül képről képre végigelemeztünk egy filmet. Olyanok ültek velem szemben, mint *Michael Ondaatje*, aki az *Angol betege*t írta. Ilyenek jöttek el hallgatni, mert valaki azt mondta, hogy szerették a *Megáll az időt*, és meg akartak hallgatni. A végén odajött hozzám egy fiatal japán hölgy, aki rendezést tanult. Ott úgy volt az oktatás, hogy egy évig tanultak a dokumentumfilmzők, két évig a játékfilmzők. És ő játékfilmrendező akart lenni. Odajött, és azt mondta, hogy nagyon szeretné megköszönni, ilyen előadást ő még nem hallott, ez fantasztikusan jó, de tessék megmondani, ezt tényleg ilyen komolyan kell venni? És akkor mondtam, hogy igen. Ebben a hivatásban semmi nem történik magától. Ő azt hitte, hogy majd bemegy a szobába, és minden csak úgy van, csak meg kell nyomni a gombot, és filmezni. Akkor elmondtam nekik, hogy ott minden döntés mi vagyunk. Hogy mi miért kerül oda, mitől kerül egy kép a falra, az egy döntés. És nem másé. Hogy mi van a képen, az is. Mert az arról a

családról szól tulajdonképpen, amit éppen megrendezünk. Sokat beszéltem, ez volt idáig, és itt vagyok azóta is.

M. B. Sokat, de még nem eleget, például a rendezésről még nem hallottunk, de majd fogunk. Sándortól is ugyanezt kérdezem, bár neked teljesen más kifejezőeszközeid vannak lelkészként. De remélem, majd a doktori munkádról is fogsz beszélni, hiszen van köze Koltai Lajos művészetéhez. Te hogy jutottál el idáig?

Percze Sándor Kicsit irigykedve hallgattam beszélgetőtársamat, mert egy evangélikus lelkész nem úgy van, hogy három-éves vagy ötéves korában megkapja az első Bibliáját, és akkor annyira belefeledkezik, hogy nem tud tőle elszakadni, mint egy filmrendező a kamerájától. Én azt mondhatnám, hogy a templom körül vagy a templomban nőttem fel, de ez még nem indított akkoriban engem semmi különösre. Jó volt ott lenni, nagyon szerettem az akkori lelkészemet, egyszerűen jól éreztük magunkat, de nyilván eljön az ember életében egy olyan korszak, tizennégy-tizenöt évesen, amikor a rockzene jobban érdekli, mint a vasárnapi igehirdetés. És ez jól is van így, meg jól is volt így. Az egész családom iparoscsalád, a kőművestől a villanyszerelőig meg az ezermesterig, azt gondolták talán még a szüleim is, hogy ennek a gyerekek is iparosnak kell lennie. Beadtak egy szakközépiskolába, ahol – rendkívül misztikusan hangzik – vezetékes távközlés-technikai műszerész lehettem. Nekem fogalmam sem volt, hogy ez mi. A szüleim is tudták, én is tudtam azt, hogy egy műtétből kifolyólag nehéz fizikai munkát nem vállalhatok, de valami majd csak lesz ebből a gyerekből. És ahogy ez a magyar középiskolában, legalábbis még az én időmben valóság volt, fémipari alapképzéssel kezdődött az első évfolyam. Adtak nekünk egy vastag edzettacél hengert az első héten, és azt mondták, hogy ebből fogtok ti kalapácsot csinálni. Fél éven keresztül az volt minden pénteken a foglalatosságunk, hogy a hengerből először is csináltunk egy gúlát vagy egy hasábot, ez volt az egyszerűbb feladat, majd kaptunk egy reszelőt, és ebből a hasábból ki kellett alakítani egy kalapácsot. Fél

évig reszeltünk. Én már akkor ott, a reszelőasztal mellett azt gondoltam, hogy ez nem nekem való – ez volt az egyik meghatározó és negatív élményem.

A másik: volt ebben a szakközépiskolában egy csodálatos magyartanárom, aki költő volt, és nem tűrte, nem viselte el azt, hogy mi magyarórán felmondjuk a könyvből a versek vagy éppen a novellák elemzését, hanem azt mondta, hogy tessék foglalkozni a szöveggel. Megtanított minket verset, szöveget elemezni. Az „Ec-pec, ki-mehetsz” kezdetű versikével kezdtük, azt gondoltam, hogy valami baj van nála, amikor ezt először felírta a táblára, hogy ezen mit van elemezni. Aztán kiderült, hogy nagyon-nagyon sok, és csüggttem a szavain, amikor *Radnótiról* beszélt, meg a többiekéről, szóval a magyart nagyon megszerettem. Aztán jött egy olyan pillanat, amikor elkezdtem olvasni a Bibliát is, egy kicsit más szemmel, mint azelőtt, és ez volt az, ami engem elindított a lelkészi pályán. Elvégeztem a teológiát, de akkoriban még nem nagyon gondoltam arra, hogy a lelkészi munkának meg a prédikációnak a művészethez olyan sok köze lenne. Aztán Németországban megismerkedtem egy professzorral, akinek az alapvető programja vagy ötlete az volt, hogy hagyjuk már el végre mi, lelkészek a vasárnaponkénti tanítónak a szerepét. Ugyanis a prédikáció általában abból áll, hogy fölmegegy egy ember a szószékre, és elmagyarázza az adott bibliai történetet a gyülekezetnek. Váltsunk paradigmát, mondta ő, és közeledjünk a művészetek felé, amelyek kevésbé tanítani akarnak valamit, inkább mutatni. Így kerülhetett sor arra, hogy a prédikációt meg a filmművészetet megpróbáltam egy kicsit közelíteni egymáshoz. Hallatlanul izgalmas volt számomra az a négy esztendő, amit ezzel eltölthettem. Azt vallom, hogy meg kell próbálni keresztény emberként meg lelkészként keresni azt, amit a művészetek – elsősorban a filmre gondolok most – olyan gyönyörűségeken, csodálatosan tudnak csinálni, hogy elvezetik az embert, elviszik másfél-két órára egy teljesen másik világba, és ott történik valami, és mi ezt nézhetjük, szemlélhetjük, láthatjuk, hallhatjuk – átélhetjük. Nekünk is milyen jó lenne valahogy így beszélni, hogy egy új világot rajzolunk a hallgatóink szeme elé.

M. B. Az új világ rajzolása lehetne a következő pont, amin továbbindulhatunk.

K. L. Nem akarnék rögtön a vallásról beszélni – bár abszolút vallásos ember vagyok, mint tudják, és katolikus –, de nagyon jó, hogy ez szóba került. Azt hiszem egyébként, hogy mindenfajta közlésmód elsősorban a fantázián, nyilván a vizuális fantázián alapul. Valószínűleg így van a Bibliával is, és így van a teremtéssel is. Nagy valószínűséggel csak elképzeléseink vannak, és alapvetően mindenképpen képeket látunk, nagyon erősen fogalmazott képeket. Nekem a kép a mániám, nálam mindig a vizualitás áll a középpontban. És bizony az elmondott szó – ezt most egy kicsit nehéz olyan ember társaságában mondani, akinek ez a hivatása –, az elmondott beszéd, a szentbeszéd, az igehirdetés arra van, hogy befolyásolja a tudatot, vagy, miután minden a Szentírásan alapul, megpróbáljon abból valamit képletessé tenni. Végül is mindenfajta vallásmagyarázat azon alapul, hogy van egy leírt anyag – elég sokszor halljuk ezt a mondatot, hogy az írásként –, és az írásként szerint elkezdenek valamit képpé fogalmazni. Nyilvánvalóan ez a törekvés, vagy ez lenne a jó törekvés, mert mást valószínűleg elhinni sem tudunk, csak ha egy eléggé fogható képet meg tudunk fogalmazni. Egyébként valójában az a kérdés, hogy hogyan tudunk elcsábítani valakit. Valószínűleg a vizualitással. A kimondott szó eleve erős és jó, és ha valaki jól és erősen fogalmaz, akkor sok mindent el tud érni. Erre van a történelemben példa elég, sok mindent el lehet érni szavakkal, de igazán a képpel lehet megfogni a nézőt. Ezért lettem én filmes, hogy a vizuális közlés legyen az eszközem.

Mehetünk a festészet felé is, ami teljes mértékben alapja az én tudásomnak. Ezt a festészet fogalmazta meg először, és nem véletlen, hogy honnan jön a festészet. Tudjuk, hogy elsősorban azok az erős képek maradtak meg, amelyek alapvetően vallási eredetűek, biblikus tárgyúak. Ezek a képek lettek olyan erősen megfogalmazva, hogy képet adtak nekünk arról, hogy miről is beszélnek, hogy tulajdonképpen miről van szó. Vagy hogy mi minden kötődik egy esemény-

hez, például hogy valaki átveszi a kulcsát egy városnak. Ismerjük azt a fantasztikus festményt, a Breda kulcsának az átadását. Azon túl, hogy mi történt, még megtudunk valamit: hogy nézett ki az ember, hogy vette kézbe a kulcsot, mi volt a háttér. A festészet különböző koraiban nyilván más és más volt a fontos. Mindig más volt az emberábrázolás, aztán a háttérábrázolás, aztán együtt a kettő. Hogy hova visz minket, hogy milyen tájra visz minket, hogy kinyitja-e hátul a teret vagy nem, vagy csak kontúrt tesz rá. Ott voltak az első festmények, a síkban való feszítettség, hogy hogy jutunk el az emberhez. De mind arra szolgál, hogy minket valamiféle irányba csábítson, vagy hogy valamit, amit egy írás mond, megmagyarázzon, tehát képpé tegye. Olyan képpé tegye, amit mi vizuálisan fogni tudunk, és el tudunk raktározni magunkban. Ez a lényege a filmezésnek is: mindig azt próbáljuk meg, hogy mi az a kép, amit közölni tudunk. Vagyis mit vár az az ember a moziban. Arra a pillanatra vár, amikor elsötétedik a terem, megjelenik egy kép a vásznon, amihez majd köze lesz. És a kép jelenik meg, nem a szó. A szó mindig másodlagos. A szó is ott lesz, de nem arra fognak emlékezni nagy valószínűséggel. Hanem a kép megjelenik, és a kép elkezd befolyásolni. És a képhez közöm lesz érzelmileg. Biztos, hogy érzelmileg el tud határolni, hogy akarom-e látni ezt a képet, vagy nem akarom. Rögtön közöm lesz hozzá a színe miatt, a nagysága miatt, a fénye miatt, de elsősorban a vizualitás miatt. Lehet, hogy rögtön taszít, és lehet, hogy ez a dolga, ha ezt akarom, hogy valamitől elmenjünk egy kicsit távolabbra, hogy kapjunk egy olyan távolságot, amitől másképpen tudjuk nézni, tehát objektívebben, tisztábban. Hogy rálássunk valamire. Vagy hagyja, hogy rögtön érzelmileg közel kerüljünk, mert szüksége van rá, szüksége van a nézőkre, hogy olyan közel kerüljünk, hogy kezdjünk együtt repülni majd valamiért vagy valami fölött. Mutatok valamit, de ahhoz együtt kell velem jönni. Ez a lényege az első csábításnak.

Az előbb elkezdtem mondani, hogy hogyan jön létre például egy kép. Kép az a szoba is, amelyben valaki lakik. Az a szoba nem véletlenül lett olyan. Lehet, hogy olyan ember lakik benne, aki szereti a hagyományokat. A hagyományokon alapul a gondolkodása, és őriz

bizonyos dolgokat a múltból. Vagy tagadja. Valaki telerakja a szobáját régi bútorokkal, és úgy él le egy életet, hogy esetleg megörököl valamit, és abban él tovább, azokat a képeket őrizgeti, vagy kivessz belőle, eltesz belőle, próbálja kivenni az életéből, mert nem azt az életet akarja élni. Egy ember szobáját vagy inkább egy család életterét valójában létrehozuk.

A *napfény ízét* például biztosan sokan látták, emlékeznek arra, hogy az asztalnak a filmben milyen szerepe lesz? Az asztal a sziget, ahonnan elmennek az emberek, és ahova visszatérnek. A történelem, a politika így dolgozik. Állandóan elvisz valakit és visszahoz valakit. Aztán tesz oda egy új embert, akit eddig nem láttunk – valaki születik, valaki elmegy végérvényesen. Tehát áll az az asztal, változik körülötte a család, de az még ugyanaz a család. Még mindig az, csak éppen a történelem elvisz, visszahoz, kölcsönad, elvesz újra valakit. És jönnek a tárgyak az asztalon. Miért vannak ott a tárgyak? Mert hozzám tartoznak. Ezek azért jöttek létre, hogy engem szolgáljanak. Ez az, amit elfelejtünk. Egyébként erről szól *A napfény íze*. Hogy hogyan pusztul el minden, nemcsak a tárgy, nemcsak a háttér, nemcsak a történetünk, hanem még a nyelvünk is. Sokan nem veszik észre, hogy elfelejtünk fogalmazni, már nem tudunk fogalmazni, csak odavágunk bizonyos szavakat. A legaljább módon kezdünk el beszélni. A nyelv is pusztul.

Régen egy tárgyban benne volt a szeretet. Nem olyan tárgyakra gondolok, mint egy mai mobiltelefon, bár biztos abban is van valami. De régen ott volt egy kávéskanál az asztalon, vagy a cukrot kivevő kis csipesz. És az úgy volt kialakítva, megdíszítve, hogy amikor megfogtam, és a kockacukrot elvittem a csészéig, addig örömet okozott. Mert benne volt a szeretet és az emberi tudás. És ez szépen lassan elmúlik. Én ilyen tárgyakkal veszem magam körül, mert így akarom meginni reggel a kávémat. És hogyha fölnézek reggel a kávéból, ott van egy kép a falon, mert azt én tettem oda. Azért tettem oda, mert szeretnék minden reggel ránézni. Mert valamit őriz a családomról vagy egy emlékemről, vagy éppen sikerült egy olyan képet vennem egy festőtől, amit elhiszek, vagy valami olyan hangulatot ad át, ami-

vel mindennap szeretnék megbarátkozni, mielőtt kiteszem a lábam, mielőtt döntéseket kezdek hozni. Hogy akarom-e ezt a mai napot, vagy nem. Szóval a tárgyak nem véletlenül vannak ott, hanem mi raktuk oda őket, Szabó Istvánnal együtt, vagy én egyedül. Ami körülveszi a szereplőket, az róluk szól. Ők élnek benne. Mert ha nem, akkor rosszul éreznék magukat, vagy nem úgy hangzanának el a mondatok. Mert a közeg megadja az akusztikát a mondatnak.

Nagyon hiszek abban, hogy milyen ereje van annak, hogy így nőtünk föl. Nagyon nagy szerencsém volt a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Olyan tanárok tanítottak még, mint *Hegedűs Géza* az irodalmat, *Petrovics Emil* a zenét, *Gyárfás Miklós* a dramaturgiát, *Szöllősy Andrásné* a vizuális tudást. Ő megtanított minket arra, hogyan lehet egy képet szeretni. Hogyan lehet egy képet először is meg nézni, mi a kép, mi rajta a fontos, mi viszi el a tekintetet. Mindent megtudtunk róla. És mindent le kellett skiccelni, mert ez volt a tudásnak a lényege. Akinek nem volt puskája, azt hazaküldte. Ugyanis az egyszer sem próbálta meg lerajzolni. A lényeg, hogy addig rajzoljon az ember, hogy le tudja végre skiccelni úgy a képet, hogy meglegyen az a kép. Teljesen mindegy, hogy milyen képről beszélünk, az a fontos, hogy hova mennek a mozgásvonalak, amelyek viszik a tekintetet, amitől egy kép valóban kép lesz, és nem tudunk tőle szabadulni. Ezt tanította meg nekünk, úgyszólván miután először mentem Velencébe a negyedik év végén, és egy hónapig ott voltam, minden templomba bementem, és tudtam minden sarokban, hogy mi van ott. Mentem vakon, és tudtam, hogy itt ez van, ott meg az. Nagyon fontos volt megtanulni, hogy mi az a kép. Mert amikor most fogalmazom a képet, pontosan tudom, hogy mit akarok csinálni, hogy hova megy a vonal, én is megcsinálom a vonalat a filmen. Hogy biztosan oda menjen a tekintet, és ne máshová. Ne valami olyanra figyeljünk, ami nem fontos abban a pillanatban. Akkor azt kell elérni, úgy kell bekeretezni a képet, hogy semmi másról ne legyen szó. Egy portréban például borzasztó fontos, hogy ne menjen máshova a néző tekintete, csak ahova én szánom.

saját hitemen, amely bennem van. A hit vezérel abban, amikor csinállok valamit. Nagyon fontos, hogy engedje, hogy létrehozzam azt a mondanót, de közben egyfolytában, rendületlenül hinnem kell, amit éppen csinállok. Miért mondjuk azt egy képre, hogy olyan, mintha a Bibliából lenne? Miért mondjuk azt egy képre, hogy biblikus erejű? Miért mondjuk azt egy képre, hogy bukolikus? Akkor nyilvánul meg számunkra az az erő, amivel egyfolytában szeretnénk találkozni. Ha ez megtörténik, akkor attól nem is lehet szabadulni többé. És ebben a folyamatban a hit alapvetően jelen van, és az is, amit beleképzelünk. Ekkor megtörténhet, hogy valaki végre megtudja a választ arra, amit kérdezett, és megtapasztalja azt, hogy képes megjeleníteni az írást. Ez egy képesség, ami ahhoz segít hozzá, hogy képet kapjunk arról, miről is van szó abban, amit olvasunk. Általában, amikor leírunk valamit, akkor is képet akarunk alkotni. Láttató képet. Amikor ez sikerül, arra azt tudjuk mondani, hogy igen, ezzel tudunk azonosulni. Képzeletünk belső világában látjuk, érezzük, hogy tényleg így nézhetett ki. Sok mindenről tudunk részleteket, többet vagy kevesebbet, de az még mindig csak az írás fogalmi szintje. Az mindig kérdéses marad, és értelmezésre szorul. Valószínűleg úgy volt, valószínűleg úgy nézett ki, s ennek a sok valószínűségnek neveket adunk. De amikor képeket alkotunk magunkban, akkor már azt mondjuk, „valószínűleg” most már a vége felé tart ez az alkotó folyamat, míg egy végső képben megvalósul. A vizualitás az, ami velünk marad, amit hazaviszünk magunkkal a moziból. Képeket haza tudunk vinni, mondatokat sokkal kevésbé, ez biztos. Képpel fogunk elaludni este, vagy amikor leülünk az ágyunk szélére, képeken fogunk gondolkodni, amiket láttunk, vagy egy arc fog eszünkbe jutni. Jó esetben természetesen, ha a minőség együtt jár az akaratval, amely létre hozta a képünket.

P. S. Megint csak irigykedve hallgatom a filmrendezőt, mert ő olyan világot tud képekben megjeleníteni és visszaadni, amelyben mi is élünk, és amit látunk, de amikor nekünk, lelkészeknek az Istenről kell beszélni, akkor egy olyan világba lépünk át, amit egészen nem látunk. És ezért az egyetlen támpontunk az írás, a Szentírás,

ami ránk maradt. És azért mondom még egyszer, hogy irigykedve hallgatom, mert úgy tapasztalom, úgy veszem észre magamon is, meg a közegben is, ahol mozgok, hogy ezt a csodálatos képi hagyományt, ami a Bibliában ránk maradt, a Bibliának ezt a fajta képieségét, amelynek a jellemzését az imént hallhattuk – hogy milyen oknál fogva, nem tudom – az egyház valahogy elnyomta, és a szót vagy a fogalmat akarta a kép fölé helyezni.

Minden képnek van egyfajta nyitottsága. A rendező vagy a festőművész nagyon is irányítani akarja a figyelmet valamire, mindazonáltal egy kép mégiscsak egy olyan tér, amelybe belépve az egyén fölfedezi önmagát, és helyet talál magának. A fogalom, legalábbis én így gondolom, a gondolati fogalom ezt a fajta nyitottságot próbálja egyfajta egyértelműség irányába terelni. Csak egy jellegzetes prédikációs mondatot hadd idézzek: „Kedves testvérek, bizonyára mindannyian jól tudják és tapasztalják, hogy a szeretetnek az élet apró dolgaihoz is köze van.” Persze így van, de ezt én még nem látom magam előtt. Ugyanez a mondat, vagy legalábbis ugyanez a tartalom valósággá akkor lesz, amikor azt mondom: „Látom a feleségemet, ahogy a kertben lehajol egy szál ibolyáért, ahogy megszagolja ezt az ibolyát” – és erre a képre gondolok. Ez egyfajta kifejezése annak, hogy a szeretetnek meg a szerelemnek az élet apró dolgaihoz is van köze, de egy teljesen más síkon. Én amellet kardoskodom a magam szerény eszközeivel, hogy ehhez a fajta kifejezési módhoz találjunk vissza képekben, valóságos élethelyzetekben. Próbáljon meg az egyház meg a prédikátor mondani valamit azoknak, akik őt hallgatják. Tényleg így van, hogy az ember beül a moziba, elsötétedik minden, jön az első filmkocka, és rögtön ott vagyok, mert érdekes, hogy mi lesz. Milyen jó lenne, ha úgy ülnének be vasárnaponként az emberek a templomba, hogy amikor fölmege a lelkész a szószékre, akkor az első mondat után mindenki kíváncsi legyen arra, hogy vajon mi lesz a folytatás. Ez egy másfajta gondolkodás, mint amit nagy általánosságban művelünk. Általánosságokban próbálunk beszélni az Istenről is, akit nem látunk, ahelyett, hogy próbálnánk meglátni őt ebben a fizikai világban, úgy, ahogy itt jelen van, legalábbis én így hiszem.

M. B. Hogy ezt a kettőt egy kicsit összekössem, szeretnék egy részletet felolvasni egy könyvből, amelyet Sándor fordított, és az a német professzor írta, akire utalt, Martin Nicol. *Dramatizált homiletika* a könyv címe, és a szerző elég jól elmondja azt, amiről most Sándor beszélt. Az idézet így szól: „Előadás helyett film. A prédikáció feladatának új megközelítése akkor lesz a legerthetőbb, ha a prédikáció számára nem a tudományos előadás, hanem a film lesz a paradigma. A szószéken nem pontokba szedett gondolatokat kell fejtegetnünk, hanem szekvenciákban vagy mozdulatokban megjelenített mozgóképeket.” Azt gondolom, itt érintkezik a kettő. Én az előbb elég jól elképzeltem ezt az ibolyát, amit te szavakkal lefestettél, úgy-hogy tényleg azt gondolom, hogy van híd a két világ között. Lehet irigyelni a filmes eszközöket, de adja Isten, hogy minél többször be tudjuk hozni a mi világunkba is. Koltai Lajosnak az egyik filmjében, a *Malenában* van egy kép, ami nagyon megmaradt bennem, amikor egy kisfiú átnéz egy üvegen. De ez az opálos, sejtelmes kép sok filmjében előjön. Az előbb is utalt erre, hogy mintha lepel lenne a szemünk előtt. Sándort pedig az olyan kijelentésekről szeretném kérdezni, mint például hogy az Ószövetség olvasói szemén lepel van, vagy hogy tükör által homályosan látunk. Hallhatnánk egy kicsit többet erről a sejtelmességről, erről a vízióról, és ami mögötte van, vagy amit meg tudunk mutatni, de mégsem tudunk megmutatni?

K. L. A sejtelmesség része a megközelítésnek, mert mindenképpen van benne egy olyan belső izgalom, ami a megismerhetetlent feltételezi. Nem tudom, ismerik-e *Az óceánjáró zongorista legendája* című filmet. Olasz film, Giuseppe Tornatore rendezte, aki a *Cinema Paradisót*, utána csináltam vele a *Malenát*. Egy olyan gyerekről szól, aki egy hajón született, és ott is fejezi be az életét. Arról szól, hogy ha egyszer valaki predesztináltan egy helyre megszületett, akkor nagy valószínűséggel azt a világot ismeri meg, azt teszi magáévá. Az a drámája a történetnek, hogy a főhős csak ennek a hajónak a két végét ismeri, és azon belül minden zezzugát, de a külső világgal nem tud mit kezdeni. A külső világ nagy, idegen és furcsa, nem

befogadható. Úgy kezdődik az élete, hogy születése után egy emigráns otthagya a zongora tetején. Az egyik gépész elviszi, leviszi a sötétbe, magyarul először a pokolba kerül. A poklot járja meg, legalábbis a körülmények szempontjából, de mindig is szeretet veszi körül. Eljut addig, hogy elkezd önállóan gondolkodni, egyszer fölneéz, és látja, hogy ott fönt más a világ. Ez megint kép. Más a világ, és más színe van. Nem hasonlít arra, amit eddig megismertünk. Az sötét volt. Kiismerhető, de sötét. És egyszer csak látja, hogy ott valami más van. Még nem tud a fényről, de azt tudja, hogy afelé érdemes indulni. Elindul fölfelé egy lépcsőn, amiről nem tudja, hogy hova vezet. És fölkerül az első osztályra egy hátsó ajtón keresztül. Amikor megnyitja az ajtót, akkor árad ki először az a fény. Az olyan, mint a mosoly... Amikor először jelenik meg a fény, és valaminek a részesei leszünk, aminek eddig nem voltunk. És a fény befogad, sőt magába húz. És elkezdti őt vinni a folyosón. Ez már az érdeklődés és a kíváncsiság a gyermekben. Először csak egy hatalmas üvegfalat pillant meg, ez megint egy szép kép, amin át látja a báltermet a folyosóról. Mögötte emberek vannak, mozognak, táncolnak, szól a zene, és mögötte egy olyan kép, amit ő nem látott, az absztrakciója jelenik meg egy olyan képnek, aminek ehhez nincs köze. És elindul afelé, mert emögött az üveg mögött valami van, egy varázslat, ami számára mindenképpen az. Odamegy, mint egy gyerek, és benéz rajta. És kiderül, hogy bent valóban táncolnak, de ezt nem látja, csak üveg által homályosan, tehát borzasztóan eltávolítva a valóságtól, de az üveg pontosan arra jó, hogy a képzeletében úgy élje át, hogy egy varázslatot lát. Tehát azt a valóságot látja, ami ott van, de a valóságnál még fontosabb – a legfontosabb, ami ránk vonatkozik, akik itt ülünk –, hogy eldőlni látszik az élete, a sorsa, azáltal, hogy meglát a táncolók mögött egy zongorát. Ez az ember az élete végéig zongorista lesz, a világ egyik legnagyobb zongoristája, de a hajót soha nem hagyja el. De ez a fölfedezés, hogy ott van egy számára teljesen ismeretlen világ, a varázslaton keresztül eljut egy fekete foltig. Mert a jövő is csak egy folt egyelőre, egy zongorának a foltja, nem konkrét. És a foltban eldőlt a sorsa. Egyszer csak megsejt valamit, ami majd egyszer kikris-

tályosodik, és kép lesz belőle. Ez egy zongora, és látom, hogy én ülök mögötte, és játszom rajta. Már gyerekként borzasztó tehetséges leszek, egy éjszaka felfedezik, hogy a bálteremben ül egyedül, és klasszikust játszik. Kifogástalanul. Mert reggeltől estig hallgatja a klasszikusokat. Ha az igazi tehetség megtalálja a saját útját, akkor azon menni kell egyenesen. Mindenfajta letérés, eltávolodás fájdalmas, ez konfliktust okoz számára, és nincs visszatérés. A film végén a trombitás, aki vele együtt játszott a zenekarban, megpróbálja rábeszélni, hogy hagyja el végre a hajót. De ő azt mondja, hogy ez az én világom, én ide tartozom. És nagyon szépet mond: a zongorán nyolcvannyolc billentyű van, és én ismerem ezt a nyolcvannyolc billentyűt. Ez az én világom, ezen túl minden ismeretlen és befoghatatlan. Arról is szól az üzenet, hogy az embernek tudnia kell, hogy mi az ő világa, ahová tartozik, ahol elfér.

Volt egy időszak, amikor nagyon szerettük azokat a képeket, amelyek bizonyos távolságból kell nézni, mert akkor állnak össze. Nem szeretünk közel menni hozzá, mert lehet, hogy pontokból áll, kicsi jelekből. A legjobbak is úgy tudtak festeni, hogy a mű tényleg csak akkor vált képpé, amikor az ember a megfelelő távolságból nézte. De mindig ott volt a lehetőség, hogy valamin keresztül láttassunk, még néha nem is akartunk megismerkedni igazán a valósággal, csak annak egy másával, és valamin keresztül próbáltuk ezt. Egy olyan sejtelmességet igyekeztünk megvalósítani, amiben van egyfajta vizuális izgalom is, hogy úgy mutassuk meg a valóságot, hogy az valóság, de valamin keresztül mutatjuk. Mert mi is úgy gondoljuk, hogy még ne férközzünk közelebb. Ennek lehet esztétikai oka is, hogy még egyet emeljünk rajta, és egyszer csak a „még szebb” kategória legyen, a megismerés lehetetlenségének a kategóriája. Aztán már engedjük magunkhoz, és megyünk beljebb, de közben és a megismerés közé mindig rakunk valamit. És egyszer csak elkezdünk közeledni, és vagy kikristályosodik, vagy nem. De kérdés, hogy akarjuk-e, hogy tényleg bejussunk, vagy azt akarjuk, hogy valami örökre a mi titkunk maradjon. Ez is lehetséges. Ez a valamin keresztül ábrázolás nem idegen, én például nagyon sokáig csináltam. Mindig raktunk valamit magunk és

a valóság közé. Olyan is volt, hogy mesterségesen, mert ez kellett ahhoz, hogy fölfedezzünk valamit. Ahhoz kell a köztes lét, a köztes tér. Hogy azon át jussunk el a valósághoz, és akkor az egy igazi felfedezés. Akkor azt mondhatjuk, hogy megtettük a lépést. Néha elég, ha a földrajzi adottságok megváltoznak. Éppen ma, mikor jöttünk ide, az esőben elkezdtek a legszebb felhők kialakulni – nagy örömeinkre egyébként –, és elképesztő színes lett a háttér, a felhőzet és az ég. Ez valami varázslatos dolog. Eszembe jutott egy út, amikor mentem Rotterdamba, Hollandiába, ugyanilyen vihar után mentünk be a városba. És állt a levegőben valami nem létező dolog az esőtől. Az eső felverte a port, amin keresztül egy új valóság fénylett fel. Tulajdonképpen ez a németalföldi festészet egyik titka. Hogy más a levegő összetétele. Van valami a valóság és köztünk, a valóság és a festő között, amin keresztül ábrázoltak, ami csak ott és csakis ott érvényes. Ez egy légköri adottság. Különös, egy valamin keresztül való közelítés a valósághoz, ami esztétikailag egy magasabb kategóriába vezet a megismerendőt.

M. B. Valamin keresztül való közelítés a valósághoz, tükör által homályosan – Sándor, tőled is hallhatnánk erről egy kicsit?

P. S. Ahogy hallgattam Koltai Lajost, arra gondoltam, hogy nekünk pont fordított utat kell bejárnunk, hogyha az Istenről akarunk szólni. Bocsánatot kérek, most egy kicsit vulgáris leszek, de ha az Istenről, akit nem látunk, úgy próbálunk beszélni, mintha ott lenne a szemünk előtt, ezt én mindig vallásos pornográfiának érzem. Mert létezik az erotikus film, ami egy olyan műfaj, ahol nagyon sok minden rejtve, takarva marad, és pont ezáltal lesz szép, pont ezáltal lesz izgalmas. Meg van egy másik műfaj, amit pornográfiának hívnak, ahol mindent megmutatnak. Elnézést kérek a durva hasonlatért, de azt gondolom, hogy Istenről is inkább csak egy szép erotikával lehet beszélni, és ez épp a tükör vagy a fátyol, amin keresztül mi homályosan véljük felfedezni az Istent, hiszen őt sem megfogni, sem bezárni valahová nem tudjuk, és nem is lehet. Ez a fűg-

göny vagy ez a tükör, ami előttünk van, azt gondolom, ez a világ, amelyben élünk. A fény pedig szemközti irányból jön, odaátról. Az lenne a szép, ha a világnak ezen a homályos üvegén beszűrődő fény hívna minket oda az ablakhoz, hogy átkukucskáljunk, de tényleg csak kukucskálni lehet, mert nem tudjuk pontosan, hogy mi van, ki van odaát. Csak sejtéseink és sejtelmek vannak, amit Jézuson keresztül próbálunk valahogy letapogatni, de ha ezen túllépünk, és úgy beszélünk az Istenről, mint bárki másról ebben a világban, akkor nagyon közel jutunk a vallásos pornográfiához. Van elég kereskedelmi tévécsatorna, ahol vasárnap délben meg lehet hallgatni, hogy milyen is az a vallásos pornográfia. De mondom, én inkább ezt az erotikus megközelítést választanám, ami rejti az Isten titkát, ugyanakkor valamit fel is fed belőle. Jézus is ezt az utat választotta, amikor az Isten országáról beszélt, akkor azt mondja, hogy kiment a magvető vetni. Ez egy kép, ami teljesen hétköznapi kép is lehet, csakhogy az ő beszédében erre a hétköznapi képre rávetült valami a mennynek a fényéből, és a magvetőt áttemeli a világot szerető meg a világért munkálkodó Isten képévé. Ez a művészet, az itteninek a valóságában meglátni valamit az odaútból.

K. L. Ennek örülök, ez egybecseng azzal, amiről beszéltünk, hogy ne szövegmagyarázat legyen a szentbeszéd. Hogy ne azt magyarázzuk mondatonként vagy szavanként, amit felolvastunk, hanem mutassunk egy képet.

P. S. Amit aztán elviszünk haza.

K. L. Ez a lényege egyébként a templomba járásnak, hogy utána valamit elvihessen magával az ember, és gondolkodjon rajta. Erre is szoktunk példákat kapni, hogy mit vigyünk, vagy min gondolkozunk, de azok általában mondatok. Hogy min gondolkodjunk, amit éppen megkíván tőlünk az ország vagy a politikai helyzet. De nem így kellene, hanem képeket kellene mutatni, bizonyos kifejező képeket. Az a bizonyos „tükör által homályosan” kép létezik, csak a fe-

jünkben. Azt kéne valahogy tisztítani, hogy igenis engedjük, hogy a függönyön átlássunk. Hogy kerüljünk közelebb Istenhez. Kerüljünk közelebb a képhez, hogy mi a kép. Egyébként a Bibliában a legtöbb kép borzasztóan egyszerű. Egyszerű képekből áll minden leírás, az ábrázolások is. Mert a legtöbb, amit tudunk, az a képzőművészetben van. Ott vannak a képek. Ott le lett fordítva nagyjából, hogy mi hogy volt, mi hogyan történt. Minden ott van, ez egy képpé varázsolt szöveg. Arra kéne törekednünk nekünk is, hogy ezen a kicsi rétegen át – ami mindenképpen kell a sejtéshez, a titokzatossághoz, annak az izgalomához, hogy megismerhetjük vagy nem, mert ugye minden napunk azzal telik, hogy megpróbálunk közelebb kerülni –, ezen a leplen át próbáljunk képet szerkeszteni, egy elképzelhető képet. Akkor is, ha még nem látjuk.

M. B. Mindketten a sejtetésre hoztak példát, arra, hogy nem kell feltétlenül direktben megmutatni valamit. Néhány napja láttam az *Este* című filmet, gratulálok hozzá, nagyon tetszett. Ha jól emlékszem, két haláleset van a filmben, de egyik sincsen közvetlenül a képernyőn megmutatva, ettől lesz mégis olyan erős a jelenet. Erről beszélne még egy kicsit nekünk?

K. L. Nem is lehetett mindent megmutatni, mert ugye arról szól a film, hogy a hölgy, aki éppen búcsúzik az élettől, Vanessa Redgrave, megpróbál megbarátkozni az elmenettel. Ez egy alapkérdése egyébként az életnek, hogy hogyan lehet innen elmenni egyáltalán. Az a kérdése a filmnek is, hogy lehet-e elegánsan búcsúzni. Éppen ezért akartam megcsinálni, mert ha elegánsan akarunk elmenni, és jó érzésekkel, akkor valószínűleg előtte kreálni kell képeket. Jófajta képeket, amelyekre majd emlékezhetünk a végén. És ezek a jófajta képek általában a családhoz kötöttek, a családnak, az életünk eseményeit ábrázolják. Nem kell nagy dolgokra gondolni, nem kell sorsfordulókra gondolni, hanem egy napra kell gondolni. Olyanra, mint a mai nap, ami elég szép volt. Vagy ennél szebbre, mondjuk víz közelemben. A családdal eltöltött pillanatra. És arra a naplementére fo-

gunk emlékezni sokáig. És valahogy be kell keretezni a képeket. Tesék bekeretezni egy csomó képet, amit a végén majd odaakasztunk a falra, hogy amikor megyünk el innen, akkor legyen mire nézni, és legyen mire emlékezni. Gyanítom, hogy ezt más nem fogja megcsinálni helyettünk. Igenis szükség van rá, hogy ott maradjanak azok a valóságban és az emlékezetben lebegő képek, mert ezek a mieink.

E film kapcsán nagy vita volt többek között arról, hogy mennyit mutassunk, miután ez a hölgy már ki-be csúszik az emlékezetéből. Elmosódik már a határ fantázia és valóság között, inkább a fantázia oldalán vagyunk, és egy olyan szobában fekszik, ahol már nincsenek falak. Fekszik az ágyában, a két ablak között, nem véletlen ez sem. A két ablak az én képem. Úgy képzeltem az ő szobáját, mint egy vitorláshajót, amely éppen siklik tova az életből. És ez a két ablak a két vitorla, és közte van a hajó, a megmaradt hajó, ami majd a végén elmegy. Nagyon sokáig gondolkoztunk rajta, hogy tudjuk-e követni a gondolatai világát, ami ennyire szabad, és ennek a szabadságnak örültem, engem is szabaddá tett mint rendezőt, hogy szorongva tudom követni azokat a csúszásokat, ahogy ő már a valóság és a nem valóság között létezik, mindkettőben egyszerre. A végén nagyon sokáig gondolkoztam, hogy kell-e mutatni, lehet-e mutatni, hogy valaki elment az életből. Nagyon sokáig vita volt a stúdióban, hogy hogyan kell ezt megvalósítani, mutassuk-e a film végén, hogy ott van egy ember, akiről tudjuk, hogy már nem él. Én mindig azt mondtam, hogy igen, de törtem a fejem, hogy mit lehet ide rakni, mi van még, ami ide illene. Egyszer csak eszembe jutott, hogy az óceán partján, ahol forgattunk, olyan bődületes vihar volt minden este, és olyan elképesztő felhőket produkált az ég, mint ma este itt a környéken, de ott még fantasztikusabbakat, és minden este fölveztük. Mielőtt elkezdtük az éjszakai munkát, ezeket rögzítettük. Volt, hogy a kamerát öten fogták, hogy ne vigye el a szél. Tudtam, hogy ezek a felvételek megvannak valahol. És akkor rájöttem, hogy elbúcsúzni sem lehet akárhogy, mert egy filmnek saját nyelve van. Olyan módon kell elbúcsúzni, amelyik beleillik a film közlésmódjába, az pedig a természettel való közösségről beszélt addig. A természetben hiszek

ugyanis, csak néha megtagadjuk. Pedig anélkül semmi nem történik velünk, míg nem a természet közepén vagyunk. A természet befolyásol minket, amikor kimondunk egy szót, és szükség is van a befolyásoltságra. Az embert a természet közelébe kell helyezni, és hagyni, hogy részt vegyen benne. Az jutott eszembe: miről szól ez az élet? Arról szól, hogy az elején még megengedte a Jóisten, szó szerint, hogy még ébren legyünk, még csak a közelében vagyunk valaminek, ami be fog telni. A természet odaadta még egy pillanatra a lehetőséget, és most visszalök a hullám, visszalökött a természetnek. Ennél szebben nem lehetett ezt kifejezni, ez volt a saját nyelve a filmnek. Amikor látjuk őt az ágyon, azt is láthatjuk, hogy most elmegy, ez egy bizonyos távolságból van, ha akarunk, foglalkozunk vele, ha nem akarunk, nem. És látjuk, hogy a nap is elmegy utoljára, befejezte a dolgát vele kapcsolatban. Utána visszamegyünk az óceánra – még elmegy a vitorlás, még ezt is lehet látni, és aztán lassan visszaadjuk őt a természetnek, ahonnan jött. Erről szól a vége, ezért lett ez ilyen finom és szép, és nem megyünk be a szobába... Lehetetlenség lett volna továbblépni. Aki efféle helyen van, az tudja, hogy ezer ötlet van ilyenkor, hogy mit kéne még csinálni, de nem lehetett mást csinálni. Így kellett elbúcsúzni ettől a filmtől.

M. B. Sándor, tudnál te is példát mondani erre az indirekt bemutatásra, láttatásra?

P. S. Nagyon nehéz, mert ahogy most hallgattam ezt a gondolatmenetet, egyrészt a teremtés jutott eszembe, másrészt a „porból vétettél, porrá kell lenned” gondolata. Csodálatos a filmben – ahogy Koltai Lajos is mondta, hogy visszaadjuk a természetnek, ami odatartozik. A gondolat, amely bennem megfogant, az tulajdonképpen a temetésnek a sajátos szituációja, amelyben egy lelkésznek elég gyakran van része, hogy meg kell állni egy koporsó vagy egy urna mellett, és ott vannak a gyászolók és a hozzátartozók, és valamit szólni kell arról, hogy van egy odaát, van egy túlsó part. Azt tapasztalom, hogy igazából azok a temetések sikerülnek – mármint ré-

szemről és szakmai szempontból –, amikor sikerül egy természeti képet találnom, amivel egyébként a Biblia tele van. Jézus arról beszél, hogy ha a földbe hullott gabonamag meg nem hal, és magára nem marad, akkor nem terem gyümölcsöt. Ezek olyan természetből vett képek, amelyek jól kifejezik, visszaadják a mi elmúlásunk lényegét, értelmét. Pál apostol egy másik helyen ugyanígy a földbe hullott gabonagról mondja azt, hogy amit elvetsz a földbe, annak először szét kell mállania, el kell rohadnia, hogy aztán új élet támadjon belőle. Ezek a filmes metaforák, amelyeket ebben a filmben is láthatunk, gyönyörű szépen kifejezik ezt.

K. L. Ez valami olyasmi, mint amiről az elején beszéltünk, hogy közel vannak, itt vannak ezek a képek velünk. Eszembe jutott egy út, Pécsről mentem Kaposvárra, vagy fordítva, hajnalok hajnalán. Egyszer csak jött egy domboldal, és meg kellett állnom. Ott ment egy pásztor, a birkáival ment föl a domboldalon a hajnali ködben – éppen utat talált az a bizonyos reggeli első napsugár, ami mindig onnan fentről jön felénk, mert mindig onnan jön. Szinte átszúrta az eget, a felhőket, és egyszer csak éreztem, hogy itt valószínűleg egy látomással van dolgom.

Állandóan itt vannak velünk ezek a képek, csak nem vesszük észre őket. Körül vagyunk véve ezekkel a fantasztikus pillanatokkal. Mert a természet még mindig nem adta fel, akármennyire rongáljuk. Még mindig ott van az az erő benne, csak a Napra gondoljanak, a felhők változatosságára, hogy az eső, a hó milyen fantasztikus. Körülvesz minket ez a fantasztikus természet, amely árasztja ezeket a csak a Bibliában olvasható gyönyörűséges képeket. Itt van velünk, és velünk él. Elmondok egy történetet. Gyerekkoromban Tiszadobon nyaraltam nagyon sokáig. A nagyszüleim oda menekültek Budapestről, mindegy, miért, lemenekültek a rokonokhoz, hogy ne haljanak éhen. Aztán ott szenvedtek attól az élettől, de nekem ettől lett nyaram, hogy Tiszadobon nyaralhattam. Ahol az Andrassy-kastély van, ott volt a vörös grófnő, tudják a történetet, azt hiszem, még láttam is őt a templomban, külön széke volt. Én akkor nagyon kicsi voltam, és

ez a lényeg, mert arról is beszélgettünk, hogy hogyan dől el, hogy az ember merre indul, s miért éppen arra. Lementünk a partra, nagyon kicsi voltam még, és nagyobb gyerekekkel játszottam, a nővéremmel meg más rokonokkal, akik mentek be a holtágba, ami nagyon veszélyes egyébként. A Tiszában nagyon sokan haltak meg azon a környéken. Mentek befelé a nagyok, én elindultam utánuk, és nem vettem észre a szüleim. Csak egy néni látott, egy parasztszoknyás néni, és csak annyit mondott, „A gyerek!” És az apám akkor látta meg, hogy már a víz alatt voltam, piros kantáros fürdőnadrágom volt, ami akkor éppen megfelelt a kornak, és a piros kantárt látta még, amit éppen el tudott kapni a víz alatt, és kihúzott. A víz alatt láttam egy képet a szemközti partról, és ez velem van a mai napig. Egy jegenyesor. Megvan pontosan, és hogy miért emlékszem rá, nem tudom. Sokkal később levittem a gyerekeimet, most már anyák, de akkor még kicsik voltak, és ugyanott van minden, ugyanolyan minden. Ugyanazon az utcán mentünk le, ahol lementünk annak idején, ferde földes utcák vezetnek le a Tiszáig. Lehet, hogy akkor dőlt el örökre, hogy a vizualitás jutott nekem. Hogy képeket kell fogalmaznom. Hogy úgy kívánom az életemet leélni, hogy abból mások valamit hazavihessenek.

M. B. Forgatókönyvíróként, operatőrként, rendezőként is alkot. Leginkább minek tartja magát?

K. L. Van erre egy jó szó: filmcsinálónak. Ezt *filmmaker*nek mondják angolul. Azt sem szerettem, mikor operatőrnek hívtak, mert van egy sokkal jobb szó rá: a cinematográfia. A cinematográfus a kép, fény, mindennel foglalkozik együtt, nem feltétlenül csak operatőr. A cinematographer angolul a kép rendezője. Ezt használják Amerikában, ez van a nevünk mellé írva. Szerintem ennek az a legjobb magyar fordítása, hogy filmcsináló. Sok mindent csináltam, forgatókönyvet nem írtam ugyan, csak dokumentumfilmhez. Viszont egyre többet kell azzal foglalkoznom, hogy hogyan írjunk át filmet, ez

nagy probléma lett most nekem mint rendezőnek. Azzal kezdődött, hogy az Estéhez fölvettek, hogy én legyek a rendező. Az első kérdés az volt, hogy mit akarok másképp. Volt egy fantasztikusan jó forgatókönyv, Michael Cunningham írta, tudják, az *Órák* írója. Fantasztikus könyv volt, és nem volt vele mit csinálni, de kérdezték, hogy mit akarok hozzátenni, esetleg valami személyeset. Mert ez a lényege a stúdiónak, hogy ha jön az új ember, az azonnal változtat, levált embereket. Nem, mondom, én senkit nem akarok elküldeni, és nem akarok változtatni. Nagyon nehéz a struktúrát megváltoztatni egy ilyen időjátékban, és ehhez ért nagyon Michael Cunningham. Ráadásul még volt benne egy geller, amit aztán végül nem valósítottunk meg. Úgy volt megoldva az emlékezésnek egy része, hogy fordítva kezdődött, a végéről, és csak később láttuk az elejét. De ez filmen nem volt megoldható. Az irodalomban jó, mert az ember visszalapoz, megnézi, hogy is volt ez, ki volt ez. Az irodalomban nem lehet elveszni. De a filmben ez a része már nem működött. A forgatókönyv alapszerkezete jól strukturált volt, ahhoz kár lett volna hozzányúlni. Annyi változtatást vittem csak bele, ami a két lány, a két testvér kapcsolatát érinti. Mondtam, hogy van egy személyes élményem erről a két testvér közötti állandó feszültségről. És hogy mi az alapja? Az, hogy különböző emlékeink vannak ugyanarról a dologról.

A saját nővéremmel, aki csak egy picit idősebb nálam, manapság beszélgetünk, elmondom, hogy emlékszem, amikor karácsonykor ülünk, és azt mondja, miről beszélsz? Hogyhogy miről beszélek, mondom én, ugyanott ültünk karácsonykor, ez és ez történt, mire ő azt mondja, abszolút nem emlékszem semmire. Dehogyanem, az anyu behozta a sütit, ott ültünk, és minden olyan szép volt, és akkor a testvérem azt mondta, „Hát persze, ez azért van, mert téged szerettek, de engem soha.” Rengeteg dologról tökéletesen más az alapélményük, mert az élet ilyen. Ez rendkívül jó alapja egy konfliktusnak. Gyakorlatilag ez tartotta feszültségben közöttük az energiákat, hogy abban a pillanatban, hogy az egyik mond valamit, a másik rögtön máshogy emlékszik, és azt állítja, nem úgy volt.

Igen, filmcsináló vagyok, csináltam az operatőrséget nagyon sokáig, Szabó István mellett huszonnyolc évig, és még mindig jó barátok vagyunk. Most éppen egy retrospektív vetítésen van Svájcban, beszélünk telefonon, de amint megjön, én vagyok az első, akit felhív, vagy fordítva, én hívom fel, és akkor találkozunk, és megbeszéljük, hogy mi van, annak ellenére, hogy úgy néz ki, a jövőnk nem egy irányba halad. Ő látta ezeket a filmeket, nagyon szereti őket, és csak azt kellett megbeszelnünk, hogy én jól érzem-e magam. Ezt kérdezte tőlem. Hogy milyenek ezek a filmek, arról nem kellett vitatkozni, csak arról kérdezett, hogy jól érzem-e magam mint rendező, és én nagyon jól érzem magam. Valószínűleg pont eljött az ideje a váltásnak. Tehát nincs harag, csak ő nagy valószínűséggel egy másik filmet csinál, azt még nem tudjuk, hogy kivel, ez a legnehezebb kérdés. És én is fogok csinálni egy filmet valószínűleg, és körülbelül egy időben fogunk forgatni a világ két különböző pontján. Vagy ugyanott, ki tudja. Lehet, hogy mind a ketten Angliában vagy Franciaországban, ezeknél a kérdéseknél még nem tartunk, de készülünk.

Aztán ugye tanítottam, és most mint rendező dolgozom, itt most nagyon jól érzem magam, és mindazt használom, amit vizuálisan tanultam. Nagyon sok rendező esetében a legnagyobb probléma, hogy vizuálisan nincsenek ott. Ezért használnak erős operatőröket, ez nem titok, ez Amerikában is így van, ha kezdő valaki a pályán, akkor fölvesznek mellé egy erős operatőrt, hogy az hozza a képet meg az üzenetet, de az igazán szerencsés, ha a kettő együtt van. Most azt próbálom kamatoztatni, hogy nekem nem kell, mert én megcsinálom a képet most is. Ez talán mint plusz szerepel, most már nagyon élvezem, hogy megvan a kép, és azután megyek a színészhez, amikor már tudom, hogy milyen képbe, milyen keretbe raktam őt.

M. B. Jó hallani, hogy valaki így a helyén van. Sándorhoz még van egy kérdésem, utána egymástól is kérdezhetnek a beszélgetőtársak, illetve a közönségtől is várjuk a kérdéseket. Sándor, te mennyire vagy a helyeden, illetve minek tartod magad?

P. S. Pap vagyok. Hallgatózom fölfelé, próbálok álmodni is ebben az irányban meg nyitva tartani a szemem, és amit hallok és látok, azt vasárnapról vasárnapra továbbadom, amennyire sikerül. Vannak csúcsok és vannak mélypontok. Ez egy olyan hivatás, ami egy kicsit megfoghatatlan. Ha az asztalos hétfőn nekiáll egy bútor-darabnak, gyalul, csiszol, fűrészsel, farag, fúr, és ránéz arra a darab fára este, és látja, hogy egyenes vagy nem egyenes, tehát tudja, hogy ma ezt csinálta, és leteszi az asztalra, vagy éppen elviszi a megrendelőhöz. Ilyen szempontból talán a művészet meg a művészek élete egy kicsit nehezebb, itt állandóan viaskodik az ember. Ha vasárnap elmondom azt, amit látok az Isten országából itt a földön, annak teljesen bizonytalan lehet a sorsa. Egy filmre érkeznek kritikák, jó vagy kevésbé jó kritikák, de talán valami visszajön, az emberek elmennek a moziba, hogy megnézzék, és ez egy jó jel. Ha a templomba jönnek az emberek, talán az is egy jó jel. Emiatt azt mondhatom, hogy jól érzem magam.

Kérdező Mi volt az a lökés, az a lépés, ami a rendezővé válást elősegítette?

K. L. Az anyag, amihez közöm lett éppen. Ez mindig az anyagon múlik. Egy jó ideje már szó volt róla, hogy rendezek filmet. Sokan biztattak, kíváncsiak voltak rám. Volt is egy anyag, amit nagyon hamar megkaptam, még a *Sorstalanság* előtt, amit végül is visszaadtam. Már volt szereposztás, költségvetés, minden megvolt. És szerencsére egy konfliktus a forgatókönyvíróval hozzásegített, hogy azt mondjam, hogy ezt nem vállalom. Ezután jött a *Sorstalanság*, úgyhogy megint csak ott volt az *Isten ujsa*. Tudom, hogy nem is lett volna különösen értékes film az a másik, szép film lett volna, különösen a második fele, azt nagyon tudtam, hogy hogyan akarom megcsinálni, de csak az lett volna, hogy Koltai Lajos csinált egy filmet mint rendező. Jó, hát csinált egy filmet. De azt az ütést, amit a *Sorstalanság* jelentett vagy jelenthetett, és most is jelent még mindig a vi-

lágon, azt semmiképp nem tudtam volna elérni vele. Nekem nem volt konfliktus az átlépés, mert Szabó István annyira belevont mindenbe, hogy minden gombot együtt döntöttünk el. Arra gondolok, hogy valakinek be van-e gombolva az inge vagy nincs. Ez hozzátartozik ahhoz, amit előtte mondtam, hogy ki milyen képet néz a falon. Hogy valakinek be van gombolva az inge vagy nyitva van, az eldöntheti egy embernek a karakterét. Meg hogy fehér-e az az ing, ami nyitva van. Ezeket is mindig együtt vitattuk meg.

Amikor elkezdtem Amerikában dolgozni, először Németországban, aztán Amerikában, aztán Olaszországban, egyedül, Szabó nélkül, mindig azért hívtak, mert én hozom az európaiságot. Ez nagyon szépen hangzik, de valóban azt mondták: nem tudod elképzelni, hogy mennyire jelen vagy a filmben. Ezt *Jodie Foster* mondta egyébként, hogy egy ismert nevet is mondjak. Hogy mennyire fontos, hogy itt vagy, mert nem engeded, hogy csak egy amerikai film legyen belőle. Hanem így másfajta szemlélet érvényesül attól, hogy itt van egy európai ember, aki Európában gondolkodik, másképp látja az embert, és az emberszemléletének más a lényege. Ez bennem mindig jelen volt. Mindig azért hívtak, hogy partner legyek, és nem azért, hogy technikai szemlélő. Egyszer csak jött ez a kaland, hogy *Kertész Imre* hosszú távú terveinek része lettem. A *Sorstalanság* története teljesen lineáris, nem mehet másképp, csak az elejétől a végpontig. És ez nem vonzó egy filmes számára. Először meg is fontoltam, és akkor döntött úgy Kertész, hogy én rendezzen a filmet. Úgyhogy nem kellett nagyot lépnem ahhoz, hogy a kamera mellé kerüljek a mögöttből, mert mögöttem vagyok még most is, tehát megcsinálom a képet ugyanúgy, mint eddig. És aztán megyek tovább. Mellette meg úgy vagyok, hogy nincs rajtam fejhallgató, nem a monitort nézem, hanem teljesen együtt vagyunk a színészekkel. Van, aki egy monitornál áll fejhallgatóval. A színészek fantasztikusak nyilatkoztak most, azt mondták, hogy Lajos soha nem hagy minket magunkra. Hogy ugyanabban a térben van, ugyanazt a levegőt szívjuk. És valóban ez történik, ezt így gondolom helyesnek.

M. B. Két utolsó kérdést szeretnék feltenni a filmről, illetve a színészekről. Az egyiket diákjaimnak ígértem meg, hogy megkérdezem, a másikat most dobta fel. Dolgozott *Annette Benínggel*, *Jeremy Ironsszal* vagy akár a Köves Gyurit játszó *Nagy Marcellel*. Van kedvenc színésze azok között, akikkel együtt dolgozott? És a másik kérdésem: mire készül most?

K. L. Marcellt éppen most láttam egy darabban, *A lovakat lelövök, ugye?* főszereplőjét játssza. Budán van egy színjátszókör, *Földesi Margit* rendezte a darabot, akihez mindenki járt színészképzőbe. Helyesek voltak nagyon. Marcell nagy langaléta lett. Már most látni az ő végzetét. De nagyon helyes, és tartson ezen az úton, remélem, hogy fogok még vele dolgozni. Ne felejtsek el, hogy a *Sors talánságban* tizenkét éves volt, ezt nagyon kevesen hiszik el. Most tizenhat. Nagyon szeretem, tartjuk a kapcsolatot, szüksége is van rá, a szülei hívnak mindig, és kérnek, hogy hívjam fel, mert nagyon nem bírja nélkülem. Mindig beszélni kell vele, és megosztani a dolgokat. Nagyon komoly ember lesz belőle. És egészen jól fotográfál.

Az *Este* című film tárháza volt a fantasztikus embereknek, nemcsak színészeknek, hanem az igen elképesztő embereknek. Akikkel dolgozhattam, mindenkit szeretek egytől egyig, de ha muszáj valakit kiemelni, akkor az *Vanessa Redgrave*. Amikor először találkoztam vele, a film legeslegesítő találkozója volt, ült egy szálloda halljában, és semmi nem úgy nézett ki rajta, ahogy én gondoltam. Kinyújtotta a kezét, és azt mondta, Lajos!? – mert ez nem lehet más, csak maga. Megfogta a kezemet, és lehúzott maga mellé, és attól kezdve folyamatosan fogta a kezemet. Azt mondta, hogy tegnap este láttam a filmedet, a *Sors talánságot*, tegnap este, és nem jutok tőle szóhoz. És mindent tudni akart róla. Hogy ezt hogy csináltad, és azt, mit mondtál a fiúnak, és ott mi volt. Aztán nézett rám sokáig, és annyit mondott: tudod, az nagyon nagy dolog, hogy ez után a film után te engem akarsz, ez nekem nagyon nagy elismerés. Elolvastam a forgatókönyvet, és én most úgy érzem, hogy ez nem én vagyok. De tudod, úgy

szeretném neked eljátszani! Ez az, amit soha nem felejték el. Így folytatta: akkor most mondd el, hogy ez hogy lesz. Hogy lesz a fájdalom? Milyen fájdalom, mit akarunk ebből megmutatni? Éppen volt egy családi élménye, egy közeli rokonával kapcsolatban problémái voltak. És nagyon sokat tudott a fájdalomról, közelről. Elmondtam neki, hogy a fájdalmat hogy próbálom kezelni. Két producer velem jött New Yorkba, mert hallani akarták, hogy én hogyan beszélek egy ilyen színésznővel. És látom, hogy hátrafelé lábujjhegyen surrannak ki a szobából. És mondom, miért mentek ki? Azért jöttetek, hogy itt legyetek. Azt mondják: hogy lehet itt maradni, amikor a két testvér, akik sokáig nem látták egymást, beszélget? Olyan intim volt, hogy úgy érezték, nekik innen muszáj kimenni. Ebben nem lehet részt venni. Vanessa egy ilyen elképesztő személyiség.

Hadd szóljak egy szót *Meryl Streep*ről. Megjelent a két napban, amit együtt forgattunk, és van egy csodálatos jelenet közöttük, ami szerintem filmtörténet, amikor arról beszélnek az ágyban, hogy mi ez az élet. Ez mindenképp felett áll, és olyan érzésem volt, hogy én vagyok a rendező, oda kell mennem, mondani kell valamit! Akkor is, ha ő jó, mert az első pillanatban jó volt, ráadásul vállalta azt, mert sokkal fiatalabb, hogy hoztak egy sminkest, és megcsinálták öregnek, mert ő ehhez ragaszkodott. Odamentem hozzá, és mondtam neki, hogy nagyon jó volt, de azt szeretném kérni, hogy ne úgy nézzen. Csak hogy tudják, rengeteg múlik azon, hogy valaki nem oda néz. Hogy hova néz éppen, ahogy mond egy mondatot, és milyen ritmusban viszi a tekintetét. Ilyesmiket kértem tőle, ami rendkívüli módon befolyásolja, hogy egy színészi játék milyen lesz. Azt mondta nekem: Lajos, értem, amit mondasz, megpróbálom megcsinálni, és köszönöm szépen. Ne felejtsek el Meryl Streep-ről, hogy ő meg tudja köszönni a rendezői instrukciókat. Erre nagyon kevesen képesek. Főleg egy ekkora színész. Nem azt mondta, hogy na jól van, öcsikém, ne hülyéskedj! Majd én csinálok valamit, és az biztos lesz! Nem. És Vanessa mindennap odajött a forgatás végén, és megkérdezte: most jó napot csináltunk, Lajos? Mert tudod, hogy én csak azt játszom, amit te kérsz tőlem, mert ez a te filmed, és én a te filmemet

akarom csinálni, mert egyetértek veled. Tehát akkor most boldog vagy a magad módján? Mondom, igen, most boldog vagyok a magam módján. Ez azt jelenti, hogy azért vagy boldog, amit én csináltam? Azért. Pontosan. És nem ment el egy nap se e nélkül a kérdés nélkül. Mert ő azt akarta, hogy azt a filmet csináljuk, ami az én filmem. Ő abban akart részt venni, és nem egy másikban. Ezeket az embereket csak szeretni lehet. Nagyon.

M. B. És mire készül most?

K. L. Két dologra készülök, vagyis két dolog lehetséges. Persze mindig minden lehetséges, aztán nem lesz belőle egy sem, vagy egy lesz. Most több tervem is van, de abból kettő konkrét. Az egyik egy második világháborús történet, a német–angol légiháborúban játszódik, ott kezdődik pontosabban, negyvenben, és olyan fiúkról szól, akik szénné égtek a gépben, ahogy láttuk az *Angol betegben*. Egy kórházban folytatódik a történet, ahol egy mániákus plasztikai sebész, aki a főszereplője lenne ennek a filmnek, nem hagyja őket meghalni. Arról a küzdelemről szól, hogy hogyan lehet egy ember újra ember, ha már volt az. Elképesztő küzdelmet vívott az orvos, ahogy visszaoperálta őket. Még élnek harmincan-negyvenen a hatszázötvenből. Erről a küzdelemről szól, erre keresünk színészt. *George Clooney-ról* szó volt, de őt nem lehet elérni, mert politizál, saját filmet rendez, minden egyébgel foglalkozik. Szó van egy csomó nagyon jó névről, de inkább nem mondok neveket, mert biztosan ujjongának itt páran. A pénz tulajdonképpen adott, színészre várunk, föl kell építeni. Meg kell találni a kórházat. Pár kórházban voltam, láttam, ott nem akarnám csinálni, meg nem is lehet. Olyan helyen szeretném, ahol az eredeti történet játszódott, barakkok között, London mellett. Tehát egy romantikusabb kórházat képzelek el.

A másik történet *Thomas Wolfe-ról* szól, aki az amerikaiak legnagyobb írója volt, *Hemingway* nagyságrendű író. Az ő története egy szerelmi történet. Beleszeretett egy tizennyolc évvel idősebb hölgybe egy hajóúton, és ez a szerelem meghatározta az életét. Iszonyú viha-

ros élet és szerelem, ami alkoholba vész, harmincnyolc évesen meghalt. Ide is szereplőket keresünk, *Michelle Pfeiffer* merült föl. De már más is jelentkezett, hogy el akarná játszani, és az sem akárcsi. Ide is kell még férfi színész, ez egy nagyon nagy férfiszerep. Jelenleg ez a két munka van, amiben mint rendező vagyok lekötve. Közben jönnek a forgatókönyvek, mert vége van a forgatókönyvírók sztrájkjának, és újra elindult a munka, küldik a könyveket. Most várjuk, hogy mi jön, és mi lesz az, ami engem visz a cél felé.

M. B. Köszönöm szépen. Sándortól még az Erlangenben zajló doktori tanulmányairól, a dolgozat témájáról szeretnénk pár szót hallani zárszó gyanánt.

P. S. A dolgozat címe: *Művészet, mozi, prédikáció – A film esztétikája és a prédikáció formája*. Azért is örültem nagyon, hogy itt lehetek ezen a beszélgetésen, mert ez számomra teljesen szűz terület volt. Persze moziba szeretek járni, meg jó pár filmet láttam, de a kamera mögé állni, legalábbis képzeletben, egészen más. Négy évig faltam a filmes könyveket, forgatókönyv-elméleteket olvastam, meg a filmtörténettel foglalkoztam, filmeket néztem. Elég hamar kiderült, hogy két irányban evidens a kapcsolat a film meg a prédikáció között. Az egyik a dramaturgia, hogy hogyan építem föl azt a történetet, amit el akarok mondani. Mert nyilván el lehet mondani egy történetet úgy, hogy ez történt, és az történt, és aztán itt a vége, fuss el véle. Ez az egyik megoldás. A másik, hogy úgy kezdődik a történet, hogy Péter mérgesen bevágja maga mögött az ajtót. Ez már egy dramaturgiai fogás, és azt éreztem, hogy ebből a prédikáció nagyon sokat tanulhat. A teológusok elkövették azt a bűnt, hogy a narratív prédikációt, tehát a történetmondásnak az elméleti részét teljesen izolálták a világi történetmesélés szabályaitól. Ez számomra hajmeresztő. Mindezt leírtam, hogy milyen minősítést kapok majd rá, az egy másik kérdés. De számomra hajmeresztő, hogy évtizedek vagy évszázadok óta úgy mesélünk el vagy próbálunk elmesélni történeteket az embereknek, hogy nem vagyunk tisztában azzal, hogy ezt a

világi elbeszélők hogyan csinálják. Vannak ugyanis bizonyos alapvető dramaturgiai szabályok, Arisztotelész *Grammaticájától* kezdve egy óriási nagy ívet járhatunk be ebben a témában. Azt próbáltam érzékeltetni ebben a dolgozatban, hogy ez mennyire fontos. A másik szegmense a filmművészetnek, amit kiválasztottam, az a montázselmélet volt. Akarva-akaratlanul ugyanis a prédikációban is a valóság különféle szeleteit hozzuk össze. Tehát vágunk, mint a filmben. Elsősorban az orosz filmrendezők montázselméletén töprengtem, és néhány vágási technikát, ami a filmben használatos, próbáltam meg a prédikáció számára mint nyelvi kifejezőeszközt leírni. Majd kiderül, hogy sikerült-e.

M. B. Köszönöm szépen mind a két beszélgetőpartnernek ezt a mai estét.

Polgár Rózsa • ESERNYŐ

HONNAN JÖVÜNK, KIK VAGYUNK, HOVÁ MEGYÜNK?

Az Asztali beszélgetések első kötetének bemutatóján
elhangzott beszélgetés

CSEPREGI ANDRÁS

FABINY TAMÁS

HELLER ÁGNES

JÓKAI ANNA

Kendeh K. Péter Köszöntöm önöket az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány és a Luther Kiadó nevében. Köszönjük, hogy elfogadták a meghívásunkat erre a számunkra mindenképpen rendhagyó könyvbemutatóra. Rendhagyó abból a szempontból is, hogy egy olyan helyen vagyunk, amely igazából még meg sem nyílt, ezért volt nehéz megtalálni a Pilinszky János Irodalmi Kávéházat. Ezúton köszönném meg *Oberfrank Pálnak*, hogy a könyvbemutató számára helyet adott ez a most nyíló kávéház.

Sok szeretettel köszöntöm az *Öt párbeszéd* című kötetünkben szereplő beszélgetőpartnereket: *Heller Ágnes* filozófust, *Jókai Anna* író, *Csepregi András* lelkészt, az OKM Egyházi Kapcsolatok Titkárságának vezetőjét, *Fabiny Tamást*, az Északi Evangélikus Egyházkerület püspökét és *Galambos Ádámot*, az alapítvány kuratóriumának elnökét, aki a mai beszélgetés moderátora lesz. Az előzetes terv szerint a beszélgetésre került volna előbb sor, de aztán dramaturgiaiilag úgy döntöttünk, hogy először a könyvet mutatnánk be, és erre kérném fel Oberfrank Pál művész urat.

Oberfrank Pál Szeretettel köszöntök mindenkit, és nagyon köszönjük, hogy ilyen sokan eljöttek. Azt kell mondanom, hogy nehéz a helyzetem, mert elolvasván ezt a kötetet szembesültem kellett azzal, hogy én nem vagyok filozófus, sem tudós ember, még azt

sem mondhatnám, hogy nagy gondolkodó lennék. Én színész vagyok, aki elsősorban szövegeket interpretál és próbál átélni, önknek vagy a hallgatóságnak közvetíteni és lehetőleg katarzist okozni. Most ebben az esetben nyilván nem ez a helyzet: ezt a sok szép és mély gondolatot, eszmefuttatást nem is tudnám úgy átadni, ahogy ebben a könyvben szerepelnek, de most nem is ez a cél. Az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány és a Luther Kiadó közös kiadványa ez a most megjelent könyv, amely öt párbeszédet tartalmaz.

Ez a kávéház és étterem pont azért jött létre, mert azt gondolom és úgy érzem, hogy a kötetben megszólaló embereknek és nekünk, mindannyiunknak, akik értelmiségi életet élünk, óriási a felelősségünk. *Jelenits István* tanár úr azt mondta annak idején, mikor még tanított minket a piarista gimnáziumban, hogy minden ember jel a másik számára. Egy olyan ember, mint például én is, aki föl akar állni a színpadra, és verset akar mondani vagy egy szerepet eljátszani, még inkább vállalja azt, hogy mutogatja magát, pontosabban hitem szerint még nagyobb felelősséget vesz magára azzal, hogy őt figyelik, látják, meghallgatják. Éppen ezért nem mindegy, hogy mit mond, mit közvetít, mit ad át a rá figyelő embereknek.

Úgy gondolom, hogy majdnem húsz esztendei színészet, színházi munka után az, hogy kialakítsak egy olyan teret, kört, ahol valóban szellemi párbeszéd folyhat, ahol jó együtt lenni, ahol katartikus élményekben lehet részünk, talán fontosabb, mintsem az, hogy a karrieremet építgessem bármelyik színházban. Úgyhogy azt szeretném elmondani, hogy ez a Pilinszky Irodalmi Kávéház azért is jött létre, hogy teret adjon mindenféle szellemi párbeszédnek, amely révén talán sikerül egymásra találjunk.

Aki ezt a könyvet elolvassa, nagyon sok reménnyel fog eltelni. Noha többször elhangzik az, hogy nagyon reménytelennek látszik a jelen és a jövő is, és nagyon sok bánatra van okunk, én azt gondolom, hogy amíg ilyen beszélgetések, ilyen gondolatok és eszmefuttatások születnek felelősségteljes emberektől, amelyek megjelennek kötet formájában is, addig mindenképpen van remény egy jobb jövő kialakítására. S reméljük, ez valóban csak a kezdet – ennek a könyvnek

sorozatszerkesztője van, tehát minden bizonnyal egyre több ilyen könyv fog megjelenni. Ez nekem nagyon sok reményt ad, és azt gondolom, azt érzem ennek a kávéháznak a megvalósulása kapcsán is, hogy van egy erő, bármilyen erőnek is nevezzük, aki dolgozik azon, és segít nekünk abban, hogy egymásra találjunk, és egymás kezét meg tudjuk fogni. Nagy szeretettel ajánlom a figyelmükbe ezt a könyvet, kérem, vegyék a kezükbe, ajándékozzák minél több ismerősüknek, és gondolkozzanak el az olvasottakon.

Galambos Ádám Én is nagyon sok szeretettel köszöntöm az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány nevében mind a résztvevőket, mind pedig a beszélgetőtársaimat ezen az estén. Külön is szeretném köszönetemet kifejezni Oberfrank Pálnak, hogy befogadott minket, és helyet biztosított ennek az alkalomnak.

Mai beszélgetésünk egy Gauguin-kép címén fog végigsiklani, a *Honnan jövünk, kik vagyunk, hová megyünk?* hármas kérdés a festmény címe. Erről szeretnék egy kicsit beszélgetni önökkel. Amit még előtte egy ide kapcsolódó kitérőként említenék, az az, hogy az Asztali beszélgetések honnan jött, mivé lett, és hová tart. Fabiny Tamás püspök úr négy évvel ezelőtt az Asztali beszélgetések sorozat második alkalmának a résztvevője volt. Akkor még csak Győrött volt egy szűk körű alkalmunk. Most már öt helyszínen vagyunk jelen, és összesen nyolc helyen tervezzük elindítani a beszélgetéssorozatot. Nagy örömünkre most eljutottunk odáig, hogy megjelent az első Asztali beszélgetések-kötet is. Emellett a rendezvénysorozat mellett pedig az Egycseppes esték is szívügyünk, amely *Lengyel Anna* háziasszonyi és *Rados Péter* házigazdai vezetésével valósulnak meg negyedévente, melynek célja egy színes kulturális palettának a felvullatása és bemutatása.

Az, hogy hová megyünk, talán az egész Asztali beszélgetések hátterét biztosítja, hiszen – legalábbis ahogy én átélem – úgy érzem, hogy ezeknek a beszélgetéseknek a segítségével egyre beljebb haladunk a lélek és a szellem világában. Abban bízom, hogy a disputák révén egyre jobban közelítünk a bennünket foglalkoztató témák lé-

nyegéhez, és ennek következtében egyre inkább olyan embereket tudunk majd egymás mellé ültetni, akik egyébként nem ülnének le egymás mellé, mert nincs hozzá hely, nincs hozzá szellemi közeg, ahol ez megvalósulhatna. Hosszú ideje arra törekszünk, hogy ne kelljen egymástól félnünk, és egymást ne idegenként kezeljük, hanem ülünk oda egy közös asztalhoz, kezdjük el beszélgetni egymással, és abból ismerjük meg a másikat, hogy mit is mond arról, ki is ő. Így valóban találkozhatunk egymással, és e találkozások alkalmával meg tudjuk beszélni az esetleges különbségeket, és toleránsan meg tudjuk vitatni akár gyökeresen eltérő nézeteinket is, azaz párbeszédbe kerülhetünk egymással. Talán elmondható, hogy ebből a szempontból ez a mostani alkalmunk is példaértékű, hiszen nem túl sűrűn szoktak egymás mellett ülni a mai est résztvevői.

Honnan jövünk, mi az, amit otthonról hozunk, és mik azok a közös értékek, amelyekben felfedezhetjük egymást?

Fabiny Tamás Egy ismeretlen orosz zarándok írta a naplójában: „Isten kegyelméből keresztény vagyok, tetteim szerint nagy bűnös, hivatásom szerint hontalan vándor a legalacsonyabb sorból, és helységről helységere zarándokolok. Minden tulajdonom: hátamon egy zsák száraz kenyér, a mellemen a Szentírás. Ez mindenem.” Úgy érzem, hogy erre a kérdésre – honnan jöttünk, kik vagyunk és hová megyünk – talán nem rossz válasz az, hogy zarándokok vagyunk. Ez egyúttal a héber Biblia és a keresztény Szentírás fő motívuma is. Zarándoklét van az Ószövetségben is, zarándoklét van az Újszövetségben is, egy közösségben is, illetve egyénileg, ha zarándokemberekkel találkozunk. Azt hiszem, hogy a zarándoklat, hogy mit jelent az, hogy mi zarándoklaton vagyunk, olyan dolog, ami átemelhető a mába. Szakrális úton, hiszen hitünk szerint küldetésünk van, és valahonnan belekerültünk ebbe a világba, ahol nem véletlenül vagyunk jelen. És leginkább nem is csak kauzálisan, hanem finálisan is láthatjuk az életünket, olyannak, amelynek célja is van, és tartunk valahová. Tehát van oka az életünknek, ahonnan eredünk, és van célja, küldetése távlata is, ami felé haladhatunk. Ez a kettő összetartozik,

és ez egy olyan közös alap, amelyre mindenképpen jó építeni. És ebben a közösségben pedig beszélgetni nagyon jó. A zarándokok nem hallgatnak, van, amikor hallgatniuk kell, és lehetnek olyan lelki gyakorlatok, amikor csöndben kell lenni, de az utazás, az úton levés mindig jó alkalmat ad a beszélgetésre is. Sajátos akasztófahumorral érzékelteti ezt *Örkény István Ahasvérus* című rövid, parabolisztikus írása: „Két zsidó megy az utcán. / Az egyik kérdez valamit a másiktól. / A másik válaszol neki. / Eközben mennek. / Az első, akinek időközben / új kérdés jutott / az eszébe, fölteszi. / A másik válaszol rá valamit. / Ezen néha nevetni lehet. / Máskor nem lehet rajta nevetni. / Ők pedig továbbmennek. / Tovább beszélgetnek. / Nehéz dolog ez.”

Amikor jó két évvel ezelőtt megfogalmaztam a püspöki székfogalómat, akkor abban is hangsúlyos szerepet kapott az, hogy mi beszélgető egyház kell, hogy legyünk. Én úgy érzem, hogy a beszélgetés általában hiányzik az egyházból, és hiányzik a közösségekből is, elmegyünk egymás mellett, vagy elbeszélünk egymás mellett. Örülök, hogy ez a zarándoklét a beszélgetésre is lehetőséget ad. Ráadásul lutheri módon, mert az *Asztali beszélgetések* műfaja tudatosan – de egy jó evangélikus teológustól ez el is várható – Luther Mártonhoz kapcsolódik. Ugyanis órála és barátairól jegyezték fel ezeket a híressé lett asztali beszélgetéseket, amelyek kötetlen, a szakmához is kapcsolódó, de mégis nagyon személyes beszélgetések voltak. Nos, a zarándoklat és a beszélgetés, azt hiszem, így összetartozik, és örülök, hogy ebben a zarándoklatban és ebben a beszélgetésben én magam is részt vehetek.

Heller Ágnes

Honnan jöttünk, kik vagyunk, és hová megyünk? Ez *Gauguin* festményéről vett idézet, aki egy tahiti közösségről, egy népről beszélt. Ezekben a közösségekben az egyed története és a népnek a története azonos volt. Azt hiszem, ha a máról beszélünk, nem beszélhetünk úgy, mint ez a festmény. Honnan jöttünk, kik vagyunk, hová megyünk? Kik azok a mi? Mi magyarok, mi evangélikusok, mi zsidók, mi modern emberek – kik azok a mi? Mikor föltesszük a kérdést, honnan jöttünk, kik vagyunk, hová megyünk,

föl kell tennünk a kérdést, hogy kikről beszélünk egyáltalán. Másról beszélünk, ha az individuumról beszélünk. Arra a kérdésre sokkal könnyebb választ adni, hogy honnan jöttem, ki vagyok, és hová megyek. Erre a kérdésre könnyű választ adnom, legalábbis a zsidó Biblia alapján – tudom, hogy porból vétettem, és a porba térek vissza, mert ezt mondta az Örökkévaló. Sokkal nehezebb arra a kérdésre válaszolni, hogy ki vagyok? Mert a Biblia nem azt a kérdést veti fel, hogy kik vagy mik vagyunk, hanem azt, hogy milyennek kellene lennünk. Ez egy teológiai kérdés. Mi az ember küldetése? Hogyan tudod a küldetésedet beteljesíteni?

A Biblia fogalmai szerint minél közelebb kerülünk Istenhez, annál jobban teljesítjük a küldetésünket. Minél távolabb vagyunk Istentől, annál kevésbé teljesítjük a küldetésünket. Vagy ahogy Jób könyvében Isten mondja Jóbnak, mindennek a világon, az állatokat beleértve, ő törvényt szabott, de az embernek törvényt adott. Ez nagyon nagy különbség. Az embernek a kötelessége vagy legalábbis a sorsa, a hivatása, az hogy beteljesítse ezt a törvényt, engedelmességen ennek a törvénynek. Tehát választ tudok adni a kérdésre, honnan jöttem, mi vagyok, vagy mi az, amit be kéne teljesítenem, de azt sajnos nem tudom, és egyikünk sem tudhatja, hogy mennyire teljesítette be ezt a normát. *Nicolaus Cusanusnak* van egy nagyon szép hasonlata a dobásról. Azt mondja, hogy a világ körökből áll. Amikor Isten a létezésbe dob bennünket, Isten mindenkit a kör középpontja felé dob, oda hajít. De csak Jézus Krisztus esett be pontosan a kör középpontjába. Minden ember kisebb-nagyobb távolságra kerül a kör középpontjától, de tudnia kell, hogy merre van a középpont. Mert a középponthez közel kerülni – tulajdonképpen ez az ember feladata.

Jókai Anna

Én azt hiszem, hogy ebben az esetben egy kicsit el kell emelkednünk a Gauguin-kép alá írt kérdéstől, mivel itt valóban nem egy szűkebb körű értelmezésről van szó. Már az is minősíti az embert, amikor egy ilyen kérdést meghall, egy ilyen hármaskérdést, hogy először mi jut az eszébe, miről is kellene beszélni.

Vajon arról-e, hogy maga a művész vagy a tudós honnan jön, hol van, mi a célja? Egy kisebb közösségnek, egy nemzetnek vagy általában az emberi lénynek valójában mi a dolga, honnan jött, és hová tart? A magam életében az utóbbit tartom a legfontosabb kérdésnek, mert minden többi, ha ezt valamelyest meg tudjuk világítani, és a mi kis esendő és törekeny életünket be tudjuk helyezni ennek a hármaskérdésnek a sugarába, akkor voltaképpen minden egyéb kérdésre választ tudunk adni. Teljesen egyetérttek Ágnessel abban, hogy valójában ez a „mi” meghatározás eléggé nehéz, mert nem „mi”-k vagyunk, hanem elsősorban „én”-ek vagyunk. Tehát arról van szó, hogy mindenki másféleképpen látja a világot. És ha itt most történetesen nem egy ilyen szellemiségű asztaltársaság jött volna össze, akkor lehet, hogy valaki egy cinikus vállrándítással azt mondaná önöknek, hogy kit érdekel az, honnan jöttünk, kit érdekel az, hová megyünk, az a fontos, hogy van ez az egyszerű kis buli, amit mi életnek nevezünk, ezt valahogyan leéljük, minél kényelmesebben, és más nem számít. Vagyis valójában azt az embert érdekli ez a kérdéshármaság, aki mégiscsak úgy éli le az életét, hogy nem tudja egy egyszerű bohóctréfának felfogni, hogy életcél nélkül jelentünk meg itt ezen a földön, aztán eltűnünk innen.

A bevezetőben szimpatikus volt számomra a *zarándok* megjelölés. Jó lenne zarándoknak lenni, nagyon kevesen vannak, akik a zarándoklétet meg tudták az életben valósítani. Sajnos a legtöbb esetben inkább csavargásról van szó. Ha azt nézzük, hogy a világ felfedezése hogyan zajlik, az emberek legnagyobb része *csavargó*, ami alatt azt értem, hogy nem tudja, mit akar, csak azt tudja, hogy el akar menni egy helyről, próbál keresni valami érdekesebbet, kalandszerűen éli meg és dolgozza fel a valóságot. Jól megvan ezzel a csavargással, amíg valahol, egy kies útszélen utol nem éri a halál. De van ennél egy méltóságtelesebb fogalom – azt hiszem, a legtöbben így vagyunk –, a legtöbb ember *vándor*. A vándorban él azért egy halvány gondolat arról, hogy valahová el akar jutni, valahova, ami egy konkrét hely, ahová leülhet, ahol megpihenhet, ahol be tudja látni a létének a célját, de azért közben mégis halad. Meg-megáll az útszélen, letép egy-

egy szál virágot, egy-egy kisebb tisztáson elidőzik, alszik egy kicsit, aztán felébred, és vándorol. A zarándok viszont pontosan tudja, hogy az útjával Istennek tartozik, és valójában egy belső tájat jár be, amikor végigjárja az életét. Lehet, hogy túlságosan sarkítottan gondolkodom, de úgy vélem, hogy nem volna képes a gondolkodó ember végigélni ma az életét hisztéria és idegbetegség nélkül, ha nem tudná magának megszerezni azt a bizonyosságot, amit a lényébe belekódolva kap meg a születésekor, hogy értelme van annak, hogy egyáltalán itt van. Vagyis lehetetlen, hogy a semmiből pottyant ide az ember, lehetetlen, hogy ne legyen valamiféle rendeltetése.

Én is ódzkodom egy kicsit a feladat szótól, tudniillik én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a kötet öt beszélgetését már olvastam. Ezek egyikében, azt hiszem, éppen *Esterházy Péter* mondta, hogy ha a feladat szót meghallja, akkor apró, piros kiütések jelennek meg a testén. Úgyhogy igyekszem ezt a feladat szót helyettesíteni: *dolgunk* van a világon. Mindenkinek előbb-utóbb megmutatkozik a saját dolga, amit az élete folyamán el kell végeznie, meg kell valósítania. És nem is tudom elképzelni, hogy aki e nélkül éli le az életét, az hogy bírja ki azokat a mindennapi csalódásokat, azt a rengeteg fájdalmat és szenvedést, amit egy emberi élet tartogat? Hogy bírja ki azt a céltalanságot, hogy valójában semmivé válik az egész élet értelme, s elvész ez a tűnékeny csoda? Úgyhogy én nem csak hiszek abban, hogy valahonnan jöttünk, én azt szoktam mondani, hogy én *tudom*, hogy az emberiség jött valahonnan. Szellemi lefűződésről van szó, arról, hogy valamikor elbitangolt, vagy „lemászott az atyai ölből” az emberkezdemény, megkezdte a maga önálló útját, és jelen pillanatban ott tart, hogy lázadó kamaszként szembefordul mindenrel, ami az Atya hatalmára emlékezteti. De ez a kamaszgyerek fel fog nőni, és vissza fog térni az Atyához, akkor már nem gyermeki öntudatlanságban, hanem tudatosan, valahogy úgy, hogy az Isten munkatársa, barátja, támasza lesz. Tehát egy fejlődési úton vagyunk, és ennek a fejlődési útnak egy nehéz szakaszán, a harmadik évezrednek az elején, amikor minden összezavarodott, amikor úgy tetszik, hogy sokan megkérdőjelezik az örök normákat, mások pedig azt is az

„örök” rangjára akarják emelni, ami efemer és változó, és az egyes korokkal együtt eltűnik. Tehát megrajzolom magamnak azt az „U” alakú ívet, a lefűződést, aminek most itt járunk az alján, és meggyőződésem, hogy onnan kapaszkodunk fölfelé, valahová fölfelé a peremre, de most egy eléggé nehéz helyzetben vagyunk, majdhogynem zsákutcába jutottunk, ahonnan ki kell hátrálni, hogy tovább mehessünk.

Csepregi András A zarándok képéről eszembe jutott egy régi és számomra nagyon fontos élményem. Elsőéves teológusok voltunk, amikor *Muntag Andor* professzortól, aki az ószövetségi teológiát tanította nekünk, ki-ki kapott egy feladatot: a karácsonyi szünetben el kellett készíteni egy általa kiválasztott ősatya útirajzát, nevezetesen térképpel, bibliai szöveggel és idevágó szakirodalommal felfegyverkezve le kellett írni a lehető legpontosabban azt, hogy az illető ősatya honnan hová jutott el élete során. Ebben a feladatban nekem Jákób ősatya jutott. És a feladat kidolgozása során olyan közel kerültem hozzá, hogy ez az élmény máig nagyon meghatározó a számomra. Követtem az ő kétféle értelemben is megragadható útját: egyrészt a földrajzi vagy geográfiai szempontból is nagyon változatos utat, amelyet bejárt, másrészt azt a belső utat, amelyen élete során keresztülment. Ráadásul miközben a feladattal bíbelődtem, ezzel párhuzamosan olvastam *Thomas Mann József és testvéreit*, és ennek hatására tizenkilenc évesen még inkább belém égett Jákób alakja. A folyamat során ugyanis valami konkretizálódott a számomra, ami nyilván már korábban is megfogalmazódott, de ekkor lett egészen tudatos: nevezetesen az, hogy az élet utazás, mégpedig Isten előtt folytatott utazás, ahol az ember hol szalad Isten elől, hol kullog Isten után, de néha, a döntő pillanatokban megáll Isten előtt. És akkor vissza is nézhet, előre is tekinthet talán, és ez az életét izgalmassá teszi. Ebben számomra az is benne foglaltatik, hogy a kérdés, hogy honnan jövünk, kik vagyunk, és hová tartunk, életünk során soha nem zárható le. Ahogy a „ki vagyok én?” kérdés sem, amelyre újra és újra új válaszokat adunk. Számomra így utólag rendkívül érdekes belegondolni, hogy ahogy mi a nyolc testvéremmel nevelkedtünk a

nagycsaládban, három, egymástól elég markánsan különböző családi tradíció örökösei voltunk. Ez a három tradíció találkozott a mi nevelődésünk során, és nagyon izgalmas visszagondolni arra, hogy mikor melyik volt a dominánsabb, és melyik volt az alárendeltebb, hogyan hatott az egyik a másikra, és milyen módon formált bennünket. És nagyon érdekes szétnézmem most a testvéreim között – magamat is beleértve természetesen –, és azt látnom, hogy nincsen közöttünk két olyan ember, akik ebből a szempontból valamennyire egyformán reagálnának erre a helyzetre, vagyis a három tradíció bennünket külön-külön, elég különféleképpen formált.

Ebbe a gondolatkörbe belefűzök egy másikat, amit *Csíkszentmihályi Mihálytól* tanultam *Az áramlat* című könyvének az olvasásakor: az ember élete során változnak az integráció és a differenciálódás periódusai, vagyis azok a periódusok, amikor önmaga összeszedésére, felépítésére törekszik, illetve amikor inkább differenciálódik, azaz megnyitja személyiségét a világ felé. Ebben a metszetben megjelennek azok a nagyon izgalmas beszélgetések, amelyeket újra és újra egymással folytatunk, testvérek, unokatestvérek, és keressük azt, hogy kire mi hatott, és mindezeket a hatásokat ki-ki hogyan ragadja meg. És érzem ezekben a beszélgetésekben, ahol egymást segítve ki-ki arra keresi a választ, hogy ki vagyok én, és kik vagyunk mi közösen, hogy időnként nagyon kíváncsiak vagyunk arra, hogy mit gondol a másik, és hogyan rendezi el saját élete térképén azokat a hatásokat, melyeknek a befolyása alatt állunk. Máskor pedig azt érzem, hogy egy picit tartunk attól, hogy mit gondol a másik, mert félünk attól, hogy az identitás, amit könnyebben vagy nehezebben, de mindenképpen saját magunk számára kialakítottunk, az nem biztos, hogy jó, ha túl sok kérdést és kihívást kap, mások kérdései elé kerül – akár egyes számban, akár többes számban teszem fel a kérdést, az identitás másokkal való konfrontálódásának dinamikájáról van szó.

F. T. Anélkül, hogy mechanikusan mennénk sorba, reflektálnék egy-két gondolatra. A Jákób-metaforával kapcsolatban az embernek sok minden eszébe jut, például a küzdelem, de ezzel össze-

függésben még inkább a létramotívum. Az egy csodálatos kép, hogy – ha nem is Jákób, de – Isten angyalai a létrán föl és alá mennek, és ez egy más dimenziót nyit meg az ember előtt. A lent és a fönt, a föld és az ég vertikális dimenzióját és a kettő közötti mozgás lehetőségét. És ehhez a vertikálitáshoz szorosan kötődik a szakrális és a profán minőség. Ez a könyv is erről szól, talán a szereplők vagy a megszólalásaik is egy ilyen sajátos harmóniát hordoznak. Ebből a sokféleségből egyfajta egység jön létre, éppen a szakrális és a profán találkozása révén, és a létra az, ami összeköti ezt a két minőséget. Sokan szeretjük *Weöres Sándornak* azt az úgynevezett egysoros versét, amely így hangzik: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.” Azt hiszem, hogy teológiailag vitatható lenne, hogy bennünk van-e a létra, és hogy ezen mi megyünk-e az Atyához. De mégis maga a gondolat, hogy az ég és a föld között ingázhatunk, ahogy az angyalok teszik, és szeretnénk ezért az angyalokhoz hasonlók lenni – ez egy nagyon szép kép.

A másik, amit Jókai Anna egy ugyancsak szép képpel fejezett ki, hogy az ember lemászott az atyai ölből, az tényleg mélyen megragadó írói metafora. Egy magamfajta egyszerű püspök ezt nem tudná ilyen szépen megfogalmazni, de mindez eszembe juttatja az evangéliumot. Nyilván Anna is arra a biblikus vonatkozásra célt, amely a tékozló fiú metaforájával kifejezi, hogy amikor az ember végül hazatér és hazatér, az Atya az, aki az ölébe veszi vagy a keblére öleli őt. De János evangéliuma is eszembe jutott, amelynek az elején Jézussal mint Logossal, a Fiúval vagy a teremtető „Szóval” kapcsolatban hangzik az el, hogy ő van az Atya kebelén, az evangélium végén pedig a szeretett tanítvány van Jézus kebelén. Ez egy gyönyörű, hármas kapcsolódás, amely érzékletesen mutatja meg, hogy Jézus az összekötő az Atya és az ember között. És ez a kép azt is elárulja, hogy a létrát is neki tulajdoníthatjuk: Jézus lehet a létra az ember és Isten között. Az Atya kebelén van Jézus, az ő kebelén pedig a szeretett tanítvány, aki minden tanítvány példája vagy típusa, akivé én is szeretnék válni, aki mindig ott lehet valahol Jézus kebelén.

H. Á. Röviden szólnék arról a kérdésről, amiről már sokan beszéltek, hogy mi az élet. Többen mondták el, hogy mit tekintenek az életnek, milyen az élet. Én erre csak azt mondanám, hogy az élet a legnagyobb ajándék, amit kaphatunk, és a legnagyobb ajándék, amit adhatunk. Kétségkívül tele van szenvedéssel, mint Anna mondta, de tele van örömmel is, és tegyük hozzá: a szenvedés nem csak rossz. A szenvedésben lehetséges valami jó is. A szenvedésből érdemet lehet kovácsolni, jót lehet kihozni. És itt térnek rá az üdvtörténetre, hiszen Jákóbról beszéltünk: Jákób áldáshordozó volt, és mint áldáshordozó az üdvtörténet része. Nos úgy lett annak része, hogy az égvilágon nem volt semmi érdeme. Az isteni kiválasztás sajátosan működik: kiválaszt valakit az üdvtörténetre, akinek az égvilágon semmi érdeme nincs, csak egyszerűnek született. Nem volt szőrös, és az anyja azt mondja, hogy lopja el az áldást. Ellopja az áldást. Tehát valójában bűnnel kezd az életét. Ellopja az áldást a bátyjától. Ezért egész életében fizet. Fizet azzal, hogy a küldetést komolyan veszi, hogy fölemelkedik ahhoz, amit a küldetés elvár tőle. Itt jelentkezik a szimbólum a létrával, amely kifejezi a küldetését, és az is fontos, hogy megfizet azért, amit csinált. Ne felejtjük el, két embert szeretett az életében. Az egyik, akit szeretett, nagyon fiatalon meghalt, a másik emberről, akit szeretett, pedig azt hitte, hogy meghalt. Tehát igen nagy szenvedéssel fizetett azért, amit elkövetett. Ez az érdekes a Biblia etikájában, hogy egy erkölcsi hiba nem teszi az embert képtelenné, hogy áldáshordozó legyen. Péter is elárulta Krisztust, még hozzá háromszor. Kukorékolt a kakas, háromszor. És mégis őrá építette az egyházát. Kulcsfontosságú az a gondolat, hogy ha egyszer valaki vétkezik, az nem jelenti azt, hogy nem lehet az üdvtörténet része. Ez különben olyan emberre is áll, aki érdeméért lett az üdvtörténet része: ez Nóé. Nóét azért választotta Isten, mert jó ember volt, tehát volt valami oka arra, hogy kiválassza. Istennek volt egy genetikai terve ebben a történetben, hogy egy jó ember egy jó emberiséget fog létrehozni. Ez a terve megbukott. Az emberiség mindig olyan, amilyen. A jó embertől származó emberiség pont olyan, mint

a rossz embertől; fájdalmas, de pontosan olyan. Azonban nem ez a lényeges. A lényeges az, hogy a későbbiekben ez az ember is lerészegedett, és sok minden történt vele, ami nem teszi kimondottan példaképpé. De az a gyönyörű a Biblia etikájában, hogy mindig az a kérdés, hogy végső soron valaki milyen. Hogy végső soron hogy viselkedik az áldáshordozó. Hogy végső soron fölnő-e ahhoz a hivatáshoz, amelyre kiszemelték.

Különben a másik témától, az értelmiség feladatáról szóló tényleg unalmas kérdésektől meg a tanároknak a kötelességétől én is csalánkiütést kapok, de ez nem ugyanaz a kérdés. Mert nem ugyanaz a jelentősége annak, hogy mi a hivatásom az életben, főleg, ha én vagyok áldásra kiszemelve, vagy mi a feladatom és kötelességem mint középiskolai tanárnak. Ez két tökéletesen más jellegű kérdés. Az előzőnek szerintem van értelme, akkor is, ha a második típusú kérdéstől én is csalánkiütést kapok. De én is nagyon szeretem Jákób figuráját, és pontosan azért szeretem, mert olyan komplex és annyira emberi. Annyira magunkra tudunk ismerni ebben az alakban. Ahogy Rebekában is magamra tudok és magunkra tudunk ismerni. Az anyára, aki egy gyerekét kiválasztja. Mondja, hogy menekülj, soha többé az életben nem látja. Ezt tessék átgondolni: azt mondja, hogy te legyél az áldáshordozó, most menekülj, és vállalja azt, hogy soha életében többé a fiát nem látja. Ez is egy fantasztikus áldozat. És a bibliai áldáshordozók hoznak ilyen áldozatokat. Nem szabad soha elfelejteni, hogy mi a történetüket mindig csak diadaltörténetekként olvassuk, holott mindenért fizetni kell.

J. A. A Jákób-szimbólum nekem különösen azért fontos, mert huszonöt évvel ezelőtt, nagy viharok közepette írtam egy regényt, amelynek az a címe, hogy *Jákób lajtorjája*. Most jelent meg az életművemben ismét, negyedik kiadásban. Akkoriban még azt mondta az akkori kiadó, hogy nem gondolnám-e meg magamat, mert mi csoda dolog egy ilyen címmel könyvet kiadni? Jákób lajtorjája, ennek olyan furcsa íze van. Hogy nem volna-e okosabb „fantasztikusre-

gény”-címet adni neki. Ez jellemző arra a gondolkodásmódra, amely a fantasztikumoknak a körébe akarja sorolni azt az igazi realitást, ami egyébként az emberi lelket irányítja.

Én közel érzem magam a Weöres Sándor-i gondolathoz, ahhoz, hogy bennünk is van létra, nemcsak angyalaink járnak le s föl, hanem mintha mi is egy ilyen létrán kapaszkodnánk az életünk során. Aminek óriási kockázata van, tudniillik az ember nemcsak fölfelé mehet a létrán, hanem vissza is csúszhat! Az egyik legnagyobb kockázata az emberi létnek, hogy néha azt gondoljuk, amikor az ember megtesz mondjuk öt lépcsőfokot, milyen sokat lépett felfelé. Kérem, gondoljanak a saját, személyes életükre: hányszor vagyunk úgy, hogy az ember azt gondolja: hát ezt megcsináltam, ezt megoldottam, ezt meg tudom csinálni, milyen szép tőlem! Eltelünk magunkkal, úgy érezzük, hogy mentünk ötöt fölfelé. És akkor mindig jön az a nagyon okos isteni pedagógia, amely révén akkor négyet visszacsúszunk a létrán. De mindig marad egy, amivel előbbre vagyunk! Úgy gondolom, hogy az egész emberi lét ilyen, ilyen szakadatlan előre- és visszacsúszásoknak a sorozata. És itt van még egy mozzanat, ami számomra nagyon fontos – ez már átvezet az Újszövetségnek a világába –, hogy mindezt szeretet nélkül nem lehet művelni. Ami itt a döntő a dologban, az az, hogy megjelenik a szeretetnek az egész kozmoszt átható ereje, és ez a szeretet arra kényszeríti a világban vándorló vagy zarándokló embert, hogy ne csak önmaga akarjon tökéletesedni. Annál nincs félelmetesebb, mikor valaki úgy akar tökéletesedni, hogy mindenki másról elfelejtkezve azt gondolja, hogy neki megadták ezt a kegyelmet. Hanem úgy gondolom, hogy amíg az ember a jobbával kapaszkodik, addig a balját lefelé nyújtja, és segít azoknak, akik lejjebb vannak, és vigyáz arra, hogy a lába lehetőleg ne rúgjon le senkit az alatta lévő lépcsőfokokról.

Van ebben az egész dologban valami kölcsönös felelősség. *Hamvas Béla*, az egyik mentorom mondta, hogy mindannyian oda vagyunk kozmálva. Nekem nagyon tetszett ez a látszólag hétköznapi mondat. Hogy ne legyünk olyan büszkék az erényeinkre, mindannyian oda vagyunk kozmálva. És addig, amíg egyetlenegy szeren-

csétlen vagy boldogtalan ember van a világon vagy a környezetünkben, ne gondoljuk azt, hogy mi megoldottuk a dolgokat. Ez nekem rendkívül fontos mondat, mindannyian oda vagyunk kozmálva. Hogyha az ember ebből a szemszögből nézi meg ezt a szenvedő és vajúdo emberiséget és ezt a korszakot, akkor sokkal szerényebb lesz a saját eredményeit illetően. De nagyon jól tudja, hogy az az út, amely szerintem mégiscsak az egyetlen járható út, az a szeretet útja. Az a szeretet, ami nem lágy, szentimentális érzelem – szeretni nem azt jelenti, hogy bármit tehetnek az emberrel, nem azt jelenti, hogy ragacsos és giccses érzelmekben tobzódunk, hanem azt, hogy a másikat teljes emberi valójában ismerem, hibáival együtt próbálom meg szeretni.

Abban az isteni jelenségben, amit Krisztus jelent a kereszténységben, abban nem az a legtöbb, amit ő *mondott* – bár kétségtelen, döntően fontosak az üzenetei –, hanem az, amit *meg is cselekedett*. Ez az a minta, amit majdnem lehetlenség követni. Sokan kérdezik, hogy nincs-e abban valami kirekesztés, hogy az ember azt vallja, hogy ez az érvényes út, ő az a kapu, amely ma az emberi világban a szellemi létbe vezet. Azt gondolom, hogy nem, mert aki a szeretetet ismeri, igazán ismeri és gyakorolja, az többet tesz ebben a világban, mint aki állandóan beszél róla, és reggeltől estig ájtatos szövegei vannak, és hagyja, hogy a másik ember tönkre menjen. Tehát én a cselekvésben hiszek. Abban a cselekvő szeretetben, amely felelősen megnézi, hogy mit csinál a másik ember. Visszatérve a „feladathoz” vagy „dolgozhoz”, én is érzem, hogy ilyen iskolásan nem jó ezt megfogalmazni, de azért mégiscsak azt gondolom, hogy valami működik mindenkiben – csak nem feltétlenül kell néven nevezni –, amit az élete során ki kell teljesítenie.

Teilhard de Chardin mondta, hogy az ember a teremtés legfelső bimbója. Irigylésre méltó, gyönyörű mondat. Csakhogy ebben, hogy az emberiség még bimbó, benne van a kockázat. Egy bimbóval még sok minden történhet. Abból még nem biztos, hogy kinyílik Isten tervezett virága. Ezt a „munkát” kell segíteni személyes, megkülönböztetett, Krisztus felé tartó énnünkkel. Ezt mondja az én hitem és

tudásom. És hogy az értelmiség, az író és a művész ebben nagyobb feladatot kell, hogy vállaljon? Hát én azt mondom, hogy aki többet kapott, annak többet kell adnia. Valamilyen módon, nagyon finoman, nem erőszakosan, nem ideológiák gyártásával, hanem elsősorban életpéldával és szeretettel, valamit nyújtani kell a többiek felé. Nem azért kapta, hogy ő napestig lubickoljon a gyönyörűségben, hanem azért kapta, hogy segítsen a többieknek, akik esetenként nyomorultabb helyzetben vannak. Arra azonban nagyon kell vigyázni, hogy ebben a szerepben senki nem lehet olyan, mint egy nádpálcás tanító, és soha nem szabad elfelejteni, hogy a művészetnek ugyanúgy, mint a tudománynak és a filozófiának is, más törvénye van. Tehát azt az erőt, a különleges individuális erőt ebbe bele kell vinni. Nem ismétlünk lamentációszerűen dolgokat, hanem az ember a saját egyéniségén átfolyatja azt, amit öröknek tart, és a saját ízeivel dúsítva megkínálja vele a világot. De ha meg sem kínálja vele az embereket, akkor honnan tudják? Nagyon gyakran látjuk ezt az oktatásban is. Ha nincsenek a gyerekek megkínálva, akkor honnan tudják, hogy mit válasszanak? A szabadság kérdéséről van szó. És akkor még mindig nem szóltunk a szabad akaratról. Drága barátaim, gondoljunk bele, milyen nagy gyönyörűség az, hogy az ember szabad akaratot kapott! Gondolom, sokunknak van gyereke, unokája. Gondoljanak arra, mi a nagyobb gyönyörűség: ha van egy embernek egy kölke, akinek megparancsolja, hogy mit tegyen, és a gyerek félelemből, parancsszóra cselekszik, vagy az a nagyobb öröm, hogy ha nem parancsolok semmit a gyerekeknek, hanem azt mondom, hogy tehetsz így is, és tehetsz úgy is... És a gyerek a jó irányába lép. Minden este meg kellene köszönnünk, hogy az univerzum Ura nem *kényszerít* bennünket arra, hogy neki engedelmeskedjünk. Megadta a lehetőséget, hogy ha akarunk, a rossz irányba menjünk. De ez nem azt jelenti, hogy akkor a jó irányt nem kell felmutatni. Szabadon választani – ez az igazi szabadság. Errefelé kellene haladnia, törekednie az embernek. S ebbe – még egyszer mondom – beletartozik a szeretet, és hozzátartozik az is, hogy a másik ember személyiségébe nem szabad belegyalogolni. Sok mindent lehet tenni, de *Simone Weil* azt írta

erről, hogy minden embernek van egy szent és sérthetetlen szenté-lye, amelyet tiszteletben kell tartani.

Egyszer egy nagyon kedves, egyszerű, falusi plébános egy találkozó alkalmával azt mondta nekem: kedves Anna, mi bárányok vagyunk, de nem birkák. Azóta elgondolkodtam, hogy mi különbség van bárány és birka között, mert tudomásom szerint a bárány is birka, csak a birka már egy kicsit jobban megnőtt. Valójában úgy gondolom, hogy egyfajta gyermeki bárányság kell az élethez, de vá- gásra szánt birkaként nem lehet az életet felfogni. Szükség van a józan védekezésre. Ha van a létnek értelme, akkor van értelme annak, hogy éppen hova, melyik korba születtünk, melyik az a közös- ség, mi az a sors, amely nekünk adatott, van értelme a családuk- nak, és van értelme a saját individuális lényünknek is. Ha viszont nincs, a teremtés csak mintegy véletlenül történt valami, az anyag pusztja játéka kapcsán, akkor szerintem semmi nem érdekes. Akkor volna igaz az a filozófia, hogy úgy kell élni, hogy minden héten legyen whisky, minden héten legyen buli, mindenkinek legyen meg, amit fogyasztani szeretne, mert úgyis meghalunk. Igen, „az ettem, ittam, élveztem, robotoltam, fölfordultam” – ez az állatok, de nem az ember sírfelirata. Ezért érzem olyan fontosnak azt az alapkérdést minden dolgunkban, hogy van, létezik egy abszolút erő: az abszolút univer- zális szellemi erő. Ahogy embertársaimmal beszélgetek, sokszor elő- bukkan egy nehéz kérdés, amiről írtam a *Ne féljetek!* című művem- ben is. Gyakran panaszozzák föl a következőket: kedves Anna, az a helyzet, hogy én akárhogy igyekszem, nem tudok hinni. Tessék el- hinni, annyira szeretnék hinni, de nem tudok, meggebedek, nem tudok hinni. Ekkor én meg szoktam kérdezni, hogy miért? Neked tulajdonképpen mit jelent az, hogy Isten, mit jelent a hit? És akkor ál- talában fölvázolnak előttem egy olyan képet, amire én azt mondom, hogy az az Isten, akiben te nem hiszel, az nem az az Isten, akiben én hiszek. Rendre kiderül, hogy ma még az istenképek is hihetetlen módon el vannak torzulva. Hol vagyunk már a fehér szakállú öreg- úrtól, aki a meghasadó ég kárpitján keresztül lenéz az emberiségre! De még mindig milyen nehezen fogjuk fel ezt a hatalmas nagy szel-

lemi erőt, amelyik emberformában is megnyilvánította magát. Ágnes beszélgetésében volt egy mondat, ami nekem nagyon tetszett. Amikor arról mesélsz, hogy a rabbival beszélgettél, először meghökken-tem, amikor azt mondtad neki, hogy te valahogy nem nagyon tudsz hinni Istenben. És akkor a rabbi azt kérdezte, hogy szereted-e az embereket? Akarsz értük tenni valamit? És a kis Ágika azt válaszolta, hogy igen, ő szereti őket, és szeretne tenni értük. És akkor a rabbi azt mondta, hogy Istennek nem az a fontos, hogy benne higgyél, neki az közömbös, hanem az a fontos, hogy hogyan éled meg az emberek között, az emberi kapcsolatokban a szeretetet és a jóságot. Ez egy nagyon érdekes dolog. Emlékszel erre?

H. Á. Hogyne emlékeznék, ez nagyon ortodox, régi zsidó hagyomány. Megválaszolta azt a kérdést, hogy mit jelent zsidónak lenni, és azt válaszolta, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Ez az egész, amit tudnod kell, ha azt tudod, hogy zsidó vagy. Nagyon régi, Jézus korából való tanítás.

J. A. És Jézus Krisztus ezt nem megtagadta, hanem „beteljesítette” a kereszténységben.

H. Á. Amikor tízéves voltam, és olyan büszke arra, hogy ateista vagyok, egyszerűen letörte a szarvamat, hogy ne legyek olyan büszke, mert egy nagy hülyeségben hiszek. Ő egy nagyon okos ember volt, és ezért így magyarázta meg nekem. De ha már nekem adtad a szót, a tökéletesség szerintem egy nagyon rossz fogalom. Épp ezért hoztam bibliai példákat arra, hogy még az üdvtörténet hordozói sem tökéletesek. Sajnos azt kell mondanom, hogy az emberi tökéletesség fundamentalista kategória. Ha tökéletesnek hisszük magunkat, akkor a másikat mindig tökéletlennek hisszük, és akkor a másik mindig rossz, mindig eretnek, mindig félrehúz, mindig gonosz. Én vagyok egyedül jó ember, én vagyok egyedül rendes – ez borzasztóan veszélyes gondolat. Mert egy szoborról vagy egy Shakespeare-drámáról lehet mondani, hogy tökéletes, de emberre sosem

mondhatjuk ezt, főleg magunkat tekintve. Ebben teljes mértékben egyetértek veled.

Cs. A. Ágnes szavaiból egy nevet szeretnék kiemelni, Anna szavaiból pedig egy kifejezést, amelyhez hozzáfűznék néhány gondolatot. Jákóbbal párhuzamosan Ágnes említette Péter alakját. Nos, Péter is egy nagy utazó, aki – ahogy előttünk áll az evangéliumban és az evangéliumon túli forrásokban – olyan képet mutat, amivel a kereső ember igen könnyen tud azonosulni. A történet vége igen izgalmasnak bizonyul. Most nem idézem a bibliai szöveget, azt úgys ismerjük mindannyian, viszont hadd említsem *Henrik Sienkiewicz* regényét, a *Quo vadis?*-t, amelyben jön az a Péter, aki elszökik Rómából, és ahogy halad kifelé, dél felé, szembetalálkozik a feltámadott Krisztussal, akitől – hogy miért így, azt senki nem tudja – ékes latinsággal megkérdezi, hogy „Quo vadis, domine?” Mire Jézus úgy válaszol, hogy Rómába megyek, hogy megfeszítsenek újra, helyetted. És a hagyomány szerint, amit Sienkiewicz feldolgozott e regényében, Péter emiatt fordult vissza, és feszítették meg fejjel lefelé, hogy a halálával is pontosan kifejezze, hogy ő nem méltó arra, hogy Jézushoz hasonló módon haljon meg. Mert bár teljesítette Rómában a küldetését, de – mint ahogy az előbb is hallottuk ezt – tökéletlennek tartotta magát.

Amit Anna szavaiból kiemelek, az a sok-sok évvel ezelőtti eset, amikor a *Jákób lajtorjáját* írta, és azt a tanácsot kapta, hogy fantasztikus könyvet írjon inkább. Számomra a fantasztikus könyv, ebben az összefüggésben, amit említeni fogok, egy pozitív és nagyon izgalmas fejlemény. Bizonyos értelemben fantasztikus kísérletnek tarthatjuk *Tolkien A gyűrűk ura* című trilógiáját, amely réges-régi mítoszok alapján, de a fantasy műfaj minden mai 20. századi – és filmként már 21. századi – formájában dolgoz fel egy történetet. Nálunk, szűkebb családban, három gyermekemmel és a feleségemmel, Mártival együtt egy generációkat összekötő nagy élménnyé vált ezeknek a filmeknek az együttes megnézése. Ebben a történetben is központi téma az utazás és a küldetésteljesítés. Ágnes arról beszélt, hogy Jákob áldáshordozó; ennek a nagy trilógiának a főhőse, Frodó pedig gyű-

rúhordozó, és ilyen módon kellett végigjárnia egy utat, és ilyen módon kellett áldássá tennie. És ugyanúgy megfigyelhető, hogy mennyire nem tökéletesek ezek a figurák, ugyanakkor mennyire mély emberi archetipusokat hordoznak. Az, aki ebbe bele tud feledkezni, és felnőttként gyermekké tud lenni, vagy gyermekként komoly létkérdésekkel képes foglalkozni, ezen keresztül nagyon sokat kaphat.

F. T. Erről a szeretetmotívumról nem könnyű egy lelkésznek beszélni. Hiszen sokszor azt mondják, hogy egy lelkész beszéljen csak a szeretetről, persze, abból baj nem lehet. De épp ezért nehéz közhelyek nélkül beszélni róla. Talán egyrészt segít a görög szöveg, ahol a szeretetre mindig a jézusi és isteni szeretet, az agapé szó használatos. Éppen Péterrel kapcsolatban tanítjuk a teológián is azt a szeretettel kapcsolatos hihetetlen szójátékot János evangéliumának huszonegyedik részében, amikor Péter három bukása után Jézus megadja Péternek a lehetőséget a feltápáskodásra, hogy a három megtagadás, a három nem után háromszor kimondja az igent. Ez egy döbbenetes jelenet, tulajdonképpen egy rendhagyó gyónás és feloldozás, ahogyan a három nem, a három „nem ismerem őt, nem tudom ki ő, nem vagyok a tanítványa” után Péter azt mondhatja, hogy „igen, én szeretlek téged”. Jézus azt kérdezi, hogy „Simon, Jóna fia, szeretsz-e engem?”, vagy „Jobban szeretsz-e ezeknél?” És akkor Péter kivágja a rezet, hogy igen, uram, én szeretlek téged. Azután meglepődik azon, hogy Jézus másodszor is megkérdezi, talán egy kicsit csalódik is, és amikor harmadszor is megkérdezi, akkor már végképp nem érti az egészet. De az igazán megrendítő ebben az a szójáték, hogy Jézus az első két alkalommal az agapé kifejezést használja, és azzal kérdezi, hogy az agapéval, az isteni szeretettel szeretsz-e engem? Péter azonban a fileo igével válaszol, amely a kedvel értelemben jelenti a szeretetet, tehát azt mondja őszintén, hogy én a fileóval, az emberi szeretet szintjén tudlak téged szeretni. Jézus másodszor is megkérdezi: agapéval szeretsz? Péter azt mondja, a fileóval szeretlek. És akkor az ember, mikor ezt olvassa, és először rájön ennek a szójátéknak az ízére, akkor reméli, legalábbis én ezt remél-

tem, hogy harmadszor Péter talán végre az agapéval tud válaszolni. És ehelyett mi történik? Jézus harmadik kérdését már a fileóval teszi fel, hogy azzal szereti-e Péter, aki ismét azt válaszolja, hogy igen, azzal szeretlek. Tehát Péter nem tud felkapaszkodni Jézushoz, de Jézus le tud hajolni Péterhez. És ez egy nagyon szép mozzanat, amely a szeretet lényegét fejezi ki: odahajol a másikhoz. És erről a szeretetről nemcsak azt olvassuk, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, hanem azt is, hogy nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mint mikor valaki életét adja a barátaiért. Ez utal az egész Quo vadis jelenetre. Vagy azt is olvassuk, hogy a szeretet sok bűnt elfedez. Ez kapcsolódik ahhoz, amit Ágnes mondott Nőével kapcsolatban, aki szintén egy óriási archetípus. Ebben a történetben a második generációra is érdemes figyelni. Nőé apánk ugyebár alaposan megittasodik és berúg, részegen és meztelenül fetreng a sátorban – döbbenetes realizmus ez, a heroizálásnak mindenféle elkerülése, ahogy a Szentírás megmutatja az ősatyákat a maguk esendőségében, sőt a mocskos bűneiben is. És ahogy ott fetreng a sátrában részegen, jön a három fiú. Egyikük, Hám megbotránkoszik azon, hogy apja szemérmét látja, és hogy egyáltalán, apja így megittasodva, meztelenül fekszik a sátorban, a két másik pedig, Sém és Jáfet, hátrafelé megy be a sátorba, és betakarja apja szemérmét. Hát ennél megrendítőbb jelenet a sokféle bűnt elfedező szeretetről, azt hiszem, nagyon kevés van a Szentírásban. Azt hiszem, egy ilyen narratíva, ilyen őszinteségi vagy héber Bibliában olvasható történet sokkal többet tud mondani a szeretetről, mint bármiféle fogalmi nyelv.

H. Á. És tegyük hozzá: ez egy nagyon szókimondó történet. Mert arról van szó, hogy az apának felfedni a szemérmét – már bocsánatot kérek, ugye a részeg férfinak föláll a „micsodája” –, az szégyen. És azt nem nézni, hanem annak hátat fordítani – szerintem ez egy fantasztikusan nagyszerű történet.

Visszatérve az agapéra. Az agapé voltaképpen az isteni szeretet, az Isten irántunk való szeretete. Ezzel szeretjük Istent, és Isten is így szeret bennünket, tehát ebből a szempontból ez kölcsönös. Ágoston

négyféle szeretetet különböztet meg. Először a dilectióról beszél, ami az érzéki szeretet, azután a caritasról – amit voltaképpen szeretetnek szoktak fordítani –, valamint a filiáról és az agapéről. Ezek egészen különböző típusú és jelentésű fogalmak. A dilectio csak a latinban létezik, mert a görögök nem ismerték külön ezt a fogalmat, de a többi az görög fogalom, vagy azon alapul, mint a caritas. Tehát a szeretetnek egész különböző fokozatai vannak, és az agapé a legmagasabb rendű ezek között a szeretetfogalmak között.

Még egyszer hadd térjek vissza a történetességre. *Hegelnek* van egy zseniális mondása: az ember attól még nem tökéletes, hogy nem gyilkolja meg bátyjaurát. Ézsau nem gyilkolta meg bátyjaurát, és ezt a Biblia kimondottan a javára írja. Mert mint tudjuk, Káin megölte a bátyjaurát, de Ézsau, akinek oka lett volna arra, hogy bosszút álljon, nem állt bosszút, helyette megölelte őt. És ezért mondják, hogy a Messiás csak akkor fog eljönni, ha Ézsau könnyei kiszáradnak, mert az ő könnyeinek is ki kell száradniuk ahhoz, hogy a megváltás bekövetkezhessen. Ézsau a becsapott, aki mégsem állt bosszút. Nagyon komplexek ezek a dolgok. Az agapé fogalmában, azon túl, hogy elsősorban szeresd Istenedet, megjelenik az is, hogy szeresd felebarátodat. Jézus a szeretetnek ezt a kettős irányultságát összekapcsolta, holott ez a két tanítás a zsidó Bibliában két különböző helyen fordul elő, ő azonban teljesen összekapcsolta a kettőt, hogy szeresd felebarátodat és szeresd Istenedet mint egyetlen összefüggő gondolatot. Vagyis összekapcsolta a caritast az agapéval. Ez egy egészen tömör összefoglalása annak, amit a Biblia a szeretetről tanít.

J. A. Azt hiszem, valójában még mindig nem tudjuk felmérni a jelentőségét annak, hogy Krisztus a szeretetet kiemelte a vérségi kötelékből. Ugyanis amióta ő megjelent, azóta a szeretet nem a „vérben működik”, hogy így mondjam. Ami ugyanakkor az ellenkezőjét sem jelenti: nagyon elszomorodom, amikor néhányan azt gondolják, hogy akkor a saját véreiket nem kell szeretni. Ez nem így van. Egy mindenkit magába foglaló embertestvériség működik. És ebben természetes a vér szerinti szeretet, de mindenki a testvéred, a homok-

sivatagban lévő beduin vagy bárki más, mert mindenkiben megtalálhatod a Krisztus-arcot. A szeretetnek ezt a szintjét hozta el Krisztus, de még nagyon messze van, amíg a szeretetnek ez a mindent átölelő ereje létrejöhét.

H. Á. Azt hiszem, az, hogy a szeretet nem csak vérbeli kötelék, nagyon régi tapasztalat. Jonatán és Dávid egymás iránti baráti szeretete sem volt vérségi. Jézus valami újat mondott itt. Azt mondta, hogy hátat lehet fordítani a vérségi szeretetnek, és azt adott esetben fel lehet áldozni egy egyetemes baráti vagy közösségi szeretetnek az oltárán. Tehát ehhez hozzátett, nem azt mondta, hogy ilyen is van, olyan is van, hanem egy hierarchiát állapított meg.

J. A. Megmutatta, hogy az a fontosabb, de másik is létezik.

Cs. A. Érezhetően a szeretet témája felé fordul a beszélgetésünk, amit nagyon helyénvalónak érzek, amikor a közös gyökereinket kereső beszélgetésben vagyunk együtt. Hadd utaljak nagyon röviden egy számomra fontos könyvémre ezzel kapcsolatban. *C. S. Lewis* sokak által ismert angol irodalmár, filozófus, író *A szeretet négy arca* című munkájára. Egy gondolatot szeretnék belőle kiemelni: Lewis azt mondja, hogy a legmagasabb nem állhat meg a legalacsonyabb nélkül. Ezt úgy érti, hogy a klasszikusokhoz hasonlóan és hozzájuk közel álló módon ő is osztályozza a szeretetet, a legmagasabb szintű az agapé, amely a feltétel nélküli szeretet, a legalacsonyabb szintűt pedig úgy nevezi, hogy „szükségszeretet”. Szükségem van a jó szóra, szükségem van a legelemibb gesztusokra, szükségem van egy pohár vízre, és az ilyenkor átélte érzelmeket is szeretetnek nevezi Lewis. Ez azért fontos, mert mi, emberek akkor maradunk a szó helyes értelmében emberek, és éljük át az emberi létünk minden sebezhetőségét és tökéletlenségét, ami nélkül nem lennénk azok, ha újra és újra elismerjük azt, hogy mindarra, ami a legalacsonyabb fokú szeretet megnyilvánulásaiban benne van, szükségünk van, ezt nem tagadjuk el, és nem tagadjuk meg másoktól sem. És erre alapulhat mindaz,

ami aztán Isten felé emel. De ha nincs meg ez az alap, akkor csak a képzeletünkben létezik, amit a szeretet szó alatt értünk.

H. Á. Ez egy nagyon érdekes megkülönböztetés, amely a hiány szerepére mutat rá. Amikor szükségem van valamire vagy valakire, az nem ugyanaz, mint amikor a másikat azért szeretem, aki, ami ő, vagyis önmagáért szeretem, teljesen függetlenül attól, hogy szükségem van-e rá vagy nincs. Egyszerűen szeretem önmagáért. Ez már kicsit isteni értelmű szeretetre vall – mondjuk így – az ember „szeretni akarásában”. Ha én szeretlek, mi közöd hozzá? De azért nem lennék olyan maximalista, hogy azt mondjam, hogy az a szeretet, ami önmagáért van, mindenképpen magasabb rendű, mint az, amit hiányszeretetnek mondunk. Mindannyiunknak hiányunk van a szeretetben. Tehát tulajdonképpen nem állítanék fel hierarchiát a kettő közé, hanem azt mondanám, mind a kettő van, mind a kétféle szeretet létezik, és nem hiszem, hogy csak az egyikkel meg tudunk élni. Valahogy mind a kettőre szükségünk van.

J. A. A szeretet problémájához talán lazábban kapcsolódik, de mivel az emberi életútról beszélünk, arról, hogy honnan hová tartunk, a hiányról és a szükségletről, ezért én fontosnak gondolom azt a nagyon egyszerűnek tűnő, de még mindig nem eléggé átgondolt üzenetet, hogy nemcsak kenyérrel él az ember, hanem az Isten igéjével. Ebben a kettősségre, az életünkben lévő kettősségre hívnám fel szeretettel és alázattal a figyelmet, hogy amíg az ember húsba, vérbe, csontba kötve a materiában éli meg az emberi létet, addig szüksége van a kenyérre. Tehát ha nem kap enni, ha nincs meg a mindennapi kenyere, akkor nem lesz képes felfogni a szellemet. Tehát létfeltétele a szelleminek az, hogy egy bizonyos „kenyérszinten” az alapvető anyagi szükségletek meglegyenek, és akkor tudja az igét befogadni. Tehát óriási bűn a kenyeret elvenni az embertől, mert a kenyér szent. Ez az Isten parancsa! Hogy adj kenyeret az embernek, add meg a munkásnak az ő méltó bérét. És a másik pedig, hogy hallgass az igét. Gondoljunk arra a bizonyos jelenetre, ami a tó partján

játszódik le, amikor a három napja együtt lévő sokaság megéhezik, és a Krisztus Jézus ott van a parton. Ha nem az lett volna, aki, hanem csak egy önmutogató guru, amilyen manapság annyi van a világban, akkor azt mondta volna ennek a három napja éhező sokaságnak ott a parton: „Üljetek le a homokba. Süt a nap, langyos a homok, három napot ki lehet bírni. Ez egy méregtelenítő kúra, egy wellness program. Üljetek, és hallgassatok engem.” És mondta volna nem az ígét – hanem a szöveget. De nem azért volt ő az, aki, hogy ne tudta volna, hogy enni kell. És szaporította a kenyeret és a halat. Ezek azok az örök példák, amelyeket ebben a materializálódó társadalomban is érteni kellene, akkor nem úgy történének a dolgok, mint napjainkban. A kenyér szent, és aki a kenyeret elveszi, morzsát potyogtat, miközben maga kalácsot eszik, az Isten ellen való bűnt követ el. Aki ige helyett pedig butaságokat, gonoszságokat és hazugságokat beszél, az az ígét gyalázza meg. Ez egy mérleg, két serpenyővel, az egyikben kenyér, a másikban ige. És középen van a mérleg nyelve. Ami az én hitemben maga Krisztus. Ha belegondolunk, hogy mi zajlik, mi történik ebben a keserves világban, amit mi idáig többnyire romboltunk és nyomorítottunk, őszinte szívfájdalmunk csak-csak felébreszti felelősségérzetünket.

Cs. A. Tamás az előbb felemlégette a feltámadott Jézus és Péter találkozását a Tibérius-tenger partján. Mielőtt a legkomolyabb beszélgetésre sor került, ott is először reggelizni hívta Pétert, és bizony sült a hal.

F. T. Igen, nemcsak utolsó vacsora volt, hanem volt egy első reggeli is... Az utolsó vacsora valójában a kenyérnek, a zsidó páska-vacsorának a szakrális szintre emeléseként jelenik meg Jézus prezentálásában, de utána Jézus már feltámadottként is ott a tó partján valóban parázsba teszi a sült halat, és elkészíti a tanítványoknak, és mint egy jó házigazda, reggelivel várja őket.

Egy szón gondolkoztam; többször elhangzott a „tökéletes” kifejezés. Hogyan is lehetünk tökéletesek? Jézus mondja is, hogy legyetek

tökéletesek, ahogy a mennyei Atyátok tökéletes. Ha ebben perfekcionizmust látunk, akkor biztos, hogy reménytelen és lehetetlen ezt a felszólítást teljesíteni, csak hogy itt a tökéletes szó helyén az eredeti görög szövegben a „teleios” szó szerepel, ami azt jelenti, hogy a céljának megfelelő, célját beteljesítő. Hogy olyanok legyünk, amilyenné bennünket az Isten tenni akart, hogy beteljesítsük azt a célt, amelyet nekünk szánt. És azt hiszem, hogyha innen közeledünk, nem a hasznosság, hanem a célszerűség, a célirány felől, akkor érthetővé válik, hogy Isten minket arra rendelt, vagy azt szeretné, ha mi a szeretetet és a jót tudnánk gyakorolni.

Ezen a ponton talán a sokat elátkozott és kárhoztatott „feladat” szó is mélyebb értelmet nyerhet, annyiban, hogy a német egy nagyon kifejező szójátékkal a „Gabe” és az „Aufgabe” jelentése közötti összefüggés felől közelíti meg. Az Aufgabe a feladat, ami azért válhat számunkra feladattá, mert azt megelőzi a Gabe, az ajándék, amit kapunk. Akkor tudjuk a feladatunkat teljesíteni, például a szeretet gyakorlását, hogy ha azt ajándékként tudjuk elfogadni, annak tudatában, hogy az Isten már előzetesen a szívünkbe, a sorsunkba helyezte ezt a lehetőséget és ezt a titkot.

Cs. A. A „legyetek tökéletesek, ahogy mennyei atyátok is tökéletes” Máté evangéliumában szerepel, és ennek a mondatnak a Lukács evangéliumában található változata talán értelmezés is. Lukácsnál azt olvassuk párhuzamosan, hogy „legyetek irgalmasok, ahogy mennyei atyátok is irgalmas.”

H. Á. Sajnos az az érzésem, hogy sokat beszélünk emberszeretetről, de ennek a minimális teljesítése voltaképpen már akadályba ütközik. A Biblia azt mondja, hogy ne törjük le mezőnknek szélét, hagyjuk az idegennek. Hogy be kellene fogadnunk azt, akinek nincs lakása, és enni kellene adnunk annak, aki éhezik. Nem látok senkit magunk közül, aki befogadna egy hontalant, vagy enni adna annak, aki éhezik. De legújabban azt látom, hogy a jóléti társadalom cipőjében megvásároltuk ezt. Megvásároltuk – ahelyett, hogy befogadnánk a honta-

lant, ahelyett, hogy kenyeret adnánk az éhezőknek, mondjuk hozzájárulunk ahhoz, hogy adónk pénzéből segíeyzzük azokat, akiknek nincsen pénzük. És az a benyomásom, hogy már ezt is sokalljuk. Nos, ide jutott az emberszeretetünk, hogy azt is sokalljuk, amit segély formájában adunk azoknak, akiknek se munkájuk, se pénzük nincsen. És feltezzük a kérdést, hogy vajon az ő hibájuk-e? Ezt a Biblia sosem kérdezi meg. Ne törjük le a mezőnk szélét, de azt se kérdezzük meg, hogy az idegen miért nem termel a saját földjén. Nem illik megkérdezni, hogy ha komolyan vesszük azt, amit caritasnak nevezünk. Nekem rossz érzésem van azzal kapcsolatban, hogy elveszítjük a minimális érzésünket az iránt, amit régen jótékonyságnak, manapság szolidaritásnak hívnak, de akárhogyan nevezük, mindig ugyanarról van szó.

J. A. Rendkívül fontos a szolidaritás és az, hogy az ember ne csak a hivatalosságtól várja a segítséget, hanem egymás között is tegyen meg mindent. Persze a dolgoknak van mértéke. Ez az egyik legfontosabb felismerés az életünkben. Ha elveszíti az ember a mértéket, amivel az életet szemléli, akkor bekövetkezhet az, hogy azáltal lesz igazságtalan, hogy nagyon igazságos akar lenni. Ágnes az imént egy olyan területre tévedt, amelynek a problémái tulajdonképpen nehezen oldhatók meg, különösen egy társadalomban. Én azt mondom, hogy mindenki, aki beteg, és nem tud dolgozni, nincs rá képessége, kora vagy betegsége miatt nem tudnak neki munkát adni, természetes, hogy segítségre szorul. Aki azonban tudna, az azzal szemben követ el igazságtalanságot, ha mégsem csinálja, aki viszont vállalja, és húzza az igát. Tehát nehéz ebben úgy igazságot tenni, ha nem személy szerint nézzük meg az egyes emberi eseteket. Mindig azt kell néznünk, hogy egy ember *önmagában* micsoda és kicsoda.

H. Á. Hadd emlékeztessenek arra, hogy nem igazságosságról beszéltem, ami egy hideg, szenttelen erény, hanem a szeretetről vagy caritasról, ami egy meleg, a másikhöz odaforduló erény. Az igazságosság mértékét persze mérlegelhetjük, de az igazságosság is mindig mérleget tart a kezében, mindig megnézzük, mi van az egyikben, mi

van a másikban, hogy ezek egyenlőek maradjanak. A szeretet nem mérlegel, hanem adományoz. De ennek kapcsán nem is egy konkrét kérdés megoldásáról beszéltem, hiszen a konkrét segélyezési intézkedések esetében nagyon sok javaslatról lehet szó. Hanem egy egyetemes érzésről, mondhatnám, hogy ellenszenvről és gyűlöletről, amit egyes embereknél érzek azért, mert másoknak segítségre van szükségük. A konkrét intézkedések véghezvitele a politikusok dolga. Arról a kérdésről, arról a magatartásról kívántam szólni, ahogy ehhez a kérdéshez mi viszonyulunk, mert ezzel nem tudok rokonszenvezni.

J. A. Én a magam részéről mindig azt mondom, hogy ha bárki, bármilyen segítségért fordul valakihez, akkor az embernek az első dolga kell legyen, hogy próbálja megérteni és segíteni a bajban lévőt. És nem csak az anyagiakról van szó, hiszen rengeteg egyéb – lelki – probléma is adódik az életben, amivel az emberhez fordulnak. De a legnagyobb akarattal, a legmélyebb alázattal sem tudom a magam életében megvalósítani azt, hogy „ha az egyik orcádat megütik, akkor tartsd oda a másikat”. Még mindig nem tudom megtenni. Ha nem is dobom vissza a követ, de kenyeret sem dobok helyette. S bizony, ha tehetem, elzavarom a kőhalom mellől a kőhajigálót – nem hozom „helyzetbe”.

Vannak olyan ősi parancsok, mint a „szeresd ellenségedet”. Gondoljuk el: tudjuk mi szeretni az ellenségeinket? A maximum az – nálam legalábbis az a maximum –, hogy nem is gyűlölöm. Gyűlölet nincsen bennem, de van egy erős viszolygás, és ezt a viszolygást sem tudja sokszor a jóakarátú ember leküzdeni magában, és a nem keresztény ember sem tudja. Hol vagyunk még attól a krisztusi ideáltól, amit egyszer az emberiség a teremtéstörténet végén meg fog valósítani? Ezt én remélem és hiszem. De mi még valóban nem vagyunk tökéletesek, sőt, néha úgy tűnik, szinte egy bűnös életkezdet a feltétele az élet szentségének. Gondolhatunk Assisi Szent Ferencre. Assisi nem lett volna az, aki lett, ha előbb nem lett volna az a kicsapongó fiatalember, kora botrányhőse. Tehát nem az a probléma, hogy az ember bűnt követ el, mert bűnös az ember, hanem az, hogy

van-e ereje, vagy kap-e hozzá kegyelmet, hogy abból a bűnből – mint megpróbáltatásból – kivirágoztassa a magasabb rendűt...

H. Á. Annyit szeretnék hozzáfűzni a „szeresd ellenséged”-hez, hogy Krisztus inimicusról beszélt, és nem hostile-ról. Tehát amikor azt mondta, hogy szeresd ellenségedet, akkor személyes ellenségről volt szó, nem a nép ellenségéről, nem az erény ellenségeiről, hanem a személyes ellenségről. És azt utóvégre lehet szeretni.

J. A. És mit csinálsz a közellenséggel...?

H. Á. Arra Krisztus semmit sem mondott.

Cs. A. A „szeresd ellenségedet” jézusi parancs önmagában egy olyan hatalmas ívű pályát rajzol elénk, amely a maga hosszúságában mindig meggyőz bennünket arról, hogy óriási a távolság előttünk, és nem futottuk meg a pályát. Ami viszont azt az egészen konkrét mondatot jelenti, hogyha valaki arcul üt jobb felől, akkor tartsd oda a másik arcodat is, ez Jézus számára semmiképp sem birkaságot jelent – utalok most Anna szavaira, aki felidézte a falusi plébánost, aki azt mondta, hogy bárányok vagyunk, nem birkák. Akár még egy másik híres állatfajt is ide lehetne hozni, kicsit tovább feszítve a kép kerekeit: Jézus ugyanis az „oroszlánságra” biztat. Ugyanis aki odatartja a másik arcát anélkül, hogy visszaütne, anélkül, hogy lealacsonyítaná magát a támadó szintjére, és részt venne ő maga is az erőszak továbbterjesztésében, azt fejezi ki, hogy emberi méltósága nem tűri el, hogy így bánjanak vele. Ugyanez vonatkozik a másik két, ugyanitt idézett jézusi mondásra is: a „menj el vele két mérföldet”, vagy pedig az „add oda az alsóruhád is”, ugyanez a kategória. Ez az ellenség szeretetének egy nagyon aktív, ha tetszik provokatív és semmiképp sem passzív és elfogadó útja.

F. T. A moderátor szerepét szeretném visszahozni azzal, hogy – bár nem én vagyok az – megköszönöm a lehetőséget, hogy közö-

sen gondolkozhattunk, és talán egy kicsit a jelenlevők, az olvasók és a hallgatók is kedvet kaptak az együtt gondolkodáshoz. Nyilván sokáig folytatnánk még ezt, és reméljük, hogy lesz is alkalmunk erre. Reméljük, az ilyen beszélgetésekből lesz még második és harmadik kötet is...

G. Á. Nagyon szépen köszönjük Heller Ágnesnek, Jókai Annának, Csepregi Andrásnak és Fabiny Tamásnak, hogy itt voltak közöttünk. Hálás és könnyű helyzetben voltam ma este, lényegében nem is kellett kérdéseket feltennem, mert áramlottak a gondolatok, egyik a másikból következett, és ez megalapozta az egész beszélgetést. Érdekes volt megfigyelni, hogy a kiindulópontból hová, milyen következtetésekhez jutottunk; érdemes végigkövetni, hogy egy ilyen gazdagon asszociatív beszélgetésnél mik a konklúziók, és milyen irányokban gondolhatjuk tovább ezeket a témákat. Szeretnék mindenkit biztatni, hogy legyünk beszélgetőtársak, folytassuk ezeket a beszélgetéseket, és vegyünk részt ilyen alkalmakon. Nemcsak asztali beszélgetésekre gondolok, hanem azokra a tartalmas beszélgetésekre, amelyek megnyitják azokat a közös kapukat, és felfedik azokat a közös értékeket, amelyek mindegyikünknek jelentős többletet adhatnak.

Hefter László • UTAK

HAGYOMÁNYAINK

BERECZ
ANDRÁS

HANKOVSKY
BÉLA JÁCINT

Galambos Ádám Nagyon sok szeretettel köszöntöm *Berecz András* ének- és mesemondót és *Hankovszky Béla Jácint* katolikus tábori papot. Amikor meghívtam erre a rendezvényre, Berecz András azt kérte, Jácint atya legyen a beszélgetőtársa. Honnan ismerik egymást?

Berecz András Szeretettel köszöntöm mindannyiukat! A Thököly úti domonkosok templomába jártunk körülbelül '91-től két gyermekemmel, azért, mert hallottuk, hogy valaki nagyon jól beszél, és úgy hívják, hogy Jácint atya. Elmentünk, ott ragadtunk. Első sorban ültünk; a gyerekeim is azt érezték, hogy gyújtóanyag van a beszédben, nem értik, miről van szó, de amikor ránéznek a szüleikre, akkor valami öröm van rajtuk – hát akkor nem baj, gondolhatták. És „kiheverték” minden misét mozdulat nélkül, pedig jó elevenek voltak.

István fiamnak ehhez a templomhoz nagyon sok köze van ma is, ezeknek a miséknek a hatására készítette el legszebb rajzait. Az egyik rajzát most megpróbálom leírni maguknak. Ahogy a templomba bejön az ember, baloldalt embermagasságú feszületet lát – talán ébenfából – sötét, gyászfekete feszületet. Megállt előtte Istvánka, magyaráztam neki. „Látod, miért sír János? Hát siratja a barátját, ott van megfeszítve, képzeld, mekkora fájdalom!” „Ő ki?” „Hát az édesanya, hát hogyan sírna!” „És a fején, azon mi van?” „Az bizony fáj-

dalmas korona, tüskéből fonták.” Azt se tudtam, hogy mondjam, hogy mégse fájjon nagyon neki. Akkor elhúzott onnan, hogy menjünk. Kicsit odább lépünk; kopott, festett gipszszobrocskák, a megváltó gyermek születése. Kis púpos teve, boci, számár, birka, alom... Mind tudták, hogy hol van a Megváltó. Ott piszkálja a kis bábu az embert: „Na! Okosok, hol vagytok ilyenkor?” Ezek tudták, hol az ünnep, ezek itt, ni, birka, marha, számár! Hol vagytok bölcsek!

Ezt is elmagyarázgattam neki – vagy próbáltam. Hazamentünk, és belázasodott, elővette a filctollat, elővette a vízfestéket, majd a következőt rajzolta és festette: középre a keresztet, a vízszintes lécs nem talált rá Krisztus Urunknak a kezére, a fején a tüskekorona pedig napraforgóvá változott – István azt mondta: „kihajtott”. Ekkora fájdalmat nem tudott hova tenni. A sírást, azt jól ismerte, úgyhogy a rajzlap egyharmadát János feje foglalta el, záporosó hullt a szeméből. Virágot is hozott, a fején huszárbojt – aki férfi, annak mind huszárbojt volt a fején. Alul pedig, a kereszt töviben volt egy négylábú állat, és akkor megkérdeztem: „Te kölyök, ez itt micsoda? Mert most már tudom, hogy ez Krisztus Urunk, ez itt János, na de ez itt kicsoda?” Azt kiáltja: „A boci!” Mondom: „Milyen boci?” Azt mondja: „A betlehemi.” Mondom: „Te, eltévesztetted, gyermek! Az nem itt volt, hanem a születésnél volt ott!” „Hát igen – azt mondja –, de eljött ide is.” És mondom: „Mit csinál itt?” „Hát nem látod? Leökleli a barátját a keresztől. Nekiront a keresztnek, a szög mind lehull.”

Tehát látta a születést, látta a halált, hiányzott neki a harmadik, a feltámadás – arról nem szóltam még akkor. Magának összerakta. Át hozta a betlehemi bocit ide, mert érezte, hogy az valószínűleg nagyon szereti Jézust.

Ehhez a templomhoz kötődik tehát a fiam számára a feltámadás gondolata. Ebben a templomban járt ő Jácint atya beszédében sütkérezni, megerősödni. Jó volt látni az ifjakat, hogy milyen szépen szerveződtek közösségbe.

G. Á. Jácint atyát a hagyományokkal kapcsolatban arról kérdezem elsőként, hogy mit hozott otthonról. Mi játszott közre abban, hogy pap lett, és hogy katonai szolgálatot is véghez?

Hankovszky Béla Jácint Azt hiszem, hogy az ember számára csak egy bizonyos távolságból derül ki, hogy mit hozott otthonról. Ha tizennyolc éves koromban megkérdezik ezt tőlem, akkor biztosan nem tudtam volna elmondani, vagy nagyon kaotikus lett volna a válasz. De visszatekintve, ennyi év távlatából úgy látom: azt, hogy itt vagyok, pap vagyok, meg katona vagyok, nagyjából otthonról hoztam. Nem pusztán csak a szülői házból – és azt hiszem, hogy egyikünk sem csak a szülői házból táplálkozik –, hanem a nagyszüleimtől, az őseimtől. A legfontosabb dolog, hogy olyan kultúrát kaptam, vagy olyan kultúrában nőttem föl, ami nagyon sok mindent integrált. Az embernek van egy nagy puttonya, és ebben a puttonyban nagyon sok minden van: hogy mire hogyan reagálunk; hogy mi az, ami megfog...

Például a hazához vagy a néphez való viszony: ez az egész jóval később lett csak fontos nekem. Tizennyolc évesen ezzel nem tudtam mit kezdeni. A kötelező nacionalizmust nem tanultam meg otthon, mifelénk nem volt ilyen. Az egy olyan időszak volt, amikor nem tanították az embert olyasmire, hogy hazaszeretet – a szónak abban az értelmében, ahogyan most lehet. Az édesanyám pedagógus volt, ráadásul templomba járt, vallásos nevelést kaptam, ez egy további negatív dolog volt. Tehát meg kellett az embernek húznia magát, vagy legalábbis én úgy gondoltam, hogy meg kell, és nem is nagyon foglalkoztam ezzel. De mégis, biztos, hogy ott kaptam azt az indítást, ami miatt ma számomra a népemhez, a hazámhoz való ragaszkodás, a hazám értékeinek megismertetése az egyik legfontosabb dolog. Ez biztosan belejátszik abba is, hogy a honvédségnél vagyok, és ott próbálom ezt valamilyen módon képviselni és támogatni.

G. Á. Ugyanez a kérdés szól Berecz Andráshoz is.

B. A. Édesanyám református volt, édesapám hegyvidéki katolikus; édesapám három egyetemet végzett, édesanyám elemi iskolában négy osztályt. Nagyon jól egymásra találtak, hitben neveltek. Abban tulajdonképpen nem bizonytalanodtam el sohasem, hogy hiszek-e, hanem kamaszkoromban valahogy újra kellett gondolnom mindezt; kiüresedtek a szokásaim, a templom és a hozzá kötődő különféle szokások. Akkor egy engem is megerősítő közösségre találtam.

Édesanyám Isten csodája ember volt ott az ötödik kerületben, nem kellett televízió ömellelte, nem is volt. Ő volt a „főműsoridő”. Édesapám tizenkét-tizenhárom nyelven fordított. Amikor öt óra, fél hat tájban lerakta az írógépet, leborította, akkor – egy héten egyszer – elővette a bicskáját a zsebéből, és tíz mozdulattal lenyírta a körmét. Csak úgy koppant a hamutálcában... Hat óra előtt tíz perccel bekapcsolta az Orion rádiót, én meg a „macskaszemre” tapadtam rá, az volt az én televízióm. Mert amikor a Szabad Európa rádióadó bejött, akkor kitágult a nagy, sötét macskaszem; mikor egy kicsit veszélyben volt a hullámhossz, mert megzavarták, elhalványult. Ez volt az első televízióm – tulajdonképpen az utolsó is, mert máig nincs; ötvenéves vagyok, szépen leéltem eddig az életemet tévé nélkül. Szóval rátapadtam, meghallgattuk a Szabad Európában a híreket, édesapám szárazon egyet-egyet félreköpött mérgében, fel-felmordult, a szeme könnybe-könnybe lábadt; utána jött a nagy feloldozás, édesanyám a mókáival. Mert hozhattam én haza valami idegen röhögést az iskolából, idegen szót vagy hangsúlyt, ő egy perc alatt úgy kifigurázott – olyan kedvesen, félrehúzta a száját –, hogy ott helyben megszoktam róla, az biztos. És ezekben a figurázásokban aztán átfogta az időt, a teret: percek alatt ott voltunk az olasz fronton, kint voltunk a kunmadarasi határban, csikók és csikósok, meg pásztorok között... Vagy a templomkarzaton, a kunhegyesi utcaporban, a pesti vursliban... Vagy eszembe jut nagyapám csendőr barátja, aki csúnyán kérte meg a Bözsike kezét nagyapámtól; olyan pocsek verekedésbe kezdtek, hogy nagyapámnak minden csontja összetört. Amikor fel-

javult az öreg, akkor a Cserepes csárdában leitatta a csendőrt, és lehúzta a kútba, mert az öregben „felszaladt a taníthatnék”, tehát hirtelen „kirúgta magát belőle a nagy taníthatnám”, és úgy gondolta, hogy nemcsak hogy ő nem felejt, de hát azt akarná, hogy a barátja se felejtse el őt. Azon fáradt, hogy valami emlékjelt hagyjon. Szépen elköttötte a lovát. Nagypármnak csontja tört, a csendőr tüdőgyulladást kapott. Az egyenlőség őket megnyugtatta. Mikor már mindketten egészségesek voltak, megint összejártak megtárgyalni a világ dolgát. Harag, az nem volt.

Vagy például – ez talán a témánkhoz tartozik – Tanka nagypapa aféle tréfacsináló ember volt. Annak is a szó az anyaga. A figyelemfenntartás, a hullámhossz. Elég sokat ivott, egy nap öt kocsmát keregett fel. Ezért bizony a vasárnapi istentiszteleten sokszor megnehezült a feje, a hosszabb prédikációk alatt hiába próbált figyelni minden részletre, egy idő után elmosódott előtte minden, és ráejtette azt a hatalmas kopasz fejét a padra. És sokáig zengett a templom, mindenki odanézett. Tehát nem lehetett letagadni. Ezt nagyon szégyellte nagypapa.

Egy nap, mikor az eperfa alatt ül, látja, hogy a tyúkólból egy formás sikló keveredik ki. Nagyon megörült. Eljött az ő ideje. Ugyanis amelyik kígyónak megfogod a torkát, kitérja a száját. Na most, ő ledugott a torkán egy formás sétatálcát, és ezzel a siklóbőrös pálcikával, kígyós bottal fel-le sétált a legények karzatán, minden istentiszteleten, hogyha ő nem tud figyelni, legalább mások figyeljenek. Amelyik kölyök pofázott, azt buzgón fejbe kólintotta ezzel a bottal. Nem az ő feje kopogott az istentiszteleten, hanem a másé. És ezzel ő Isten előtt kedves munkát végzett, mert a figyelmet fenntartani nem kicsiség. Egyre kevésbé tudja az ember, ő kígyós bottal próbálkozott.

G. Á. Jácint atya, milyen feladat kiállni és hétről hétre hirdetni Isten igéjét, liturgiát tartani, ezáltal hagyományt ápolni, továbbvinni és abból másoknak is megteremteni a lelki növekedés lehetőségét? Hogy lehet ezt hétről hétre, napról napra megélni?

H. B. J. Idefelé pont arról beszélgettünk Andrással, hogy mi a különbség – vagy mi a hasonlóság – a kettőnk pályája között. Arra jutottunk, hogy a kultúra meg a kultusz is azonos gyökerűnek látszik, tehát rokon egymással, hiszen a görögöknél is együtt volt a színház, a sportpálya és a templom. Mindegyik valamilyen módon Istenre irányul, legalábbis a katolikus oldalon mindenképpen. Ilyen értelemben, azt hiszem, nincsen különbség a kettőnk szolgálata között. Mindegyikünk valamilyen módon ezt a természetfölöttit, ezt a szentet szólongatja vagy próbálja kutatni. Abban sincsen különbség, hogy ha munkaként fogja föl az ember, akkor az nagyon keserves. Tehát ha van egy profán templom, ahol a pap úgy adja elő a prédikációt, vagy tart misét, vezényli le a szertartást, mintha fát vágna, az olyan, mint amikor fűrészport eszik az ember.

A különbség, azt hiszem, abban van, hogy én voltam olyan helyen is, ahol telt ház volt, a honvédségben pedig, amikor az ember háromnégy embernek misézik, megtapasztalja, hogy milyen, amikor kevesen vagyunk. Volt olyan mise, amikor bekiabáltak; az éjféλι misén eszméltek föl az emberek a karácsonyi dajdajozásból... Nekem akkor is végig kell, kellett csinálnom a szertartást. Legfeljebb, ha az ember ügyes, akkor megtalálja a módot, hogy hogyan lehet kivezettetni az illetőt, tehát valahogyan elkezdtem... Nekem végig kell csinálnom, akármi is van.

Nagyon nehéz ilyenkor szolgálni; visszahat rám a közösségnek, a híveknek a légköre. Például hívtak valahova lelki gyakorlatot tartani, és azt mondták, hogy fiatalok lesznek a résztvevők. Becsületesen felkészültem, és amikor odaértem, csak fekete fejkendő s öregasszonyok ültek a templomban; egy sváb falu volt. Minden bölcsességem elhagyott, bátorságom az inamba szállt: ilyenkor mit kell csinálni? Az embernek nyilván meg kell találnia azt a módot, ahogyan védekezni tud, vagy megpróbálhatja kikapcsolni a túl nagy hatást, ami a másik oldalról érkezik, tehát próbál Istenre figyelni. Én például nem szoktam ránézni mise közben senkire sem, de gondolom, Andrásnak meg nyilván figyelnie kell az arcokra. Nem? Művész még nem voltam sosem. Tehát én kifejezetten megpróbálok nem nézni senkire. Persze

elég sokáig tanítottam, és megszoktam, hogy ha mondjuk ide nézek, akkor is látom, hogy ott mi történik, de nem fogok odanézni, tehát nem fogok szemkontaktust fölvenni senkivel sem. Ez egyfajta védekezés. Másrészről viszont egészen biztos, hogy az ember érzékeli, hogy egy közönség vevőképes-e arra, amit mond, vagy nem. Hogy melyik az az irány, amerre tovább lehet menni, és melyik az, amelyiket le kell zárni, mert ott valami zavar van. Tehát például ha katonák elé kell kiállni, akkor nagyon jól lehet érzékelni, hogy melyik az a pont, amikor elcsíptem őket, vagy mikor van szanaszét a figyelmük, és mikor kell küzdeni azért, hogy lekössem őket. Ilyenkor azt szoktam mondani, hogy az ember, ha kell, akkor szteppel is, csak át tudja vinni, amit el akar mondani. Ezt egy misében nem lehet megtenni, egy liturgiát így nem lehet megcsinálni, de egy előadásban, amikor tanít az ember, akkor igen. Amikor főiskolán tanítottam, akkor muszáj volt ezt tenni: a hallgatót kilencven percig le kell kötni, ha a fene fenét eszik is. Ilyenkor tényleg mindent beleadott az ember. Mivel emberbarát vagyok, ezért nem énekeltem, de azon túl nagyjából mindent, mindent csináltam – ez nagyon nehéz.

A misét, azt – tetszik, nem tetszik – két embernek is ugyanúgy kell bemutatni, mintha ötezer lenne ott. Volt olyan időszak az életemben, amikor mindig telt ház volt a templomban; most sokszor van, hogy öt embernek misézek. Ugyanúgy kell a liturgiát végezni. Bár azt hiszem, mindegyikünk érzi, hogy egy adott tér meghatározza az ember viselkedését, mozgását. Esketés előtt, amikor elpróbáljuk a szertartást, azt szoktam mondani, hogy ott kezdődik a próba, hogy hogyan jövünk be a templomba. Tehát hogy hogyan keveredünk oda be. Egy kápolnában például ne kezdjünk el vonulni, mert az nem annak a helye, egy bazilikába pedig nem lehet besunnyogni. Tehát ott adott egy tér, ami meghatározza az ember mozgását.

De azért ezzel szemben védekezni is kell, tehát nem lehet ellaposodni, vagy nem lehet azt a kompromisszumot hozni, hogy három embernek már nem adok bele apait-anyait, vagy három emberre már nem figyelek úgy, mintha ötezer lenne. Ez nem szereplés.

G. Á. Egy teltházás alkalom esetében esetleg jobban esik a lelkésznek, hogy tele van a templom, és még állnak is, és esetleg még kivétítőre is szükség van – mégis ott az a három néni megkaphatta azt, hogy a saját életükből lehetett a példát hozni, mert nem volt sértő, mert hárman voltak. Meg körbe lehetett ülni, és az egyik néni hozta az oltárterítőt, amit ő varrt, a másik a gyertyatartót, ami a nagymamáé volt – így indult az istentisztelet. Mindennek ma is megvan a lehetősége, és talán adott számunkra a feladat, hogy megtaláljuk ennek a szép útját, ami azt eredményezi, hogy átadunk egy személyre szabott üzenetet.

H. B. J. Én azt gondolom, hogy mindegyikünknek megvan a magunk karizmája, hogy ki mihez ért. Mindig félttem attól, hogy ilyen „sekrestyeegyházat” éljünk, ahol a jó embereknek a Jóistenről jókat mondunk. Tehát bennem mindig az volt – valószínűleg a katonasághoz is azért keveredtem, mert kihívás –, hogy nem nyugszunk bele abba, hogy vannak emberek, akik nem látják azt, amit mi látunk. Akik nem értik azt, ami érthető, és ami gyönyörű. Hála Istennek, én nem voltam abban a helyzetben sosem, hogy huzamosabb ideig ugyanannak a négy embernek kellett volna „családi egyházat” játszanom; én valószínűleg ezt nem éltem végig. Az Úristen irgalmas, nem tett ki engem ilyen helyzetnek. Számomra mindig az volt a kihívás, hogy olyanokkal kellett szembekerülnöm, akik vagy ellenségesen, de mindenképpen távolságtartóan, vagy kíváncsian figyelték azt, amit mondok. Ez mindig kihívás volt a számomra. Hogy is mondjam: akár tetszik, akár nem, az ember azért mindig magának beszél. A tanítót reprodukálni lehet a tanításából; abból, hogy mit tanít, és hogyan tanítja, jellemrajzot lehet készíteni róla. Én figyelem, hogy mit lát belőlem egy közösség, vagy hogy hogyan hat rám ez a mostani helyzet, tehát tetszik, nem tetszik, ez benne van.

Biztos, hogy annak is van értelme, amiről Ádám beszélt. Ha olyan helyre küldene a püspököm, ahol három embernek kellene évtizedeken keresztül misézni, remélem, hogy kitartanék. Nem biztos; nem tudom, hogy hogyan állnám meg a helyemet. Mert aki áll, vigyázzon,

hogy el ne essék – ahogyan a Szentírás mondja –, de próbálnám megcsinálni. Szerencsére ebben még nem voltam megpróbálva.

B. A. Nekem lassan egy könyvre való élményem van arról az előadásról, amit a nézőközönség tart, velem szemben, ülve, állva, sétálva, fekve, eszegetve, telefonálgatva. Mindig mást, igen változatosat. Mondok egyet.

Elhívtak egy városházára, és azt kérték, hogy amikor az újságírók – akik egyébként egész nap előadást hallgattak, és nagyon éhesek – kijönnek az ajtón, és odajárulnak a terem közepén lévő svédasztalhoz, és az első ember felemeli a szendvicset, akkor kezdjek mesélni. Mondtam a szervezőknek, hogy gyerekek, Sirák fia könyvében ott van: „Tudását rosszkor ki fitogtatja?”. Éhes embernek, aki egyébként éppen beszéddel van jóllakva, annak nem lehet beszélni, annak a füle bedugul, egy szótag se fér már abba. Az embernek joga van a fülduguláshoz. Azt mondtam, hogy gyerekek, semmi baj, én ezt most nem csinálom meg, nem haragszom rátok. Örülök, hogy eljöttem kétszáz kilométerre, örülök, mert ezzel a világrépemet is megtoldottátok.

Maga a szervező rendkívül érdekes teremtmény; különleges poszt, az én sorsom őrajta dől el. Van, aki, mielőtt előadást tartok, az utolsó másodpercben is aggódik értem, körbeugrál, közvetlen kezdés előtt pogácsát tuszkol a számba, és mondja, hogy mit kellene csinálnom, el ne tévesszem aztán, hogy nyugodtan lehet egy kicsit pikáncs... stb. Mintha a versenyszervezők azt tanácsolnák a távolugrónak, hogy ne fusson neki! Az ő hisztériájukat kell semlegesíteni menet közben, vagy az ő zsenialitásukat kell megsüvegelni, ha az Úristen jókedviben tökéletes szervezőt küld.

Szóval elég, ha adnak tíz perc csöndet az előadás előtt. Mert csönd nélkül tökéletesen fölösleges minden szó. Nekifutás nélkül messze ugrani. Kaptál két fület és egy nyelvet. Ha nem tudsz kétannyit hallgatni, mint beszélni, kár volt kinyitnod a szád! Csöndtől megfosztva a beszélő ember nem ér semmit sem. Olyan, mint a teve a púpja nélkül.

Én ezt megértettem, és örültem; azt mondtam, gyerekek, megyek haza. Erre a barátaim, kedves, jóindulatú emberek: „Nee! Andriskám, ne csinálj botrányt!” „Na jól van – mondom –, megtartom. Kipróbálok, hogy mit ér a találó szó. Amit én elhozok, a sok mesét, az nem az enyém, az mindahányunké. Ezekben igazságok vannak, szépek is, nem én találtam ki őket, hanem milliók és milliók. Kipróbált portéka. Nem kétlem. Úgyhogy bátran el fogom mondani.”

Kiomlott az ajtón a közönség. Nekem éppen hogy citrom nem volt a számban, mert az asztal közepén álltam, és le is voltam sülve rendesen... Ott álltam, és láttam, hogy mindenki kijött, valami fejtágítóról tódulnak, ilyenkor mindenki egyforma, nekiestek hát a franciasalátának, giling-galang, mindenki bekapcsolta a mobiltelefonját. Lehet ám közben beszélni! Na, kezd! Mert sokszor van, hogy kevert közönségnek mondok mesét, olyanoknak, akik nem a saját választásukból jöttek el, hála Istennek, hanem valahogy betévedtek. Néznek rám, mint az ellenségükre, és hátra ülnek, keresik, hogy hogyan tudnának elmenekülni. „Kiváló, nézd meg, mit érsz, mit ér a munkád!” Mondom a mesét; hát, gondoltam, az első tíz perc olyan lesz, mint az eleven égőáldozat. Csak tíz perc után jönnek rá, hogy ez itt mond valamit. Jónás halszagú rongyába akárki belekerülhet, akárki, akármikor. Elég, ha valamit őszintén, sokaságnak, kérdés nélkül mondani akar...

Nulla siker, zéró tolerancia. Tökéletes érdektelenség. Láttam, hogy semmire nem megyek; gondoltam, megfordulok, abból olyan nagy bajom nem lehet. A szervező haja égnek áll, halványodik szegény. Tisztán láttam a szemem sarkából – mert én inkább a szemem fehérjével dolgozom, mint a beszélő ember általában – és folytattam, talán még jobb kedvűen, mert éreztem, hogy ez most nem hétköznapi helyzet. Gondoltam, velük is jó tesztek, hátha ilyen tapintatlanságot életükben nem sokat láttak még.

Mondom a mesét, és látom, hogy felfutott a városházán a repkény a harmadik emeletre, és pillangók voltak rajta. És látom, hogy tapsikoltak nekem a szárnyukkal. Úgyhogy akkora sikerem volt, mint még addig sohasem! Pillangók tapsikoltak nekem. Utána azért került egy ember, és azt mondta: „Te! Én, míg élek, nem hiszem, hogy még egy-

szer látlak, add már meg a telefonszámodat! Találkozunk mi még ennél alkalmasabb helyen is! Jó-e?” Látta, hogy amit mondani akarok, azt nagyon szeretném elmondani, meg hogy egyebem sincsen, hogy reggeltől estig ezeket pakolgam, ezeket fényesítem.

Mikor az ember a saját bizonyosságaival lép ki a küszöbről, mekkorát botolhat! A régiek azt mondták, szíved ha szűk, a föld tágasságának mi haszna? Ha azért léptél ki a kapun, hogy a magad igazát bizonyítsd, jobb, ha otthon maradsz! Elmentem Csongrád megyébe, egy tanyasi központba. A népművelő, a szervező egyenként rakatta ki az asztalokat, mert olyan unalmas, hogy sorokban vannak, körberakta székekkel. Bejöttek, hatvan évtől fölfelé. Biciklit toltak. Pogácsa, sült hús, bor, kenyér, mindenki hozta. Akkora szemekben hullott a hó, mint az öklöm. Jöttek, tolták a biciklit, leültek. Képzeld el, a közönség egynegyedének egész végig csak a tarkóját láttam. Én brummoghattam, cincoghattam, üvölthettem, önvédelemből sem fordultak meg, mert a népművelő úgy tette le a széket. Hát már csak nem fordítom meg! Hogy azt nézzem, aki énhozzám beszél? Ilyen rendtelenséget! Na nem! Így ültek nekem, háttal, a kétnegyednek a portréját láttam, mert oldalvást ültek, és egynegyednek láttam szemből. Befejeztem a mesét, se taps, se fütty. A legyet hallani lehetett volna, ha lett volna, de még az se volt! Néztek le a negyvennyolcas nagyapák meg a gazdakönyvek onnan fentről a polcra. Egy-két sikeresebb tenyészfajta, svájci tehén a harmincas évekből. Az nézett le énrám. Olyan volt a szeme, mint a tükörtojás. Éreztem, hogy vetélytársam azért, le is szólt nekem, hogy máma mi lesz...? Egy szó mint száz, hatalmas volt a siker, utána nem hozzám jöttek oda, mert „szegényt nem zavarjuk meg, hát annyit beszélt”, hanem odamentek ehhez a népművelőhöz, hogy ezt az embert még máskor is hívjuk. Tehát ha te azt hiszed, hogy te ott nem voltál sikeres, hogy nem szeretted, hát tévedtél! Csak a ráutaló jelek maradtak el. Csak hogy elbizonytalanodj. Az örömről kezdek már most másképp gondolkodni. Nem mindenki tapsikol, ha örül. Nem mindenki hallgatózik fülelve.

G. Á. Az ember – minden ember – bizonyos értelemben pász-

tor. Nem minden ember jó pásztor, akadnak jobb-rosszabb pásztorok is. Pásztorságunkból adódóan ránk vannak bízva emberek, a családuink, bizonyos helyzetekben – munkától, hivatástól függően – akár egy gyülekezet vagy egy közösség is, akiket meg kellene szólítanunk. A gyermekünknek átadunk valamit vagy sem, pásztoroljuk, segítjük-e, vagy esetleg dorgáljuk – ez mind felelősség, ami az emberi mivoltunknak talán alapja. Hogyan kezeljük ezt?

B. A. Pásztoros mesékkel és dalokkal én magam is nagyon szívesen foglalkozom. Régóta nagyon érdekel ez az életmód. Zenében, mesében is a legnagyobb szabadságot és régiséget köztük találtuk meg. Az, hogy a betlehemi csillagot ők láthatták meg, és ajándékot is ők hozhattak elsőnek, nem véletlen. Ez az ég alatt háló, mindennek kitett társaság régebben is többet tudott, mint a falu, a város. Aki annyi csöndet hall, és a mások javaiért felel, mindig többet tud, mint aki lármában él, felelőtlenül. A pásztor felelőssége mindennapos, mindenórás, mindenperces. Szótlanság, felelősség, ez a pásztor címere. Legyen az mai gumicsizmás, holland segélycsomagból ruházódó mezőségi pásztor, vagy legyen Nógrád megyei recsegő csizmás, aki a szívinfarktus ellen a tereskei focipályán kocog.

Egy kis közmondást mondanék el, de küzdök, mert van benne egy csúnya szó is. Mondjuk ritka az a háztartás, amelyekben ez a szó nem hangzik el. A közmondás így szól: Jámbor pásztor mellett gyapjat szarik a farkas. Bocsánat, csúnya. Tehát a pásztornak már pusztán a farkas iránti tiszteletből is kötelessége vigyázni a bárányokra. Azt mondja, hogy egy bizonyos idő után már a farkasnak is rossz. Mert azt vonítja a farkas, gyerekek, vigyétek el előlem ezt a sok bárányt, jó-e, nem tehetek róla, meg fogom enni, de ahogy megettem itt elől, az ugyanúgy jön ki már hátul, én a gyomromat már elrontottam. Szóval ezt már egy pásztor nem engedheti meg magának! Itt az idő, hogy valamit csinálj, barátom, mert kettőnk közül nem én vagyok a pásztor. Te magad vagy a pásztor. Ja, hogy nincs juhod? Hát a televízió fölött a kaktusz? Vagy a lépcsóházban a néni, akinek egyszor köszönsz? A hajléktalan, akit átlépsz? Ő a te juhod.

H. B. J. Egyre inkább úgy látom, hogy azt várják az egyháztól meg a papoktól, hogy mi mondjuk meg, rágjuk szájba, hogy mit kell tenni, hová kell menni, mit szabad, mit nem szabad. Mindig azt szoktam mondani, hogy az Isten azért adott az embernek észet, hogy el tudja dönteni, mit kell tennie. Jézus jó pásztor, ami azt jelenti, hogy elvezeti a juhokat a legelőre, de ott békén hagyja őket. Nem instruálja, hogy ezt rágjad, ezt ne rágjad, most nyeljél, most vigyázz. Tehát a jó pásztor képében az is benne van, hogy békében hagyja őket, és én azt gondolom, valahogy ez a szabadság veszik el akkor, amikor állandóan utasításokat várunk. *Dosztojevszkijnél a Karamazov testvérekben* mondja a nagy inkvizítor, hogy „Adj enni az embereknek, és akkor majd tálcán hozzák eléd a szabadságukat, és azt tehetsz velük amit akarsz.” Az emberek többsége bármit hajlandó megtenni a hússzfazekakért. Az is olyan szép jelenet, amikor kivonulnak a zsidók Egyiptomból, és lázongani kezdenek, mondván, hogy Egyiptomban legalább tele volt a hasuk! A szabadságot nem lehet megenni. Legyünk őszinték, az emberek többsége vezényelhető, és azt várja, hogy vezényeljenek neki, és hajlandó bármit megcsinálni, csak lakassuk jól őket. És azt látom, hogy az egyház vagy a kereszténység egyre jobban föl nő ahhoz, hogy ne aszerint működjön, hogy megszabja, mit lehet olvasni, mit lehet nézni, meddig lehet nézni, mikortól bűn, meg mikortól nem bűn... Ezt az atyáskodó, paternalista szemléletet ki kell nőni, hiába igénylik az emberek, nem szabad vezényelni őket, hanem az önálló gondolkodásra, önálló döntések meghozatalára és a lelkiismeret felelős használatára kellene őket megtanítani. Azt veszem észre, hogy a lelkiismeret a legkevésbé használt képessége az embernek. Nemrég beteg voltam, elég sokat köhögtem, és rájöttem, hogy az embernek van köhögőizma is, merthogy izomláza van a köhögéstől. De valószínűleg a lelkiismeret használatától még senkinek sem volt izomláza. Azt valahogy hanyagolják az emberek, holott a kereszténység teljes etikája erre irányulna. Azt mondja a Szentírás, hogy minden szabad nekem, de nem minden használ. Megmutatni, hogy mi az, ami nem használ, ez minden pedagógiának az alapútja. El kéne felejteni azt a pásztormodellt, hogy mindenkinek ka-

rikát teszek az orrába, mint a bikának, és vezetgetem – ki kellene már nőni ebből. Mert úgy gondolom, hogy ez súlyos támadás az evangélium ellen.

Ami a szavakat illeti, tényleg egy kissé szemérmesek lettünk. Vannak olyan Pázmány-beszédek, amelyeket én nem is nagyon mernék felolvasni hölgyek előtt, mert nem éppen finoman fogalmaz. Ez is egyfajta megomlása a kultúránknak, hogy így kettéosztottuk a nyelvet. Van egy nyelv, ahogyan otthon meg az utcán beszélünk, és van egy szent nyelv, ahogyan a templomban beszélünk, amire mindenki bólogat, mintha értené, közben pedig abszolút üres az egész. Az utcán is ott van az Úristen, ha ott lehet azt mondani, hogy gyapjat szarik a farkas, akkor másutt is el lehet ezt mondani. Nyilván nem kell ebben tobzódni, hiszen a média erre utazik, ebből csinál üzletet, minél szafatosabbat szól be valaki, annál sikeresebb vagy annál menőbb, de ha egy mondatban ez van benne, akkor ez van benne. Valahogy közelíteni kéne a két életünket, az utcai életünket meg a templomi életünket egymáshoz. Bár van egy szakrális tér, ahol máshogy viselkedünk, mint az utcán, de ez nem lehet akadálya annak, hogy kimondjuk azt, amire gondolunk. Az sem jó, ha valaki bizonyos dolgokat nem mer az Istennek mondani, merthogy az Isten egy királykisasszony, aki úgymegsértődik rajta. Holott ha valakivel szemben őszintének lehet lenni, akkor Istennel szemben őszintének kellene lenni. Meg önmagunkkal. És önmagunkban sem szoktunk szégyenkezni bizonyos szavak miatt. Szóval ettől szerintem nem kell félni.

B. A. Csíkba, Gyimesbe járogattam föl, aztán Anatóliában is jártam, ott is figyeltem a pásztorokat, a kurd részeken is, Hakkariban, ahol még villanyvezeték sem volt. A pásztor elől ment, és a kutyák – háromszor akkorák, mint nálunk a terelőpulik – nem terelésre voltak megtanítva, hanem medve és farkas megállítására. A pásztor nem hátulról terelte maga előtt a nyáját, hanem elől füttyögve, énekelve ment. Most olyan kort élünk – és itt van egy kis párhuzam kettőnk mondanivalójában talán –, kultúrában és műveltségben is, hogy terelni az embereket nem lehet, mert megérik, hogy most rá akar-

nak a fejükre olvasni valamit, és elmenekülnek. Elöl járva lehet valami példát mutatni, úgy tűnik, a hívó szót inkább elfogadja a mai ember, a tiltó szó a fülit sérti. Megsértődik, elszalad, azt mondja: ki mondja nekem? Efelett lehetne siránkozni, de van ebben valami jó is. A pástort is megneveli. Azt kiáltod: kultúra! Az emberiség hanyatt-homlok elmenekül! Van neki igaza. Hányszor átverték ezzel a szóval: kultúra! Hány hazugságra festették föl ezt a szót! És aki a hazugság elöl menekülni tud, az még nagyon jó formában van! Avval nagy ravaszul lehet még mit kezdeni, csak a menekülés útvonalát kell tudni.

G. Á. Jácint atya gondolataihoz térjünk vissza egy pillanatra. Miközben a szabadságról beszélt, eszembe jutott amit *Gerhard von Radnál Az Ószövetségi teológiájában* olvastam a Tízparancsolattal kapcsolatban. Ő azt írja, hogy bár a parancsolatok mint mérföldkövek vagy határvonalak körbevehetik az életünket, e határokon belül teljes szabadságunk van. Tehát azt, hogy „Ne ölj!”, sokan sokféleképpen értelmezik, van, akinek ezt jelenti, van, akinek azt, de az van leírva, hogy „Ne ölj!” Ezen belül élhetek.

H. B. J. Én attól mindig félek, amikor valaki így prostituálja a szöveget, tehát fölhasználja a Bibliát a saját céljaira, és elfeledkezik arról, hogy ott más is van. Az is ott van a Bibliában, hogy „Ne ölj!”, aki viszont öl, az halállal lakoljon, vagy aki apját vagy anyját megüti, az halállal lakoljon. Tehát a ne ölj jóval árnyaltabb, így nem lehet azt mondani, hogy mindenki számára nyilvánvaló, hogy ebből vagy a többi parancsolatból mi következik. Nem a Szentírás tudományos értelmezéséről van szó most, hanem az egyén morális döntéseiről. Ez küzdelem, nekem kell fölismerni, hogy az adott helyzetben mit kell tennem. Még a Bibliával sem helyettesíthetjük a lelkiismeretünket. A saját életem megvédéséről lemondhatok, a máséról nem. A saját arcomat odatarthatom, de Andrásét nem, hogy legyen szíves még egyet ütni rá. És ez nyilván az egyéni lelkiismeretnek és az egyéni szabadságnak a kérdése, amit az Úristen abszolút mértékben tiszteletben tart.

Még valamit akartam mondani a pásztorokultúrával kapcsolatban. Még a nagyszüleink is – legalábbis az én nagyszüleim – spóroltak az árammal, ha sötét volt kint, akkor nem kapcsolták fel a lámpát. Le kellett feküdni időben, és beszélgettek a sötétben. A tudás valahogy úgy gyült föl az emberiségben, hogy hosszú ideig tudtak megfigyelni dolgokat. És most minden fölvilan, és ennek következtében nem látunk semmit. Kavarnak a képek az ember fejében, és nincs, ami leülepedjen. Nem áll össze valami szilárd alappá vagy tudássá ez az egész, és ezért én csak civilizációnak hívom, nem kultúrának, ami most zajlik. Az hiányzik, hogy időt adjunk a tudás fölgyülemléséhez. Nézzük meg az emberiség kultúráit: azok mindig ilyen nagy csöndekéből, ilyen nagy időkből jöttek. Például megfigyelték a csillagok járását, és megépítették Stonehenge-et, aztán később tudták pontosítani ezt a tudást. De ehhez évszázadok, évezredek tapasztalata kellett, amit átadott az apa a fiának, a fiú az ő fiának, a tudás fölgyülemlett, és volt valaki, egy művész vagy egy tudós, aki ezt megfogalmazta. Kőbe véste vagy épített egy szakrális épületet. Ez hiányzik, hogy legyenek emberek, akik a mi tapasztalatainkat le tudják szűrni, ki tudják kristályosítani.

G. Á. Eszembe jutott valami a szakrális térrel kapcsolatban. Gödöllőn élek, és rendszeresen sétálok az Erzsébet Parkban, ahol az Erzsébet királyné-szobor környéke szerintem az egyik legtisztább szakrális tér. A fák úgy borulnak fölénk, úgy alkotnak ívet, mint egy gótikus katedrálisban. Az egyik professzorom mondta, hogy mindig a természetben találod meg, ami isteni, de szerintem ebben a rohanó világban nagyon nagy kihívás, hogy felfedezem-e ezt az utcán is, az embertársamban...

H. B. J. Amit bűnnek nevezünk, az szerintem az elszemélytelenedés. Elszemélytelenedik az ember kapcsolata másokkal, már nem látjuk egymást az utcán. Vezetés közben az ember anyázik, integet. Ha kiszáll az autóból, máshogy viselkedik, mert meglátja a másik arcát. Ha szemtől szemben állunk, ott már az ember tudja mode-

rálni magát, mihelyt megismeri a másikat, kezét fognak. Tábori lel-készként három dolgot értem el a katonáknál, legalábbis az első ala-kulatnál. Az első, hogy ha kezét fognak, akkor egymás szemébe néz-nek. Amikor odakerültem, akkor úgy ment, hogy kezét fogott, de oda sem nézett. „Pacsizott”, aztán ment tovább. A másik, hogy nem szidják az Istent, mert azt elvártam, hogy különbséget tegyünk a ká-romkodás és a trágárság között. A trágárság kultúra kérdése, a ká-romkodás pedig bűn. Volt egy persely, aki az Istent szidta, annak be kellett dobnia száz forintot, de volt ott háromszáz forintos mondás is. De aztán tényleg leszoktak róla. A harmadik, hogy nem isszák a vörösbort kólával. Ez is egy szakrális dolog, amit Isten szétválasz-tott, azt ember ne keverje össze. És ebben benne van az, hogy koc-cintáskor a szemébe kell nézni a másikat. Volt, akivel már har-madszor koccintottam. De már koccintottunk! – mondta. De nem néztél rám, barátom. Ezek a személyes gesztusok vesznek el, és sze-rintem ez az elszemélytelenedés a bűn, de legalábbis annak a forrása.

G. Á. Mindketten beszéltetek a csendről. Istennel is csak a csendben történhet meg a közvetlen találkozás. De manapság min-denféle kutyü van a fülünkben, azzal közlekedünk...

B. A. A csendnek nagy irodalma van, én magam is úgy botlot-tam bele *Pázmány Péter* és *Bonaventura* mester segítségével. A csend fontos, igyekszem is kiharcolni magamnak, s ha lehet másnak is, figyelem az általános csendiszonyt. Amikor valaki beszél, s szé-gyelli, hogy nem tud mindent, vagy hogy muszáj elgondolkoznia egy kicsit, hát azt mondja: ööööö. Csak nehogy csönd legyen. Fél, hogy a másik azt hiszi, elfelejtette, mit akar mondani, vagy nem tudja, mit akar mondani, vagy kiderül, hogy amit mondani akar, lapos. Azon már csak az őzéssel lehet javítani, meg egy bizonyos orrhanggal, az a művelt ember látszatát kelti. Ezek buján virágzó taktikák, kiadós trágya táplálja, ellenszer szinte nincs! Nekem a legjobban eső be-szélgetéseim azok voltak, amelyekben szünet is volt. Azalatt az el-mondottak kivirágoztak. Olyankor egy szövegről már nemcsak azt

érzékelem, ami elhangzott, hanem ami fölötte, alatta sorakozik. A gyakorlati életre szerintem ezt úgy érdemes lefordítani, hogy hétvégén be kell csomagolni a hátizsákot, kirándulni, jót beszélgetni, énekelni, leülni, ámulni szép, csöndes helyeken.

H. B. J. Nagyon sok szépet tudok mondani én is a csöndről, mert az ember érzékeli ennek a hiányát, s végeredményben mindig arról beszélünk, ami hiányzik. Azonban a budapesti életforma pontosan arról szól, hogy állandóan csinálni kell valamit, és ott van az emberben a félelem, hogy lemarad valamiről. Azt hiszem, *XII. Pius* úgy nevezte ezt, hogy „az akció eretnoksége”. Aminek most nagyon nagy szerepe van, az az önkorlátozás mindenben. Önkorlátozás a fogyasztásban, önkorlátozás a környezetünkkel kapcsolatban, önkorlátozás a csönd kérdésében is. Ha az ember elolvass egy háromnapos újságot, akkor tudja, hogy annál idejétmúltabb dolog nincs. És valóban fölösleges. Csak az önkorlátozáshoz aszkézis, nagyon nagy erőfeszítés kell. Az, hogy nem hallgatom a híreket, nem kapcsolom be a tévét, egyáltalán nem könnyű. A hétköznapok szintjén, úgy látom, ahhoz nagy elszántság kell, hogy az ember ne fogyasszon, ne vásároljon, ne járassa, ne hallgassa... Hogy azon legyen, hogy fölhasználja azokat az időket, amelyeket egyébként a tradíció nagyon jól kitálat, hogy most van farsang ideje, most érezze jól magát – Pál apostol mondja, hogy tudok szűkölködni és tudok bővelkedni –, most bővelkedjünk. Aztán jön a böjt, akkor viszont tartsuk meg a csöndet. Tehát az egyház nem azt mondja, hogy állandóan fulladjunk bele az ürességbe, hanem azt mondja, hogy megvan mindennek az ideje. És ez nemcsak a csöndtől, hanem az ürességtől való félelem. Ha végigtekintünk a művészettörténeten, akkor azt látjuk, hogy a reneszánszszal született meg ez a „horror vacui”, az ürességtől való félelem. Ha megnézünk egy gótikus vagy egy román kori festményt, ott még vannak üres helyek a képen. Tehát megfestették azt, amit láttatniuk kellett a képen, mert a művészetnek az a célja, hogy láthatóvá tegyen. Ott láthatóvá tették az istenszülőt, vagy láthatóvá tették az Úr Jézust, azután befejezték. A reneszánszszal megjelenik az, hogy az üres he-

lyeket telepingálják valamivel. Mert az üresség már negatív princípium vagy negatív metafora lesz. És azóta is tart az ürességtől való félelem a művészetben, az ürességtől való félelem a mindennapokban, ezért hallgatunk, nézünk mindig valamit, de az ürességet valahogy el kell tudni viselni. Eltérni azt, hogy nem történik semmi. Emlékszem, egyszer beszélgettem egy pszichológussal, és ő mondta, hogy milyen nagy kárt tesznek a természetfilmek a gyerekekben. A szülők azt mondják, hogy milyen jó, hogy legalább nem a rajzfilmet nézi, hanem a természetfilmet, de ha megnézzük, azokat is akciófilmesezték. Mert ha a gyerek kiül a tó partjára, akkor jó, ha négy óra múlva láthatja, hogy a béka elkap egy legyet. A természetfilmet meg bekapcsolja, és ott másodpercenként akciók vannak, most elkapja, most lenyeli, most elugrik. De a valóság nem ilyen, nincs akció a természetben, és ezt a gyerek nem bírja elviselni. Én táboroztatok gyerekeket. Olyan pedagógiai harc elérni náluk azt, hogy leüljenek csöndben az erdőben, hogy az valami elképesztő. Állandóan csinálni akarnak valamit. Várják, hogy történjen valami, jöjjön a vaddisznó. Egy vaddisznót nem tudok odaterelni. El kell tűrni, hogy nem történik semmi, és ezzel, hogy nem történik semmi, kezdeni valamit. Hozzáteszem, ez a kereszténység legnagyobb krízise is. Jézus azt mondta, hogy hamarosan eljövök, és ennek immár kétezer éve. Most mit kell csinálni? Ezzel kezdődött az ősegyház története, hogy ha úgyis itt van mindjárt Krisztus, akkor nem kell tenni semmit. És akkor mondta valaki, hogy de, tessék csinálni, tessék építeni, dolgozni, és az Úr majd eljön. Azt elviselni, hogy nem történik semmi, sokszor nagyon nehéz.

B. A. Nehéz lehet, de a hagyományban az egyik legszebb vers ebből fakadt. Egy kaposvári börtönben rabságot szenvedett pásztorember egy borotvatokra ráfaragta a következő mondatot: „Letem vagyok mulok ismét leszek mi nemtom busulok”. Se központozás, se semmi. Bicskával faragta, mert régen a raboknak adtak bicskát is, ha lett volna cipőfűzőjük, azt se vették volna el, ha gondolja, kösse fel magát. A létezésnek ez a költői fölfedezése kényszerű csöndben, ső-

tétben, mozdulatlanságban született. Lettem, vagyok, múlok. Jól összefoglalta! Persze segítségére sietett ez a szép nyelv is.

G. Á. Most már a közönségtől is várjuk a kérdéseket.

Kérdező Andráson szeretném számon kérni egy ígéretét. Azt mondtad, hogy visszajössz hozzánk hamarosan...

B. A. Ha valaki azt mondja, Halásziában van egy ember, aki jó kis meséket tud, vagy jól tud dalolni, akkor is jövök. Egyébként családos ember vagyok, feleségem is egyszer-egyszer számon kéri az ígéreteimet, ő is érdeklődik, mikor jövök vissza, haza találok-e még, gyerekek nevét tudom-e? Kérem, segítsenek, ha valaki például nagyotmondó embert tud, Hány János-félét, üzenjen, szaladok. Csak a felületes ember gondolja, hogy az ő munkájuk hazugság. Aki háborúból lefagyott lábbal jött haza, olyan házba, ahol már nem várták, és azt kérdezték tőle: Na, mi volt? – Hát komám, ott olyan hideg volt, hogy a kanyarban a kutya eltörött. Na jó, de mégis, hát mi volt? – Olyan szárazság volt, hogy a halak már három évesek voltak, de úszni még nem tudtak. És akkor kacagott mindenki, lehet, hogy ő nem kacagott, na de ki az, akinek volt ereje, és sok bánatból még örömet hozott el? Ki? Nem a hazug disznó, hanem a mesemondó. Élni akarást még hoz haza. Vesztes csatából győztesként jött haza.

G. Á. Előjött a csend és a rohanás, és hogy vajon kinek-kinek mi a valósága ebben. Tehát ha azt mondjuk, hogy a csendet kell megtalálni, és mellé helyezzük azt, aki meg rohan, és ezáltal nem érti a csendet, azaz neki nem valós, hanem egy idegen tér, akkor azt ő hogy kezelje? Talán olyan ez neki, mint amikor átmegyek a szomszéd szobába, ahol sötét van, és nem ismerem ki magam, mert még nem jártam ott. Lehet, hogy kell valaki, aki fogja a kezemet?

H. B. J. Egyre inkább azt látom, hogy az embereket saját maguktól nem lehet megmenteni. Technikai dolgokban tudunk egymásnak

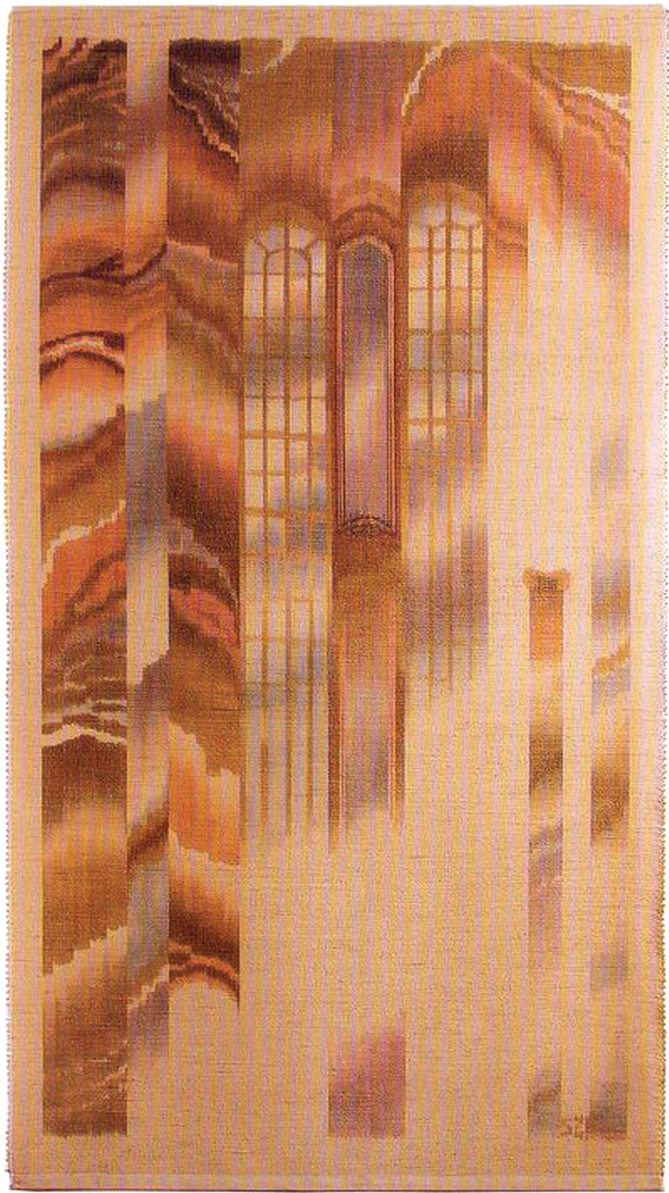
segíteni, ha valakinek meghal valakije, akkor el tudom temetni, meg el tudok menni helyette a boltba, meg több mindent meg tudok tenni, de hogy saját magától megvédjem, én ebben egyre kevésbé hiszek. Nekem az a dolgom, hogy beszéljek, szüntelen felhívjam a figyelmet arra, hogy emberek, ez nem jó így, ebből baj lesz, ne csináld, nézz meg engem, én is eltoltam, vagy nekem ez így vagy úgy sikerült stb. Ilyeneket lehet mondani, de azt hiszem, egy szülő vagy egy pedagógus nem tud mást tenni, mint imádkozik azért, hogy a gyerek úgy tanulja meg, hol van ajtó és hol nincsen, hogy közben nem töri össze a fejét. Tehát hogy túlélje azt, hogy itt is nekiment, ott sincs ajtó. Ott is nekiment, ott sincs ajtó, aztán végül megtalálta az ajtót. Volt egy lány, aki felnőttkorára fokozatosan megvakult, és nagyon szégyellte az egyre romló látását. Nála láttam ezt, hogy zsebre dugta a kezét, és ment arra, ahol sejtette, hogy ott az ajtó. Nem tette ki a kezét, és nekiment a falnak. Akkor érezte, hogy nincs ajtó. Odébb ment, ott is megpróbálta. Ezt eljátszotta vagy négyszer-ötször, végül megtalálta az ajtót, és bement rajta, nem is hagyta, hogy segítsünk, mert akkor kiderülne a gyengesége. Tehát azért lehet imádkozni, hogy túlélje ezeket, és aztán a sebesüléseiből előbb-utóbb összeálljon az a keményfejűség vagy bölcsesség, amivel aztán már tudja ezt kezelni. De én azt látom, hogy beszélni hiába beszélünk neki. Mint ahogyan azt is mindenki tudja, hogy meg fog halni, de mégis 40 éves kora előtt senki sem hiszi el. Hiába mondja az embernek bárki, hogy vigyázz, ne tedd, mindenki tudja, hogy mi árt neki, és mégis csinálja, mert jólesik. Azért szeretem *Oscar Wilde-ot*, mert ő pont ezt a következménynélküliséget mutatja meg. A következménynélküliség gátlástalanná tesz. Erre mondja a Szentírás, hogy minden szabad nekem, de nem minden használ.

Az ember azokat próbálná védeni, akiket szeret. Pont a következményektől akarja őket megvédeni, de ennek következtében aztán gátlástalanokká lesznek. Valahol azt mondja a Szentírás, azt hiszem, Jeremiás prófétánál van ez a gyönyörű mondat, az Isten mondja a próféta által, hogy „titokban sírni fogok a hűtlenségetek miatt”. De ti nem fogjátok látni rajtam, hagyom, hogy csináljátok, aztán majd

amikor összetörtétek magatokat, akkor visszajöttök, mint a tékozló fiú. De aki nem ment el, mint a báty, az nem is tud visszajönni. Tehát egyre kevésbé hiszek abban, hogy vezetni lehetne az embereket. Aki kéri, tehát aki akarja, az már úgyis itt van, az úgyis megtalálja. De akik kóborolnak szanaszét... Nézzük meg, hogy gyakorlatilag a társadalom töredékéhez jutunk el, akiknek át tudnánk adni ezt a bölcsességet. Imádkozni lehet ezért, és meg kell küzdeni ezeken a területeken. Én a honvédségben is ezt csinálom, próbálom. Legalább ismerje meg az evangélium igazságát, amitől persze mindent folytatni fog, amit addig csinált, amíg csak lehet, de ha aztán összetörte magát, akkor legyen hova hazajönnie.

Ha valaki nem kérdez, annak nem lehet válaszolni. A legtöbbször nagyon hosszú idő eltelik, mire valaki kérdez. Amikor valaki azt kérdezi tőlem, hogy „Nem vagy te hülye?” – ez nem egy valódi kérdés, ez állítás. Tehát lehet, hogy az ember így kérdez, hogy „Miért, van Isten?” – ez nem egy kérdő mondat, hanem egy állítás. Odáig kell eljutni, hogy valódi kérdéseket tegyenek föl. És ha kérdeznek, akkor lehet válaszolni. Mindegyikünk utálta, amikor gyerekkorában meg akarták magyarázni neki a dolgokat. Ameddig nem kérdeztem, addig úgysem fogadtam el, amit mondtak. Persze ezt nagyon nehéz megcsinálni, mert rosszul szeretjük az embereket. Szándékosan nem okozhatok fájdalmat, hiszen nem vagyok isten, de még a fájdalmat, a következményeket is megpróbáljuk föltartóztatni, pedig azt még az Isten is megengedi. Isten a fájdalommal nevel.

G. Á. Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést, remélem, hogy mindannyian viszünk haza valamit önmagunkban.

Szuppán Irén • KINT ÉS BENT

A SEGÍTŐ TETT EREJE

BÖJTE
CSABA

ROSZÍK
ÁGNES

Galambos Ádám Sok szeretettel köszöntök mindenkit mai asztali beszélgetésünkön. Köszöntöm vendégeinket; *Roszik Ágnes*, a gödöllői Családok Átmeneti Otthonának a vezetőjét és *Böjte Csaba* atyát, a dévai Szent Ferenc Alapítvány által működtetett gyermekotthonok megálmodóját és létrehozóját. Mai témánk *A segítő tett ereje* címet viseli. Nagyon nagy öröm, hogy szabad téren lehetünk, és nemcsak hogy szabad téren vagyunk, hanem ezt a csodálatos piarista teret sikerült emberekkel, mosolygó arcokkal és talán örömmel megtölteni. Mai témánk is egy öröm, hisz segítünk másoknak, és talán megtanulunk ezáltal mi is segíteni. Elsőként hadd ismerkedjünk meg a tevékenységgel, amelyet Roszik Ágnes és Böjte Csaba végez. Kérem önöket, hogy röviden mutassák be intézményüknek, illetve munkájuknak a hátterét.

Roszik Ágnes Szeretettel köszöntök mindenkit. 1991-ben, a magyar szabadság napján Gödöllőn rendeztek egy hatalmas ünnepséget, amelynek a szervezője a férjem volt, aki akkor elsőként szabadon választott képviselő lett az országban. Ezen a napon alapította meg a Tessedik Sámuel „Hogy a gyermekek megszülessenek és felnőjenek” Alapítványt. Nyilvánvaló, hogy a férjemnek – ő különben evangélikus lelkész – az országgyűlési képviselői mandátum rengeteg lehetőséget adott arra, hogy valami jó dolgot csináljon. Az ala-

pítvány egy-két évig különböző jótékonyági feladatokat látott el, adományoztunk, adományokat gyűjtöttünk. De nagyon megnövekedtek a lehetőségeink, rengeteg pénzbeli és másfajta adományt kaptunk Magyarországról és külföldről egyaránt, és rájöttünk, hogy azért ez egy picit olyan, mint a lyukas zsák. Segítünk ideig-óráig embereknek, de nem tudunk hosszabb távú segítséget nyújtani. Ekkor határoztuk el, 1994-ben, hogy építünk egy anyaotthont Gödöllőn. Ez volt az országban az első olyan civil anyaotthon, amelynek az volt a specialitása, hogy szakellátást végeztünk, azaz kiskorú állami gondozott leányanyákat fogadtunk be gyermekeikkel együtt. Ha nem fogadjuk be őket, vagy az abortusz, vagy pedig az a sors várt volna a babákra az akkori törvények szerint, hogy amíg a mama szoptatja őket, együtt maradhatnak, utána pedig szétválasztják őket, és különböző intézményekbe kerülnek. Megépült az anyaotthon hatvan férőhellyel, és ezt a munkát végeztük 1994-től 2006. január elsejéig. Azóta változott egy picit a helyzet az új törvényi szabályozások miatt, mert '97-ben megszületett Magyarországon egy modern gyermekvédelmi törvény, amelyben limitálták az otthonok létszámát negyven főre. Ekkor alakultunk át úgynevezett családok átmeneti otthonává, amely ma is működik két épületben Gödöllőn.

A munkánkhoz nagyon szorosan hozzátartozik, hogy 1992-ben megalapítottuk a Magyar Testvéri Börtöntársaságot, amely egy nemzetközi szervezetnek a része, magyarországi „leányvállalata”. A börtöntársaság feladatai között kiemelkedő helyet foglal el a börtönben lévő szülők gyerekeinek a megsegítése, a családok összetartása. Mert az a szülő, aki a gyerekeivel tudja tartani a kapcsolatot, és egy közösség támogatja – mindig helyi közösségekhez fordulunk, plébánosokhoz, lelkészekhez, velük vesszük fel a kapcsolatot –, az az apa vagy anya nagyon nagy eséllyel fog visszakerülni a családhoz, és nem hullanak szét ezek a családok, nem maradnak reménytelen helyzetben az otthon maradt gyerekek. Ennek a megsegítésnek elég sok formája van. A három legfontosabb: az úgynevezett karácsonyi Angyalfa-program, amikor megajándékozunk gyerekeket, most decemberben közel ezerszáz gyermeket ajándékoztunk meg. A másik a nya-

raltatás, amit szintén tizenöt éve csinálunk – a börtöntársaság is tizenöt éves évfordulóját ünnepli –; elvisszük ezeket a gyerekeket nyaralni. A harmadik, hogy a börtönben vannak különböző speciális programok, amelyeket nem mi találunk ki, hanem a Prison Fellowship International, tehát ezek a nemzetközi szervezet kidolgozott programjai: hogyan vesszük be a családot? Hogyan gondozzuk a börtönben ülő embereket? A két munka, az anyaotthoni és a börtönmissziós nagyon szorosan összefügg, példaként mondom: egy hét múlva érkezik hozzám egy olyan család, ahol négy gyerek van az anyával, az apuka börtönben ül, és a börtönben lévő lelkigondozója és a mi munkánk segítségével remélhetőleg ez a család nem fog szét-hullani.

Böjte Csaba

Én is nagy szeretettel köszöntök mindenkit! Nagyon sok bajban lévő ember van. De azt gondolom, hogy se az egyház, se az állam, se egy civil szervezet nem tudja megoldani ezeket a problémákat. Tehát én fő feladatomnak azt tekintem, hogy meggyőzzem az embereket, hogy az élet szép, az élet jó, hogy élni érdemes, hogy merjünk jók lenni. Az elveszett malacoknak nem kell szociális intézményt csinálni, mert a malacokat általában értékesnek tekintjük, megfogjuk és megesszük. Az ember miért nem kell? Miért értéktelen az ember? Az lenne a fő célom, hogy meggyőzzem az embertársaimat, hogy az utcagyerek, az elesett gyerek is szép, aranyos, nevelhető, formálható, alakítható, belőle is ki lehet hozni csodát. Hogy megéri ezt csinálni. Nem hiszem, hogy akárhány alapítvány vagy az állam meg tudná oldani az összes szociális kérdést. Az lenne jó, hogyha mindannyian, ahol élünk, a szomszédhoz a lépcsőházban, az utcában lévő szegényhez le tudnánk hajolni, és segíteni tudnánk. Ez volt a kezdet kezdetén a célom. Hogy magamnak is meg a világnak is bebizonyítsam, hogy az árva gyerek igenis nevelhető. '92-ben kezdtünk el Erdélyben, Déván dolgozni, most jelenleg ezeröttszáz gyerek van a negyvenkét intézményben Erdély területén. Azt tapasztaltam, hogy tényleg igaz, amit én hittem is, hogy nevelhetők ezek a gyerekek, hogy Isten nem teremt selejtet, hogy minden gyerek egy

csoda. Ehhez a csodához én alázattal közeledek – persze eleinte ő nem bízik magában, ő elesett, kidobták, keresztülléptek rajta, tehát vissza kell adjam az önbizalmát, az önbecsülését. És utána ő is elkezd megfogalmazni a maga kis álmait, vágyait, ezek egyelőre vázlatok mindannyiunk életében. De előbb-utóbb kezdenek elmélyülni az értékes, szép remekművek a felnövő gyermekek szívében.

Az ezeröttszáz gyerekből több mint ötven egyetemen, főiskolán tanul. A végzős gyerekeimnek a fele jut be egyetemekre, főiskolákra, és hál' Istennek megállják ott a helyüket. Az idén is hat végzősünk van, aki az egyetemet bevégezve meghívott a diplomaosztó ünnepségére. Tehát lehet ezt csinálni, és szép is ezt csinálni. Romániában van egy román állami árvaházrendszer, és mi létrehoztunk egy magyar nyelven működő, magyar gyermekvédelmi rendszert. Az állam '98-tól tekint bennünket partnernek, azóta van egyfajta együttműködési szerződésünk, sőt valamennyi fejkvótát is adnak. Azóta több városban is megjelentünk, Kolozsvár, Szalonta, Torockó, Kisiratos, Zombolya, Szováta, Tusnádfürdő, Kovászna, Szárhegy, Gyergyószárhegy, Csíkszeredában is van egy kis házunk, többfelé jelen vagyunk. Ha valami baj van, a szülők vagy a legközelebbi vér szerinti rokon, a gyámja a gyerekeknek írásban kéri az elhelyezést, mi elfogadjuk, és elhelyezzük az ő szülőföldjéhez legközelebbi házunkba. Mint egy csomagmegőrző, úgy működünk. Bármikor utána lehet jönni, meg lehet látogatni, meg lehet puszilgatni, sőt rá is fér a legtöbb gyerekre. Azt láttam, hogy Isten áldása rajta van az ilyen munkán, és biztos, hogy az ember faraghat márványt, és szép lesz a szobor, téglából építhetünk házat, és az csoda lehet, de annál szebb, mint egy gyermekből, egy marék sejtből kihozni a felnőttet, akivel aztán le lehet ülni beszélgetni, együtt álmodozni, egy pohár sört meginni, az igazán szép dolog. *János Pál* pápa mondta azt, hogy a 21. század Európája a halál kultúráját űzi. Megvan a kultúrája egy pohár bor megivásának, az öltözködésnek, a közlekedésnek, de az emberi kapcsolatoknak, magának az életnek a kultúrája hiányzik. Azt gondolom, hogy a mi alapítványunk, de az önöké is biztosan azt szeretné, hogy az ember, a gyermek, az édesanya érték legyen, kincs legyen mindannyiunk szá-

mára. Ha ezt meg tudnánk becsülni mindannyian, mint Isten aján-
dékát, akkor még kevesebb szükség lenne ilyen alapítványokra meg
állami támogatásokra, mert akkor végül is nem hullanának szét a
családok. Nem kerülnének az utcára, nem kerülnének az út szélére
az anyák, a gyermekek... Hát ezzel foglalkozom.

G. Á. A hallgatókban felmerülhet a kérdés, hogy nagyon szép,
amit ezek a szervezetek művelnek, de mi az, ami ihleti az embert? Mi
az, ami emögött van, mi az, amit hoztatok otthonról, mi az, ami ezen
az úton indított el benneteket, ami továbblendített ezen az úton, és
nem egy teljesen más irányba sodort? Tehát mit hoztatok magatok-
kal, honnan jöttetek?

R. Á. Itt nemcsak magamról kell beszélnem, hanem a férjem-
ről is, bár ő most nem tudott eljönni. Ő lelkész dinasztíából száрма-
zik, az édesapja egy idősek otthonát hozott létre és vezetett Albertir-
sán. Az előbb el is felejtettem mondani, hogy van egy idősek otthona
is a családok otthona mellett Gödöllőn, a közvetlen szomszédságá-
ban, ahol ötven idős nénit és bácsit gondozunk és kísérünk végig
azon az úton, amely az Istenhez vezet. 2007 februárjában indítottuk
el az idősek otthonát. Mellette van a családok átmeneti otthona, ahol
minden vasárnap van istentisztelet, és azok a gyerekek, akiknek
nagyrészt nincsen apjuk vagy anyjuk, minden vasárnap és minden
ünnepen együtt vannak azokkal az idősekkel, akik többségének nin-
csen gyermeke, unokája. Ez nagyon fontos tapasztalat ezeknek az
embereknek az életében, és csodaszép történetek születnek belőle. A
gyerekek betlehemes műsort adnak elő karácsonykor, anyák napján
felköszöntik az időseket – egy idős mozgássérült bácsi játszotta a
Mikulást –, tehát mindkét fél életútja kiteljesedhet. Anyai részről az
üknagyapám szintén evangélikus lelkész volt, és a missziói területnek
számító Nagyváradon – Eisenstadtból küldték oda – ő alapította meg
az evangélikus gyülekezetet. Megvannak a katolikus gyökereink is,
úgyhogy az ökumené a mi családunkban nem egy furcsa dolog,
hanem egy teljesen természetes együttélés. Értelmiségű családban

nöttem föl, apám '56-os volt, aminek következtében a gyerekkorunk – öten vagyunk testvérek –, nos, nem a Rózsadombon játszódtok. Azt, amikor egy gyerek bejön hozzánk, és először kap párizsis kenyert, én át tudom érezni, mert nálunk csak karácsonykor volt párizsi. De ettől még azért egészen szépen és boldogan föl tudtunk nőni. A saját magam gyökereit illetően pedig hosszú éveken keresztül szaladgáltam mindenfajta feladat elől, amiről gondoltam, hogy rám bízott, de aztán egyszer csak befogott az Úristen a szekere elé, és nagyon remélem, hogy ezt a szekeret húzom. Valamelyik nap kint voltam a reptéren, vendégeket vártunk, és eszembe jutott egy kép. Beáll egy szűk parkolópályára egy repülőgép, és nem tud hátrátolni. És egy kicsi kocsi eléáll, és hátrátolja a repülőt addig, ameddig kiér arra a pályára, ahonnan föl tud emelkedni az égbe. Eszembe jutott, hogy egy kicsit ilyen a munkánk, nem is kicsit, talán alapvetően ilyen: ha jól állunk be vagy jól működünk, akkor egy-egy életet, ami egy repülőgépet jelent, talán sikerül megtolnunk, egy csodálatos szárnyaló repülést előkészítenünk. Talán jó irányba tudjuk tolni. Az én esetemben elég sokára sikerült az Úristennek ezt elérni, de végül talán sikerült.

B. Cs. Az én édesapámat is bezárták '56 után, aztán amikor kiszabadult, négy és fél év után meghalt, úgyhogy gyakorlatilag én is félárván nőttem fel. Érzékenyebbé teszi az embert a más nyomora felé, hogyha ő maga is megtapasztalja azt, hogy nem kellesz annyira, hogy kicsi vagy, hogy keresztüllépnek rajtad. Persze ferences szerzetes vagyok, és Szent Ferenc önmagát tudatosan kisebb testvérnek nevezte, tehát a legkisebbeknek a testvére akart ő lenni, logikus, hogy erre én is nyitott voltam. Az ember megy az úton, és lát egy kiscicát vagy egy kiskutyát, amelyik nem kell senkinek, és néz rád olyan végtelen szomorúan. És akkor esetleg kézbe veszed, és érzed, hogy milyen meleg, és hogy milyen erősen ver a szíve, ijedten, és ahogy megsimogatod, ahogy megnyalja a kezedet, olyan szép tud lenni. Ugyanez van az emberrel is.

hogy egy anya, akinek három gyereke van, teljesen lecsúszott, a férje meghalt, ő teljesen el volt züllve, és a plébánia fáskamrája mellett lévő fűrészkorpás terembe, egy moszkosba – úgy nevezik ezt arra – dugta be a három gyerekét. Ez februárban volt. Elmentem én is oda, és döbbenetes volt, amit láttam. Egy egy év körüli gyereket, egy négyévest és egy másodikos kislányt találtam volt. Ő figyelt a két kisebbre, és szinte teljesen be voltak temetve a fűrészkorpába, hogy ne fagyjanak meg. És akkor – hogy mondjam – kiszedtem őket onnan, előre féltek, mert idegen voltam nekik. És akkor leporoltam, elvittem, beültettem őket a meleg fürdőkádba – és akkor látták, hogy jószágos vagyok velük, és hihetetlenül erős ragaszkodás alakul ki bennük. Azt gondolom, hogy mindannyiunkban megvan ez az emberi ösztön, a kicsihez való lehajlás. Azt hiszem, én hódolok ennek a gyökérnek. Lehetőséget adni arra, hogy feltörjön, és azok legyünk, akiknek Isten teremtett bennünket. Irgalmas, lehajló, szeretetteljes lények.

G. Á. „A testvérek semmit se sajátítsanak ki, se házat, se földet, se más egyebet. És mint zarándokok és jövevények, akik szegénységben és alázatosságban szolgálnak e világon az Úrnak, menjenek bizalommal alamizsnát gyűjteni. És nem kell szégyenkezniük, mert az Úr is szegénnyé lett értünk ezen a Földön” – olvasható Szent Ferenc regulájában. A segítség, a másoknak való odaadás, az önzetlenség – ami ma annyira látványosan nem vesz körbe minket, viszont ha látjuk, felkapjuk a fejünket – mennyire tud szabadságot adni? Azt hiszem, ez paradoxon sok ember számára, de vannak, akik értik.

B. Cs. Én hiszem, hogy Isten jó világot teremtett. Úgy gondolom, hogy ez a világ olyan, mint egy óriási puzzle, kirakós játék. Megvan minden egyes darabja, csak a gonosz lélek jól összekutyulta-keverte őket. Én hiszem azt, hogy ha van valahol egy gyerek, aki azért sír, hogy vegye már őt valaki ölbé, akkor csak van valahol egy család, egy nő, aki meg azért sír, hogy ő úgy ölbé venne egy gyereket. És biztos, hogy van valahol egy ház, egy ingatlan, amely arra vár, hogy a poros csendjét a gyermekkacagás, az élet felverje. Azt gondolom,

ezek a darabok megvannak külön-külön, csak jól össze kell pászítani. És hogyha megtalálom a helyét egy-egy darabnak, egy-egy kockának, akkor Isten csodálatosan szép országa kezd körülöttünk kiépülni. Én soha senkitől nem kértem, inkább arra biztattam, hogy amit ő lélekben érez, azt tegye meg. Olyan döbbenetes, hogy jönnek emberek hozzánk, és azt mondják, hogy Csaba testvér, szeretnék segíteni rajtad és a gyerekeiden. Ausztráliából, Kanadából, innen Magyarországból is, meg Erdélyből is. Mások meg azt mondják, itt van egy gyerek, nem kell senkinek. Olyan döbbenetes volt, Váradon volt egy anyuka, telefonált, menjek hozzá, és amikor elmentem, ott volt a kórházban, haldoklik, rákos. Férje nincsen, van neki három gyereke, egyik se jár még iskolába. Megfogom a kezét, látom azt a ráktól szétrágott testét, és kéri, ígérem meg, hogy gondot viselek az ő gyerekeire. Mit mondjak ilyenkor? Persze. Utolsó erejével aláírja azt a kérést, hogy fogadjuk be a gyermekeit, és amikor elbúcsúzott, még utoljára elmondta a három gyerek nevét, és többet nem mondott semmit. Másnap reggelre már halott volt. A kirakós kockának ez egy darabja.

A másik darabja meg az, amikor például eljön valaki – fiatalok is voltak –, és elmondja, hogy bankban dolgozott, és megcsömörlött ettől a pénz után való futkorászástól, szeretne egy pár csendes évet eltölteni ott nálunk. Akkor mondom, hogy nézd, itt van neked egy lakás, itt vannak a gyerekek, adj egy puszit nekik. Valaki meg azt mondja, hogy ő egy gyereknek a költségeit tudná állni. És akkor a gyerekek köszönik meg a nevelőnőnek, a nevelőnő köszönje meg azoknak, akik ezt a napi egy-két eurót állják, és működik a szeker, halad, bontakozik az Isten országa. Én nem érzem úgy, hogy ez koldulás lenne. Inkább segítek az embereknek abban, hogy megtalálják a helyüket. Múltkor voltam valakiknél, akik a gyerekeinket egy táborban vendégül látták. Mondtam, hogy én nem ismerem önöket, nem tudom, hogy mi jót, mi rosszat tettek, de egy dolgot tudok. Ha az utolsó ítéleten a Jóisten azt kérdezi, hogy kicsi szívem, mit csináltál a földön, akkor mondd meg: „Uram, nem emlékszel? Egyszer két hétig nálam nyaraltál!” „Ja persze, jó, hogy szoltál, na gyere be

Atyám országába.” Hiszem, hogy jót tenni jó. Szent Ferenc azt is mondotta, hogy ha becsületes munkátokat nem fizetik meg, akkor járuljatok az Úr terített asztalához. Hát az a koldulás. Szoktam mondani, hogy ha valaki valamiért rosszat mond a Kárpát-medencei magyarokról, én meg kell verjem a száját, mert ezeröttszáz gyerek nap mint nap jóllakik, öltözködik, a fürdővizét valaki kifizeti, hogy minden nap le tudjon zuhanyozni. Tehát hál’ Istennek van szolidaritás a Kárpát-medencei magyarokban.

R. Á. A kérdésről jutott eszembe, a Tessedik Alapítvány motója Jakab leveléből van: „Aki tehát tudna jót tenni, de nem teszi, bűne az annak.” Amit Csaba testvér írt valahol, azt abszolút meg tudom erősíteni: kezdjél el jót tenni, és váratlanul sok ember fog jelentkezni, aki szintén jót akar tenni. Olyan, mint amikor a hegyoldalon egy követ meggördítesz, és utána jön az összes többi, de valaki ott kell hogy legyen, és el kell hogy indítsa azt a követ. Amit mi tapasztaltunk a munkánk során, az az, hogy tényleg megsegíti az Isten azt, aki az ő szőlőjét próbálja gondozni. Nem mondom, hogy nem voltak problémák, nagyon is voltak. Volt olyan is, amikor egyik napról a másikra teljesen kilátástalannak láttuk a helyzetet, nem tudtuk, hogy fogunk tovább menni, mert nem láttuk az utat, nem láttuk a kiutat. És a mindennapjainkban nem egyszer kézzelfogható csodákat éltünk át.

Mondok egy példát. Amikor tovább akartunk valamit bővíteni, el akartunk indulni egy úton, az nem sikerült. Csörgött este a telefon, felvettük, egy amerikai szenátor hívott föl minket. Elmondta, hogy Amerikában, Washingtonban van egy díj, amit minden évben valakinek kiosztanak valamiért, és ezt most mi kaptuk meg. Ez tizenötmillió forint volt. Először azt hittük, hogy valaki hülyéskedik, nem szokták az embert felhívni ilyen adományokkal. De nem tréfa volt, és ebből vettük meg az úgynevezett Halfway House-t, vagyis Félúti házat, ahova azokat a leányanyákat költöztettük, akik már az anyaotthonban szoros felügyelet mellett megerősödtek, és megbizonyosodtunk arról, hogy tudják gondozni a gyerekeiket. Itt már egy kicsit szabadabb, ön-

állóbb életet éltek, de még mindig komoly támogatást kaptak. Tehát nem rögtön kerültek ki az életbe, hanem egy köztes lépéssel. A szabadság kérdését illetően pedig az embert szabaddá teszi, ha azt csinálja, amit szeretne csinálni. A munkánk során azt tapasztaltam, hogy arra nagyon kell vigyázni, főleg, ha kicsik és magukról gondoskodni nem tudó emberek – legyenek azok idősek vagy gyerekek – kerülnek hozzánk, hogy mi is szabadon hagyjuk őket. Tehát hogy ne az én elgondolásaim, ne a mi elképzeléseink szerint valósuljon meg a továbblépésük vagy az életük, hanem képesek legyünk felismerni, hogy nekik valójában mire van szükségük, és annál ne adjunk többet, mert azzal visszafogjuk. És ha ez megtörténik, nyilvánvaló, hogy az a saját szabadságunkat is kiteljesíti.

G. Á. Szent Ferenc regulájából hoztam még egy idézetet: „Azok a testvérek, akiknek az Úr megadta a munka kegyelmét, dolgozzanak hűségesen és odaadással, úgy, hogy távol tartva a lélek ellenségét, a henyélést, ne oltsák ki magukban a szent imádság és áhítat szellemét, amit minden más földi dolognak csak szolgálnia szabad.”

Amit ti csináltok, folyamatos munka, folyamatos ottlétet és jelenlétet igényel, ebből nem léphettek ki teljesen, mindig jelen kell lennetek valamiben, hisz másoktól függtek, és mások függenek tőletek, mivel egy kapcsolat jött létre. Ez a kapcsolat Szent Ferenc általam értett magyarázata szerint egyedül úgy élhető meg tisztán, és úgy nyerhető meg a munka kegyelmében, hogyha ehhez az Úristen is csatlakozik. Mennyire szabadít fel ez minket? Mennyire ad többletet vagy napról napra való megújulást?

B. Cs. Egy történettel válaszolnék. Amikor Székre kerültem papnak – nagyon kicsi falu, többnyire protestánsok lakta település, kevés katolikussal –, igazából ferences voltam Dézsen, de papíron, hivatalosan széki plébános lettem. Kimentem egy hátizsákkal Székre, megkerestem a térképen, hol van, szombat este sötétben megérkeztem, és írtam egy nagy, négyoldalas prédikációt, hogy ez most aztán szék-

foglaló beszéd lesz a javából. Az első helyen, friss diplomával. Ki is vonultam, kitolattam magam az oltárhoz, el is mondtam volna a magamét, de összesen hatan voltak, egy bácsi, a többi néni, el sem kezdtem az elmélkedést, azonnal elaludtak. Mintha fűrészkorpa lett volna a számban, kínomban alig tudtam valahogy az ámenig eljutni. Amikor vége lett a szentmisének, leültem a sekrestyében, és nagyon sajnáltam magamat – így utólag nézve. Hat évig tanultam, cölibátus, meg minden. És én ezt vállalom ezekért, hát Uram, ilyen vásárt csináltam! És mintha Jézus odaült volna mellém: „Te Csaba testvér, én meghaltam értük a kereszten!” Nyomban az jutott eszembe, hogy Uram, te is jó vásárt csináltál! De utána elgondolkoztam, hogy igaz, végül is Jézus ezekért meghalt. Én meg hat évet tanultam értük, nem? Tehát Jézus nagyobb árat fizetett, ő a jó Pásztor, és én vagyok a pulikutya. És ez nekem nagyon tetszett, és azóta is mindig tetszik. Tudom, hogy ki a főnök. Hogyha szól és int nekem, akkor én ugatok vagy csaholok vagy futkorászok, lóगतom a farkamat, de tudom, hogy ki a főnök. Nagyon fontos, hogy ezt az ember tudja! Sokan kérdezik, hogy marad ideje az embernek imádkozni ilyen munka mellett. Úgy gondolom, amikor olyan anyagi gondokkal küzdöttek, akkor nagyon tudtak imádkozni. Szóval ha az ember bajban van – márpedig egy ilyen nagy család hol itt, hol ott mindig bajban van –, rettentően kell tudni imádkozni, mert valaki beteg, vagy valami gond van, vizsga, felvételi, építkezés, fizetnivalók, satöbbi. És akkor az anyagi dolgoknál az jutott eszembe, hogy a Jóisten az életet egy kicsit úgy szervezte meg, mint az úszást. Legalábbis én úgy éltem meg. Hogy a vízből szeretnénk legalább derékig kilógni, és úgy úszkálni, de úgy nem lehet. Az úgy van, hogy a víz vagy ellepi az ember fejét, vagy éppen kint van belőle. Mozog, ahogy úszol. Ha jól tud úszni az ember, akkor nem zavarja, ha hirtelen víz alá kerül a feje, nem? Nem lehet úgy úszni, hogy félig kint vagy a vízből. Nekem anyagilag nem sikerült soha, hogy úgy éljek, hogy mindig legalább odáig kint legyen belőle; vagy volt pénz, vagy nem volt pénz, de azért lehet így élni, ezt tapasztaltam, és valahol jó érzés is, hogy ez így van.

R. Á. Azt hiszem, ha az ember tényleg jól végzi a munkáját, akkor nincs jelen folyamatosan mindenhol, mert az borzasztó fárasztó lehet a munkatársak számára. Úgyhogy én azt gondolom, hogy akkor csinálom jól a dolgom, ha szinte be sem teszem a lábamat az irodába – kicsit idézőjelben. Fontos, hogy olyan munkatársakat találjunk, akik önállóan, jól, a saját belső indíttatásukból vezérelve tudják ezt a munkát végezni. Ez az egyik része. Persze nyilvánvaló, hogy van egy állandó készenlét, mert bármi gond történik, akkor ott kell lenni. Hogy én már hány születésen voltam apuka, azt nem tudnám összeszámolni. Ez az egyik részét alkotja. A másik pedig, nem is tudom, minek nevezem, imádságidőnek? Imádságidő az is, amit a családommal töltök, és nem merülök el a munkában. Még inkább imádságos idő az, amit a férjemmel töltök, és együtt tudunk lenni úgy örömben, hogy nem fáradtan és rosszkedvűen, nyugősen végezzük azt, amit teszünk, tennünk kell. És még inkább – legalábbis az én életemnek nagyon fontos részét képezi – imádságidő, amit egyedül töltök. Akkor is, ha nagyon sok a munka. Általában, ha hazamegyek, van egy szobám, ahol szoktam dolgozni éjszakánként is, oda fölmegegyek, és húsz percet, fél órát, amennyi van, mindenképpen egyedül vagyok egy nap. Mert nem attól válik jóvá a munkám, vagy nem attól tudok sokat adni vagy jól végezni a dolgomat, ha mindenhol mindig ott vagyok, és mindenre figyelek és minden részét ellenőrzöm a dolognak, hanem hogyha önmagam vagyok. Ahhoz pedig ez mindenképpen szükséges.

G. Á. Erről eszembe jutott az egyik tanárom, *Hézszer Gábor* egy mondása, hogy ha az ember lelkésznek készül, vagy bármilyen feladatot el kíván látni, akkor ne arra törekedjen, hogy állandóan körül legyen véve, hanem arra, hogy minél kevésbé legyen rá szükség. Az a cél, hogy nekem már ne kelljen ott lennem. Mert nélkülem is működik. Az a cél, hogy át tudjam adni azt a lelkesedést, azokat a feladatokat, amelyeket én végzek, és úgy tudjam átadni a másinak, hogy aztán ő azt megélve tovább tudja vinni.

R. Á. Remélem, Ádám azt fogja mondani, hogy igaz, amit az előbb mondtam, mert megosztom önökkel azt, hogy Ádám az intézményemben négy éve családgondozó. Úgy került oda, hogy mind a börtönmisszióba, mind a gyerekvédelmi munkánkba az első pillanattól kezdve bevontuk a teológusokat. Sok teológust. Minden év elején tíz-tizenöt teológus összejön nálunk, és egész évben járnak be a börtönbe, mert nagyon fontos, hogy ebben részt vegyenek. A családotthonban a gyerekek foglalkoztatását, nagyon sokszor az anyák lelkigondozását, a nyári szüneteket a teológus kollégák segítségével oldom meg. Úgyhogy Ádám most megerősíthet abban, hogy nem vagyok ott mindig mindenhol.

G. Á. Beszámolóitokat hallgatva azt hiszem, mindegyikünk kérdése az, hogy igen, ez nagyon szép és nagyon jó, de hol vagyok ebben én? Ülök itt, meghallgatom, ami elhangzott, hazamegyek, és azt tudom mondani a családomnak, hogy ez a Bőjte Csaba és ez a Roszík Ágnes miket mondott, és mennyire jó volt! Aztán lesz holnap, meg holnapután, és munkába kell menni, apró-cseprő dolgokkal kell foglalkozni, és a hétköznapokban valahogy visszarendeződik az életem. Egy kicsivel talán visszább kerülök a földre is, és esetleg kicsit lejjebb nézek, mint a mai alkalmon. Hogy lehet ezt megélni? Hol helyezzük el magunkat? Tudtok-e ebben segíteni nekünk?

R. Á. Szerintem ez lelkeszi feladat...

B. Cs. Én elmondanám pár szóban, hogy hogyan látom az embert, a gyermeket. Azt mondják, ma identitáskrízis van. Mintha senki nem tudná már a választ arra a kérdésre, hogy mi az ember. Azt hiszem, mindannyian imádkozunk, és kérjük az Istentől, hogy erre a betegségre valaki fedezze fel a gyógymódot vagy az orvoságot, vagy valaki legyen már képes megépíteni ezt a hidat, vagy jöjjön egy olyan típusú ember, aki rendet csinál itt a Kárpát-medencében. Vagy legyen már *József Attilánk*, aki megírja azt, amit mindannyian

érzünk, de nem tudjuk kimondani, vagy egy *Kós Károly*, aki egy olyan házat tud tervezni, ami szép is, jó is, a miénk is, lakható is, fenntartható is és így tovább. Imádkozunk, és sok mindent kérünk az Istentől. El tudom képzelni, Szibériában hányszor imádkoztak a rabok, hogy történjen már valami, csak hogy annyit mondhassak a feleségemnek, hogy szeretem, vagy megkérdezzem, hogy vagytok. És Isten ezeket a kéréseket meghallgatja, és úgy gondolom, minden egyes kérésre a választ gyermekbőrben elküldi a földre. Egy gyerekben benne van a válasz.

Nem olyan régen láttam egy gyerekkori fényképet *Kis Márton Áron* püspökről. Amikor még gyerek volt, az édesapja vitte Szeredába, ahol a ferenceseknél végzett. Ki látta akkor benne a püspököt? A mostani gyerekekben is benne vannak a válaszok. Én azt hiszem, hogy egy gyerek nem olyan, mint egy váza, hogy azt teszek bele, amit akarok, nem olyan, mint egy tabula rasa, hogy azt írok rá, amit akarok, hanem egy szép, tartalmas, Istentől küldött csomag. És nekem az a feladatom, hogy ezt a csomagot segítsék kibontani, kibontakoztatni. Hogy a felszínre jöjjön a másiktól a szép és a jó. Mondané egy történetet a Szentírásból. Ott van Saul, és ebben a Saulban benne van a szeretet himnusza, igaz? De amikor megjelenik a Szentírásban, akkor még arról van szó, hogy Szent Istvánt jól agyonverik. Az ő kezéhez tapad Szent István vére is. És milyen szép, hogy Jézus Krisztus párbeszédet kezd ezzel az emberrel. Megszólítja, hogy „Saul, Saul, miért üldözöl engem?” Körülbelül két-három évig tart ez a párbeszéd Isten és ember között, Jézus Krisztus és Saul között. Saul elmegy Péterhez, a többiekhez, megkeresztelkedik, megtér. És belőle lesz a népek apostola, nem? És milyen szép, ha elképzeljük, hogy élete végén nekiül, és megírja ezt a csodálatos, halhatatlan költeményét, a szeretet himnusát: „A szeretet türelmes. A szeretet nem kérkedik, nem is kevély. A szeretet mindent elhisz, mindent eltűr, mindent remél. A szeretet nem szűnik meg sohasem.” És ezt az az ember írta, aki ott van Szent István kivégzésénél. Szent István vértől milyen hosszú az út a szeretet himnuszáig! Én hiszem, hogy mindannyiunkban benne van valahol az a szeretethimnusz. Valami-

lyen szeretethimnusz mindannyiunk lelkében benne él. Azt hiszem, hogy a kedves lelkészné is meg én is valójában nem mást csinálunk, mint segítünk az embereknek ebben a kibontakozásban. Hogy merje kibontani azt, amit Isten belé helyezett.

Nem vagyunk egyformák, mások vagyunk, ahogyan két egyforma gyerek sincsen. Ezerötszázat nevelek, de nem tévesztem össze őket. Múltkor bementem az egyik osztályba, olyan sikoltás volt, hogy szakadt össze minden, kislány állt az asztal tetején, sikoltott, ahogy a torlán kifért, mert meglátott egy egeret. Aztán rá pár napra az egyik két-éves gyerek, óvodás volt, jön kifelé a kertből, és szorongat valamit. Mondom, mit csinálsz? Mi van a kezében? – És akkor mutatja, hogy „olyan szivacsos!” Nézem csak, egy békát varcsogtat a kezében. A békának ki volt guvadva mind a két szeme! Ebben a gyerekben talán benne van egy állatorvos. Nem vagyunk egyformák. Ez a szép a gyermeknevelésben. Ez a szép, mikor odaállsz valaki mellé, és kezded biztatni, hogy higgyél magadban! Bízál magadban! Merj! Gondold el, Isten üres csomagot biztosan nem küldött a földre, igaz? Ha itt tart a földön, akkor biztos, hogy ajándéknak szánt! Hogy mi az az ajándék, amit a kedves férjednek, szomszédodnak adni tudsz. Hogy mit tehetünk? Mindenki egyszerűen nézzen magába. Vajon Isten milyen ajándékkal küldte őt? Ne legyen egyetlen nap az életedből, hogy valamilyen módon ezt az ajándékot ne teremtsd meg. Áldás kell hogy legyen! Szent ajándék kellene legyen minden egyes perced! És azon kívüld vedd észre, hogy az embertársadban valami szép álom még benne van, de nem meri megvalósítani. Merd biztatni, merd bátorítani. Merj passzolni, jó magas labdát adni, hogy tudjon ő is haladni, kibontakozni! Nem hiszem, hogy bárkiről azt mondhatnánk, hogy egy senki, egy hitvány ember. Akkor igazából azt mondanám, hogy mennyei Atyám, amikor ezt az embert teremtetted, akkor meglöktek, vagy talán spicces voltál? Ez káromkodás, nem? Én hiszem azt, hogy ha most itt a templomtoronyban előkerülne egy festmény, és arra rá lenne írva, hogy Van Gogh, akkor azon lehetne akármennyi légy piszok és akármennyi pókháló, a környék legnagyobb művészeit hívnák, és milliméterről milliméterre megpucolnák, hogy tűnjenek elő rajta a

szép színek, formák. Miért? Azért, mert azt egy nagy művész, egy zseni alkotta. Nem mindig magától értetődő, hogy csodálatosan szép az embertárs, aki melletted él. Valaki akart segíteni, és mondta: miért nem csinálunk képtárat? Mondtam, hogy én szívesen csinálnék, minden gyereket berámáznék, és felraknám őket a falra. Nem állnak meg a falon persze, én tudom, de számomra az élő ember a legszebb alkotás. És azt gondolom, hogy ha meglenne mindannyiunkban ez a türelem, fehér kesztyűben milliméterről milliméterre a másikat megtisztítani, akkor sokkal szebb lenne a világ. Hazafelé a szomszédasszonyt karonfogva elkezdheted őt támogatni, hogy kibontakozzon. Ha pedig egyedül mész haza, akkor elgondolkozatsz azon, hogy vajon miért tart Isten a földön téged. Mi lenne az az ajándék, amit holnap adnád? Szoktam mondogatni, hogy az a baj, hogy a legtöbb ember csak a saját életét piszkálja. Magáért él, és nem másért. Az a forrás, amelyiknek a vize nem csordul ki, abból mocsár lesz. Azt messziről elkerülik. Az a forrás, amelyiknek a vize kifolyik, amiből isznak az állatok, és szépen a patakából tovább hömpölyög, az áldás lesz. Azt megkeresik messzi földről az emberek, mert az az élet hordozója. És azt gondolom, hogy ilyen forrásokká kellene válnunk, nem mocsarakká. Ami energiát Isten ad, annak valamilyen módon ki kellene áradnia a lelkünkől embertársaink felé. Mert akkor boldogok leszünk, és minden napnak meglesz az öröme és a fénye. És az emberek messziről el fognak jönni, hogy leüljenek a mi forrásunk partjára.

R. Á. Már az elején eszembe jutott, de folytatom a képet: szerintem az Úristen nagyon alacsonyra tette nekünk a mércét. Azt mondja Jézus, hogy aki csak egyetlen pohár vizet ad nekik – mármint a gyerekeknek –, az nekem adja. Tehát senkinek nincs mentsége arra, ha nem teszi meg azt, amit meg kell tennie, és nagyon jól szoktuk érezni, amikor megszólal bennünk az a hang, hogy „ezt most meg kellene tennem”, „ez az én feladatom volna”. És rendkívül jó praktikákat és taktikákat dolgozunk ki arra, hogy ne tegyük meg. Főleg ha emberekkel dolgozunk, gyerekekkel, akkor nagyon sokszor előfordul, hogy tudom, most még ezt meg ezt kellene csinálni, ide

menni, oda menni, de már nincs kedvem. És nagyon megbánom másnap. Nagyon kicsi dolgokról van szó, például: Józsika szólta, hogy hazahozta a rajzmappáját az iskolából, menjek be, nézzem meg. És eljöttem ma úgy, hogy elfelejtettem bemenni megnézni. Nagyon kis dolog, de meg kell nézni. És ezeken a semmiségnek tűnő, apró dolgokon – egy pohár vízen, amit oda tudnék adni, de nem adok –, valóban nagyon sok múlik. Tehát nincs mentségünk arra, amit nem teszünk meg. Ez egészen biztos.

G. Á. Visszatérnék Böjte Csabának egy mondatfoslányához: milliméterről milliméterre megtisztítani az embert, az embertársunkat. Erről az jutott eszembe, hogy valakit milliméterről milliméterre megtisztítani csak úgy lehet, hogyha ott van mellettem. Nem a dévai Szent Ferenc Alapítvány támogatásáról szeretném lebeszélni az embereket, hanem feladataink egy másik oldalára kívánom felhívni a figyelmet. Nagyon sokszor segítünk, evangélikus templomok felújításában például, vagy ha árvíz tör ki valahol, és nagy pusztítások történnek, hatalmas összegű adományok gyűlnek össze. Ugyanezt elmondhatjuk a katolikus, református testvérekről is. Ha valami nagy tragédia történik, akár több száz kilométerre tőlünk, azonnal hatalmas adományokat, ruhát és élelmiszert tudunk összegyűjteni. Emellett viszont jártam olyan templomokban, ahol nagyon nagy szegénységben éltek a mellettünk ülők. Őértük pedig nem volt gyűjtés. Nem volt segítség, nem volt látható felkarolás. Tehát a milliméterről milliméterre megtisztítás feladatában szerintem két irányt lehetne megnevezni. Az egyik az, hogy segítsünk a másoknak, hogy önmagát milliméterről milliméterre meg tudja tisztítani. A másik irány pedig az, hogy mi magunk is magunk körül lássunk neki, és ne csak a távoli, nem mellettünk lévő embereken segítsünk, hanem vegyük észre, hogy mi vesz körül minket, és hol a mi helyünk. Vajon miért van az, hogy aki ott van mellettünk, akit napról napra látunk, azt mintha mégsem vennénk észre? És amikor meg valamilyen nagy felhívás jön messziről, akkor meg sokkal könnyebben mozdulunk?

R. Á. Szerintem szeretjük a keresztjeinket cserélgetni. Van egy történet, gondolom, ez minden felekezetben ismerős. Leül az ember, elkezd Jézus Krisztussal beszélgetni, hogy Uram, nem bírom már a keresztemet, túl nehéz. Jézus bevezeti egy szobába, amely tele van kereszttel, és azt mondja, rendben van, válassz magadnak egyet. Fölveszi az első keresztet, fölpróbálja, kényelmetlen. Tovább megy, fölveszi a másikat, az fémből van. Odamegy a harmadikhoz, az túl kicsi. Érti, hogy ez nem az ő kategóriája. Így próbálgatja, próbálgatja, egészen addig, amíg fölvesz egy keresztet, és azt mondja, hogy ez az, Uram, ez az én keresztem, ezt szeretném vinni, vigyünk együtt. Mire Jézus azt mondja, te bolond! Nem látod, hogy ezt tetted le? A körülöttünk élők bizony terhesebbek. Nagyon nagy dolog, hogy megmozdul az ember, persze, hogy a bensőnkben megrenget egy nagy tragédia, egy árvíz, vagy mondjuk egy gyerek betegsége, akinek csontvelő-átültetésre keresnek akár donort, akár pénzt. Ez nagyon jó dolog, és nagyon fontos, de hiteles emberek és valóban Isten munkatársai akkor leszünk, ha magunkon kezdjük a tisztogatást, és a körülöttünk lévő emberek tartanak minket elsősorban jónak és hitelesnek. És utána még nyugodtan lehet vagy kell is adakozni.

B. Cs. Az alapítványunk itt Magyarországon is kezdett megjeleni bizonyos helyeken. Például nem messze innen, egy kis faluban élt egy néni, aki Amerikából jött haza, és volt neki egy ingatlanja. Fogta magát, és nekünk ajándékozta. És pont akkoriban telefonált egy asszony, akinek kilenc gyereke van, még nincs harminc éves, a férje harminckettő, és a legnagyobb gyerekük tizenegy éves. De nincs, ahol lakjanak. És ezt a házat átengedtük neki, hogy önállóan tartsák fent magukat, tehát nem lett belőle intézmény, de egy családnak van fedél a feje felett. Szép dolog. Még meg sem történt az adományozás, aláírtuk a szerződést, és rá egy pár hétre a néni meghalt. És gondoltam, hogy most, ha lenéz az égből, ez a ház az övé. Megmaradt neki. Hogyha reszkető kézzel ragaszkodott volna hozzá, és nem tudta volna odaadni, akkor az állam vagy valaki egyszerűen csak elvette volna tőle, nem? De így, hogy ő jót tett, ott van a képe a

ház kijáratánál, és az a kilenc gyerek, amikor kacagva megy az iskolába, óvodába, ide-oda, az neki egy nagy-nagy öröm. És elgondolkoztam, hogy biztos, hogy Magyarországon több üres ház van, mint amennyi bajban lévő család. Tehát merni kellene, ezt mondtam az elején is. Én nem megoldani akarnám a világ gondját, hanem bátorítani az embereket arra, hogy menjünk jók lenni.

A megtisztítás alatt azt értem, hogy amikor egy gyerek bekerül hozzánk, sérült. Mert hogy szokott történni? Általában, amikor egyedül marad egy nő – gondolom, Magyarországon is így szokott történni –, akkor ő hallani sem akar arról, hogy lemondjon a gyerekeiről. Próbál küzdeni. Egyedül van, sokat dolgozik, keveset van a gyerekekkel, nincs, aki tanuljon a gyerekekkel. És a gyerek másnap úgy megy az iskolába, hogy nincs leírva a házi feladata, és akkor a tanító néni mit tud mondani? Miért nem írtad le, hol van a füzeted, miért késtél el, miért nem tanulsz? És ez kudarcélmény a gyereknek. Ettől ő bezárkózik. Másnap talán már elkezd lógni is az iskolából. És akkor mit mondhat a tanárnő? Nem elég, hogy nem tanulsz, még lógsz is! Egy lefelé húzó spirálba kerül a gyerek. Bezárkózik, vagy ha nem, akkor a tanár háta mögött ilyen-olyan grimaszokat vág, és az osztály röhög, erre ő is lett már valaki. És nagyon könnyen ő lesz a rossz gyerek. Amikor a legtöbb gyereket hozzánk hozzák, akkor már ilyen szituáció van, tehát már nem bírnak velük, talán már kiutálták az iskolából, talán már ki is buktatták. Az ilyen gyereket ahhoz, hogy újból elkezdhessen pozitív irányba mozogni, meg kell tisztítani, ez egyértelmű. Ez a szépség ebben: a másiktól kiszerezni a szeretet himnuszát. És azt gondolom, hogy mindenkinek van szomszédja, és nem csak fizikai szegénység van. Mert egy szingli lány, aki egy multinacionális cégnél dolgozik napi tizennyolc órát, és ki van égve, ő is valamilyen módon szegény. És úgy érzi, hogy nem a saját életét éli, és gondjai vannak. És ha én tudok rajta segíteni, hogy önmagát élje, az ő életét, az Isten általa küldött ajándékot bontakoztassa ki, az is szociális munka. Függetlenül attól, hogy mennyi autója, mekkora háza van ennek az embernek.

R. Á. Egy rövid történetet szeretnék elmondani Csaba testvérnek az igazát bizonyítandó. Októberben fölvevünk egy családot, egy anyát öt gyerekkel. Az öt gyerekből hármat egy hozzáértő bizottság középsúlyos értelmi fogyatékosnak nyilvánított. Elég gyorsan rájöttünk arra, hogy a gyerekek nemhogy a fogkefét és a pizsamát nem ismerik, de még elemibb dolgokat sem. Egy földes szobából jöttek, ahol patkányok rohangáltak, és ez Pesttől húsz kilométerre történt. A gyerekeket a Máltai Szeretetszolgálat segítségével – akik sokat segítenek a munkánkban, nekik van egy kisbuszuk – elkezdtek először kiségitő iskolába járatni, és aztán elég gyorsan kiderült, hogy nagyon nem odavalók. Azért nyilvánították őket értelmi fogyatékosnak, mert nem jutottak el az iskolába, ha eljutottak, akkor nem volt tankönyvük, és pillanatok alatt beindult ez a spirál. Két, két és fél hónappal később, tehát olyan február-március körül már azzal jöttek haza, hogy versenyeket nyertek az iskolában. Az egyik egészen kitűnő rajzolónak bizonyult, a másik kettő pedig sportban ért el jó eredményeket. Kiderült, hogy szó sincs arról, hogy ezek a gyerekek értelmi fogyatékosok lennének. Egyszerűen nem kapták meg ezt a lehetőséget.

G. Á. Ha az ember folyamatosan segít, akkor egy idő után eljuthat odáig, hogy egy határon kezd mozogni, és esetleg túllépi vagy a saját vagy a másik határait. Vannak határai a segítségnek?

B. Cs. Nemrég döbbsen hallottam, hogy Magyarországon eltörölték a szóbeli vizsgát. Merthogy az a gyereket stresszeli. Azért döbbsentem meg, mert az életből nem lehet eltörölni a beszédet. Az a fiatal, aki kikerül az iskolából, szóban kell hogy eladja a főnökének, hogy ennyi munkáért több fizetés jár. Vagy drága feleségem, ne zsémbelj már, ha valami gond van, beszéljük meg. Akármennyire stresszes a beszéd, azt nem lehet eltörölni. Amikor segíték, ott hol a határ? Ha a gyerek mozog, és az izmait használja, attól izmosabb lesz. Ha én megkímélem a tornászástól, munkától, mozgástól, nem jót teszek neki, hanem elsorvasztom a gyereket. A kis pillangó lerak-

ja a petét. Abból kis hernyó lesz. A hernyó bebábozódik. És ott a bábban kialakul a kis pillangónak a teste. Voltak tudósok, akik nekiálltak, és szikével kibontották ezt a bábót, és azt tapasztalták, hogy nem repült el a pillangó. Kíváncsiak lettek, hogy mi a baj. Kiderült, hogy az erőfeszítés, amikor a pillangó próbálja a testéről lenyomni, feltepni ezt a bábót, nagy feszültséggel jár. A születés kínja ez. Ez az erőfeszítés a testnedveit belepréseli a szárnyba, ami ettől kinyílik. És a levegőn mindjárt megkeményedik, és tud repülni. Felemelkedik a kék égbe a pillangó. Azt a pillangót, amelyiket megkíméljük a születés kínjától, tönkretesszük. A szeretetnek, a szolgáló jósnak vagy a szociális munkának hol a határa? Ha az a gyerek gondolkozik azon a matekpéldán, és töpreng, kínlódik, attól lesz ő ügyesebb, okosabb. Ha én helyette leírom a házi feladatot, akkor belőle nem lesz ember. Az a gyerek, amelyik be van zárva egy szépen kipárnázott szobába, és az egyik csapon jön a kóla, a másikon a kakaós kávé, és hozzák futószalagon a süteményt, szerintem abból valami lárvá lesz, de ember biztos, hogy nem. Tehát az emberré válásunkhoz szükségünk van az erőfeszítésre. Használjuk az izmainkat, fizikai, szellemi képességeinket, s közben kudarcélményeink is lesznek. Felelünk és nem készültünk, a tanító néni rossz jegyet ad, és sírunk és kínlódunk, és így fogunk felnőni. Én azt látom, hogy talán a szociális háló, amit az állam nyújt, nagyon sokszor elsorvasztja az emberekben a létért való küzdelem örömét is, de ezt az erőt is. Ha azt mondaná egy szülő, hogy jaj, drága szívem, szaladtál, és úgy pihegsz, akkor rárakunk egy ilyen gépre, hogy szuszogjon helyetted... Nem tudom, az ilyen gyerekből hogyan válik ember? Itt a határ. Mivel én edző vagyok, és a gyerek, aki bejön hozzánk, szeretne bajnok lenni, a cél számomra az, hogy bajnokot faragjak belőle. A focimeccsen, a fociedzésen bizony rengeteget kell szaladni ahhoz, hogy valaki bajnok legyen. Tehát én nem kiszolgálom a gyereket, hanem sokszor hajkurászom őt. Neki kell ülni tanulni és dolgozni, neki kell kezdeni, és élni kell. Olyan érdekes, hogy nálunk például az ezerötyszáz gyerek között nincs egy allergiás vagy lisztérzékeny sem. Orvosokat kérdeztem, hogy miért. Azért, mert az a gyerek az utcán élt, olyan körülmények között, és bi-

zony felvette az almacsutkát és megette, szegény gyomra aztán biztos kínlódott, de az immunrendszere állandóan stresszelve volt, és így megerősödött, kibontakozott. Az a gyerek, akit burában tartanak, akit a szél sem ér, logikus, hogy amikor kikerül a burából, sokkal gyengébb és sérülékenyebb. Tehát azt gondolom, hogy a szociális munka, a szeretet nem azt szolgálja, hogy én helyette néhány dolgot elvégezzek, hanem mindenki oldja meg a maga feladatát. Azt szoktam mondani a gyerekeknek is, hogy nem sírni kell a házi feladat fölött, hanem megoldani. És ahogy nagyobbak leszünk, nekünk is lesz ilyen. Hogy a kedves férjedet megtartsad, feladat, házi feladat. Oldd meg, ne nyafogj, hogy elmegy a férjed, hanem hódítsd vissza! És ugyanígy, ha a munkahelyről kirúgtak. A munkahelyen megmaradni, az egy feladat. Gondolkozzál, töprengjél, ne nyafogj, ne sajnáltsd magadat, ne nyalogasd a sebeidet, oldd meg a feladatod. Hogy én most reggel tíz órára hogy jutok vissza Kisíratosba, hogy megtartsam a tanévzáró szentmisét, hát ez az én feladatom. Valahogy meg kell oldjam. Még nem tudom, hogyan...

R. Á. Én is gyakorlati példát tudok mondani. Mikor megnyitottuk az anyaotthont '94-ben, jöttek az állami gondozott lányok. Itt nagyon fiatal lányokról volt szó, tizenkettő és tizenhét év között. Volt olyan tizenhárom és fél éves lány, aki a második gyerekével került hozzánk, úgyhogy tényleg nagyon fiatalok voltak, és állami gondozottak, soha nem éltek családban. Leültünk vacsorához, és mondtam az egyik lánynak, mert elfogyott a kenyér, hogy légy szíves, menj ki a konyhába, és vágjál még kenyeret. Erre rám nézett, fölállt, és azt mondta, hogy ő még soha életében nem vágott kenyeret. Olyan gyerekotthonokban nevelték őket föl, ahol szakácsnő volt, takarítónő, kiszolgálószemélyzet. Természetesen nem tudták őket irányítani, sem inspirálni semmivel sem, mert ha saját maga körül nem kell törődnie a dolgokkal, akkor biztos, hogy mással sem fog törődni. Úgyhogy az otthonban a mai napig is az a rend – elég kemény feltételek vannak –, hogy ha valaki az apukák, anyukák közül nem megy el dolgozni, nem tartja be a házirendet, nem végzi el a házimunkát, akkor

bizony nagyon gyorsan megválnék tőle. Mégpedig azért, mert nincs olyan nap, hogy négy-öt felvételi kérelem ne érkezne. És itt mind olyan családokról van szó, akik, ha nem kerülhetnek be hozzánk az intézménybe, akkor nagy valószínűséggel a gyerekek mennek állami gondozásba. Nagyon nehezen viselik, amikor bekerülnek, mert más, hogyha mondjuk egy-két éves kortól egy családban rászokik a gyerekek arra, hogy feladatai vannak, és egészen más, hogyha tizenkettő, tizenhárom, tizennégy éves korban, esetleg egy csavargó életmód után szembesül ezekkel a követelményekkel. De az egészen biztos, hogy ebből nem szabad engednünk egy pillanatig sem. Úgyhogy én a kollégáimnak a lehető legszigorúbban megtiltom, hogy ők takarítsanak, főzzenek, mossanak, vagy bármi fajta dolgot elvégezzenek az anyák és az apák helyett. Csak segíthetnek. Tehát megmutathatja, hogy hogyan kell ezt és ezt csinálni, de nem teheti helyettük. Azt szoktam mondani nekik, hogy ha ezt nem tartjuk be nagyon szigorúan, akkor nem reszocializáljuk őket, tehát nem visszagondozzuk őket a való életbe, hanem mi magunk még lejjebb nyomjuk őket.

G. Á. Azt hiszem, nekem egész jól megy ennek a betartása. Ugyanis nem szoktam más helyett mosni, mosogatni sem...

R. Á. Sőt, a lányok csinálnak mindent helyette!

Kérdező Csaba testvérhez lenne egy kérdésem. Egy gyerek bekerül valamelyik otthonba, nehéz körülmények közül jön, de itt van enivalója, van otthona, vannak, akik szeretik. Fel nő ez a gyerek, mondjuk tizennégy-tizenöt éves lesz, és esetleg jönnek olyan segítők Németországból, Amerikából, bárholnan, akik a nyári szünetre vagy hosszabb időre szívesen fogadnak egy-egy ilyen gyereket, hogy egy kicsit megmutassák neki, milyen is a világ. És ez a gyerek visszakerül három-négy hónap múlva abba az otthonba, ahonnan eljött, ahol a vendéglátó családhoz viszonyítva szegénység van, de legalábbis mások a körülmények, és meg kell osztania másokkal mindenét, holtott Németországban tejből-vajból fűröszötték. Egy ilyen gyerek

felnőve mennyire tartja meg a hitét, mennyire tudja értékelni azt, hogy honnét jött, és hogy csak munkával lehet megkeresni a mindennapi kenyeret? Mennyire érzi meg, hogy ki is lehet használni azt az adottságot, hogy erdélyi szegény gyerekként él?

B. Cs. Lehet, hogy most olyasmit mondok, amin egyesek meg fognak botránkozni. Én úgy szoktam mondani a gyerekeknek, néz-zétek, az erdőben születik húsz őzike, abból kettő, három felnőtt, a többit megeszik a farkasok. És a Jóisten egyetlen éjszaka alatt az összes farkast levadászhatná, de nem teszi meg. Az marad életben, aki éberebb, fürgébb, talpraesettebb, ez van. És nem szégyellem, én a gyerekeket kiviszem a nyomornegyedbe, a legtöbb onnan jött, viszünk ajándékot, kekszet, ezt-azt, hogy lássák, mi a helyzet a való életben. Pont ez a problémám, hogy ugye tizennyolc éves koráig meg lehet érteni, hogy a gyerek diszlexiás, hiperaktív vagy más nehézsége van, de aztán amikor kikerül három váltásba dolgozni, akkor valaki megérti őt? Nem. Úgy kirúgják, hogy a lába sem éri a földet. Igaz? Ezért azt gondolom, hogy erre a valós világra kell neveljük a ránk bízott gyerekeket. Én mindig arra biztatom őket, hogy így éljenek. A mai világban becsületes, tisztességes, szorgalmas, rendes emberre hihetetlen nagy szükség van mindenütt. Erdélyben is, Magyarországon is. Szájtáti, lusta, fecsegős, mocskos, rendetlen ember nem kell. Egyáltalán nem kell. Jelen pillanatban hál' Istennek ha évente ezer gyerek végezne, mind elvinnék. Annyi vállalkozó szokott csengetni, hogy keres tanulókat, tizenöt-tizenhat éves kortól a gyerekek nyáron legalább egy-két hónapot szoktak dolgozni. Szokták kérdezni, hogy amikor leérettségizik a gyerek, vagy főiskola után nem marad a nyakunkon? Egy sem maradt, egyetlenegy sem. Volt jó pár, aki kérte, hogy dolgozzason nálunk, és én a saját nevelésünket szívesen alkalmazom. Van is jó pár kolléga, aki nálunk érettségizett, nálunk végezte az iskolákat. És önöknek is azt kell mondaniuk a gyerekeknek, meg mindenkinek, hogy nem nyafogni kell. Kit érdekel az? Mert az őzike leülhetne, és mondhatná, hogy még meg sem születtem, és az a nagy, hülye, vérszomjas farkas rohan itt utánam, hát hol az igazság? Vagy kimegy a fo-

civálogatott a világbajnokságra, utaztunk, jegyet vettünk, az ellenfél rúgott egy gólt, és erre siránkozni kezdenének, hogy hagyják már, hogy legalább ők is rúgjanak egyet, mi lenne akkor? Röhögne mind az egész világ rajtuk! Fussanak, igaz? Azt kell mondani a gyerekeknek, hogy ha valaki úgy biciklizik, hogy mindig hátranéz, az jó nagyot fog esni. Ha egy csapat kapott egy gólt, és leül nyafogni, hogy mekkora gól volt, akkor még kap ötöt mellé, nem? Futni kell. Kit érdekel az, hogy Trianonban mi történt? Az fájhat nekünk, de előre kell nézni, és mennünk kell tovább, mert még lesz egy Trianon!

R. Á. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy az anyaoththonban meg az idősek otthonában is kettő-kettő olyan munkatársunk van, akik tizenkét-tizenhárom évesen kerültek hozzánk, azóta férjhez mentek, születtek gyerekeik, elvégezték az iskoláikat, sokkal jobban csinálják, mint a főiskoláról, egyetemről kikerült, friss diplomás vagy akár nagyobb tapasztalattal rendelkező munkatársak, mert onnan jöttek, ott erősödtek meg, és ott élnek meg a mindennapjaikat. Van olyan kollégám, aki az egyik anyukával nem tud elérni bizonyos dolgot, hogy ezt vagy azt megtegye. Brigitta odalép, és kettő perc alatt úgy helyrerakja az anyukát, hogy öröm nézni. Tehát ez egy fontos többlet, egy nagyon jelentős belső tapasztalat, amit így meg tudnak szerezni.

G. Á. Nagyon szépen köszönöm ezt a beszélgetést. Azt hiszem, mindannyiunk nevében mondhatom, hogy egy kicsit helyrerakott minket sok mindenben, saját házunk táján is. Látva olyan példákat a segítségnyújtásra, amelyek itt vannak nem messze tőlünk, talán nekünk is erőt ad, hogy a saját környezetünkben is tudjuk ezt minél jobban alkalmazni. Mosonmagyaróváron egész évben gyűjtést rendeztünk a Táltos Családi Körrel és a piarista rendházzal közösen. Ezt az alkalmat szeretnénk megragadni, hogy Bőjte Csabának átadjuk az összegyűlt adományokat, hogy vigye el a dévai Szent Ferenc Alapítvány rászoruló számára. Ezzel is szeretnénk megköszönni azt a munkát, amit végez. Ugyanígy köszönjük Roszík Ágnesnek a Gödöllőn végzett munkáját, és mindkettejüknek azt, hogy ma vendégeink voltak.

Vinczellér Imre • ASSISI SZENT FERENC

KÖZREMŰKÖDŐK

Berecz András *mesemondó, énekes*

Az első dalokat édesanyjától tanulta, aki a híres kunhegyesi táncos, tréfa és nótafa, Tanka Gábor lányaként sok ilyet tudott. Erdélyben, Moldvában, Felvidéken, Somogyban, Nagykunságban, Nyírségben... Dalokat, meséket, tréfákat gyűjt közel huszonöt éve. Gyermekek- és felnőtt közönségnek, a hazai és a határon túli magyarságnak énekel és mesél. Számos lemezt, kazettát, CD-t, rádió- és televízió-felvételt készített itthon, Európában, az USA-ban és Kanadában is. Tanított magyar népzene-t Kalotaszentkirályon, Jobbágytelkén, Sopronban, a torontói York egyetemen, kanadai, amerikai táborokban. Mesét mondott tolmácsok segítségével kanadai, észt, francia, holland közönségnek is. Utóbb műfordítással is foglalkozik. Tagja az Egyszólam zenekarnak. A Magyar Művészeti Akadémia tagja.

Díjak, elismerések: 1985 – A Népművészet Ifjú Mestere díj; 1990 – Magyar Művészetért díj; 1993 – a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztje; 2001 – Magyar Örökség díj; 2003 – Március 15. díj; 2005 – Alternatív Kossuth díj; 2005 – Príma díj

Böjte Csaba *ferences rendi szerzetes, a Dévai Szent Ferenc Alapítvány alapítója*

Tanulmányait Gyulafehérváron és Esztergomban végezte, majd 1989-ben pappá szentelték. Több helyen eltöltött szolgálata után 1992-ben Dévára került, ahol oltalmába fogadott néhány utcagyere-

ket, és a lakatot leverve az elhagyott és évtizedek óta üresen álló ferences kolostorba költöztek. Az árvákat befogadó ferences rendi szerzetesnek hamar híre ment Déván. Mára Böjte Csaba nevét és tevékenységét ismerik egész Erdélyben, Romániában, Magyarországon, Nyugat-Európában, de hallottak róla a tengerentúlon is. Jelenleg több mint ötven intézmény létrehozása és működtetése fűződik a nevéhez. Díjak: 2004 – az év embere díj; 2008 – Pannon Példakép Alapítvány díja.

www.devaigyerekek.hu

Csepregi András *evangélikus lelkész, teológus*

1987-ben szerzett diplomát az Evangélikus Teológiai Akadémián, ahol 1992–1996 között rendszeres teológiai szemináriumokat tartott. Svájcban és Nagy-Britanniában is folytatott egyetemi tanulmányokat, doktori disszertációját a Durhami Egyetemen (Nagy-Britannia) védte meg. Lelkészi szolgálatot 1987-től 1992-ig Győrkönyben, majd 1992–1999 között Budapest-Kelenföldön végzett. 1999 szeptemberében főiskolai adjunktusi kinevezést kapott az Evangélikus Hittudományi Egyetem Nyíregyházi Hittanárképző Tagozatán. A következő évben megbízták a tagozat vezetésével, majd 2005-ben ugyanott docens lett. 2003 májusától tagja a Bibó István Szellemi Műhelynek.

2004–2005-ben a közép- és kelet-európai régiót képviselte a Luteránus Világszövetség egyik tanulmányi munkacsoportjában.

Tagja annak a tényfeltáró bizottságnak, amelyet a Magyarországi Evangélikus Egyház hozott létre az ügynökműlttel kapcsolatos kérdések vizsgálatára.

2004 júniusában megosztott Súlyom Jenő-díjat kapott.

Jelenleg az Oktatási és Kulturális Minisztérium Egyházi Kapcsolatok Titkárságának titkárságvezetője. Több tucat önálló könyv, cikk, tanulmány és fordítás szerzője.

Fabiny Tamás *evangélikus püspök, teológus*

1982-ben végzett az Evangélikus Hittudományi Egyetem teológus-lelkész szakán. Erlangenben és Chicagóban folytatott tanulmányokat. 1996-tól 2006-ig a Duna Televízió külső munkatársa. Lelkészi szolgálatot Siófokon, Kötcsén, Balatonszárszón majd Kőbányán végzett. 1999-től 2006-ig az Evangélikus Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszékének főállású oktatója (előbb adjunktusként, végül tanszékvezető egyetemi tanárként). Teológiai doktorátust és habilitációt is szerzett. 2006-tól a Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerületének püspöke.

<http://eszak.lutheran.hu>

Galambos Ádám *teológushallgató*

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem teológus-lelkész szakos hallgatója. Öt éve dolgozik a gödöllői Tessedik Sámuel Családok Átmeneti Otthonában mint családgondozó. Az Asztali beszélgetések disputasorozat ötletgazdája és szervezője. Az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány kuratóriumának elnöke.

www.asztali.hu

Hankovszky Béla Jácint *katolikus tábori lelkész, őrnagy*

1991-ben szentelték pappá. 1987–2005 között a Szent Domonkos Rend tagja. 1994-től 2006-ig főiskolai docens az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán. Tábori lelkészi szolgálata: 1996 – főhadnagyi tisztség mint tábori lelkész (főiskolai); 1999 – százados; 2002–2005 – kiemelt tábori lelkész; 2006-tól szolgálatát őrnagyi tisztségben tölti be.

<http://www.ktp.hu/>

Hefter László *üvegművész és restaurátor*

A Magyar Iparművészeti Főiskola szilikát szakán szerezte üvegtervező művész diplomáját. 1974-től szabadfoglalkozású művész, tagja a Magyar Köztársaság Művészeti Szövetségének, a Magyar Üvegművészek Társaságának és a Restaurátor Kamarának. Az ólmozott üveglablak készítés és az üvegfestés tanára, a Győri Képzőművész Szakkör vezetője,

a pannonhalmi Hefter Üveggaléria elindítója és működtetője. Díjai: 1982 – Győr város Borsos Miklós-emlékplakettje; 1997 – Ferenczy Noémi-díj; 1998 – Győr város kultúrájáért díj; 2000 – Győr város művészetéért díj.

www.hefterlaszlo.hu

Hegedűs Gábor *kiadványszerkesztő, fényképész*

Nyomdaipari technikumot végzett kiadványszerkesztőként. Több neves fotóművész által tartott tanfolyamon vett részt.

www.visionmaster.hu

Heller Ágnes *filozófus*

1955–1958 között az ELTE Filozófiai tanszékének adjunktusa: 1963-tól 1973-ig az MTA Szociológiai Intézetének tudományos főmunkatársa, a berlini Freie Universität vendégtanára, a melbourne-i La Trobe University szociológiatanára. 1981-től szociológia vendégprofesszor, az Universität Konstanz filozófiaprofesszora. 1986–1989 között a New York-i Graduate Faculty, New School for Social Research Filozófiai Tanszékének vezetője, 1988-tól a filozófia Hannah Arendt-professzora (Graduate Faculty, New School for Social Research, New York). A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A többek között Széchenyi-díjjal kitüntetett professzornak az európai kultúra kutatásában szerzett érdemeiért 2006-ban Sonning-díjjal méltatták munkásságát. Tagja számos nemzetközi filozófiai bizottságnak.

www.mta.hu

Jókai Anna *író*

1961-ben magyar–történelem szakos tanári diplomát szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1961-től 1970-ig általános iskolában, majd 1970-től 1976-ig középiskolában tanított.

1968-ban jelent meg első regénye, a 4447. 1970-től tagja a Magyar Írószövetségnek. 1976 óta írásaiból él. 1986 és 1989 között a Magyar Írószövetség alelnöke, majd két évig választott elnöke volt. 2002-től

az Írók Szakszervezetének elnöke. 1992-től a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagja. 2000-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

Könyvei számos utókiadást értek meg, és több idegen nyelven is megjelentek. 1999-től a Nemzeti Kegyeleti Bizottság (első) elnöke.

1970-ben József Attila-díjat, 1974-ben SZOT-díjat kapott. Munkásságát 1985-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával, 1992-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével, 1994-ben Kossuth-díjjal, 1998-ban Magyar örökség díjjal, 1999-ben CET-díjjal és Tiszatáj-díjjal jutalmazták, valamint az Év Könyve kitüntetéssel. A VII. kerület díszpolgára. 2000-ben Magyar művészetért díjat kapott. 2002-ben a Köztársasági elnök érdemérmével tüntették ki 2003-ban megkapta az Arany János-nagydíjat. 2004-ben elnyerte a Magyar Kultúra Lovagja címet, valamint a Prima Primissima közönségdíját.

Koltai Lajos rendező, operatőr

1970 óta a Mafilmnél dolgozik. Az 1970-es évek magyar operatőri művészetének egyik meghatározó alakja. Dokumentumfilmjeiben és „dokumentarista” játékfilmjeiben közvetlenül hasznosította a tévében szerzett tapasztalatát. Eddigi munkásságának nem elhanyagolható része a tévéjátékok és tévéfilmek fényképezése (különösképpen Maár Gyula, Ranódy László, Fazekas Lajos, Sándor Pál és Szabó István rendezései). Hazánkban egyedülálló módon ültette át a fekete-fehér filmezésben kialakított kompozíciós elveit a színesfilm-fényképezésbe. Elismerései: Balázs Béla-díjas, Kossuth-díjas, érdemes művész. Tagja az Oscar-díjat osztó amerikai filmakadémiának, és az Amerikai Operatőrök Egyesületének. Kétszer javasolták Oscar-díjra. Az Oscar-díjas Mephisto (1981) operatőre.

Mesterházy Balázs evangélikus iskolalelkész

Diplomát az ELTE-TFK angol–könyvtár szakán, illetve az Evangélikus Hittudományi Egyetemen szerzett. 1999-ben MA diplomát kapott a Lutheran School of Theology at Chicago ösztöndíjasaként. Önkéntesként dolgozott börtönmisszióban, a MEVISZ Bárka szak-

csoportjában, illetve evangélikus ifjúsági konferenciákon. Dolgozott fordítóként és másfél évig tanárként a budapesti Sylvester János Protestáns Gimnáziumban, majd három évig egy nemzetközi keresztény iskolában (Kodaikanal International School, Tamil Nadu) Dél-Indiában. Jelenleg a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) és Kollégium iskolalelkésze.

www.bdeg.hu

Ócsai Zoltán *evangélikus lelkész*

1989-ben fejezte be tanulmányait az Evangélikus Hittudományi Egyetemen. Tótkomlóson, Pécsen majd a Nagymányok–Váraljai Evangélikus Egyházközségben szolgált. 2002-től a Győri Evangélikus Egyházközség lelkésze és a Péterfy Sándor Evangélikus Oktatási központ iskolalelkésze.

2005-től a győri gyülekezet igazgató lelkésze. Az Asztali Beszélések Kulturális Alapítvány kuratóriumi tagja.

www.asztali.hu

Percze Sándor *evangélikus lelkész*

1998-ban szerzett teológusdiplomát az Evangélikus Teológiai Akadémián. 1998/99-ben Németországban, Erlangenben kapott feleségével együtt ösztöndíjat. Itt ismerte meg Martin Nicol professzort, aki motiválta a doktori fokozat megszerzésére. 1999–2002 között Nemescsón szolgált segédlelkészként. 2002-ben a Lutheránus Világszövetség ösztöndíjával Erlangenben tanulhatott. Jelenleg a Győr-Ménfőcsanakai Evangélikus Egyházközség lelkésze.

Pérel Zsuzsa *textilművész*

1977 óta kiállító művész. Díjai: 1980 – a VI. Fal- és tértexstil biennálé fődíja; 1981 – Munkácsy-díj; 1989 – Nívódíj; 1990 – a XI. Fal- és tértexstil biennálé különdíja; 1993 – Környezetvédelmi díj; 1999 – a Magyar művészetért díj; 2002 – Erdemes művész. 1994 óta a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja.

www.perelizsuzsa.hu

Polgár Rózsa *textilművész*

1967-ben végzett a Magyar Iparművészeti Főiskola szövött kárpit és gobelin szakán. 1968–1970 között tanulmányúton járt Svájcban, Franciaországban és Németországban. 1981 és 1987 között Genfben élt. 1992-től a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. Elismerései: 1973 – Milánói triennálé, ezüstérem, 1980 – 6. Fal- és tértex-til biennálé díja, Szombathely; 1986 – 9. Fal- és tértex-til biennálé díja, Szombathely; 1991 – Ferenczy-centenári-um, I. díj; Munkácsy-díj; 1999: – Kossuth-díj; 2008 – Magyar művészetért díj.

Roszik Ágnes,

a Tessedik Sámuel Családok Átmeneti Otthonának vezetője

Teológiai és filozófiai tanulmányai után vallásfilozófiából diplomázott az ELTE filozófia szakán, majd szociális szakvizsgát tett a gyermekvédelem témakörében. Férjével, Roszik Gáborral együtt 1994-től vezette a Tessedik Sámuel Anyaotthont, ahol elsősorban kiskorú állami gondozott édesanyákkal és gyermekeikkel foglalkoztak, majd 2006-tól a Tessedik Sámuel Családok Átmeneti Otthonának vezetője. 2007 februárjában nyitották meg Gödöllőn a Tessedik Sámuel Idősek Otthonát, s ma már a két otthonban végzett munka kiegészíti és gazdagítja egymást.

www.anyaotthon.hu

Szelényi Károly *fotóművész*

1965-től a Corvin Kiadónál műtárgyakat fényképez. 1973-tól az Iparművészeti Főiskola tanársegéde. 1986-tól a Kossuth Nyomda művészeti tanácsadója. 1990-től a Magyar Képek Kiadói Kft. fotóarchívumának vezetője. Kiállításai voltak Magyarországon kívül az Egyesült Államokban, Németországban, Indiában, Olaszországban, Izraelben, Ausztriában, Romániában és Franciaországban. Díjai: 1993 – a Magyar Köztársasági Érdemrend arany érdemkeresztje; 1999 – Gizella-díj (Veszprém); 2003 – Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje. Több alkalommal elnyerte az Év legjobb fotóillusztrációja díjat.

Magyar Képek Kiadói Kft.: www.magyarkepek.hu

Szemadám György *festő, író*

1969 óta kiállító képzőművész. Negyvenkilenc egyéni kiállítása volt Magyarországon és külföldön (Bécs, Prága, Moszkva), 1978-tól publikál képzőművészeti, fotó- és filmkritikákat, kultúrtörténeti és művelődéseméleti tanulmányokat. 1979–1993 között felnőtteknek és gyerekeknek képzőművészeti köröket, alkotótáborokat vezetett, elmegyógyintézetekben művészetterápiás munkát végzett, foglalkozott hátrányos helyzetű gyermekekkel és fiatalokkal. 1989–1993 között a Nemzeti Galéria GYIK-Műhelyének vezetője, 1997-től 1999-ig az MTV vizuális művészetek szerkesztőségének vezetője, 1992 és 1995 között a Magyar Festők Társaságának társelnöke, 1993-tól a Magyar Mozgóképfilm Alapítvány animációs szakkuratóriumának elnöke. 1998-tól a Magyar Festészetért Alapítvány, 1999-től 2003-ig a Csepeliek Művelődéséért Közalapítvány elnöke. 2004-től a Magyar Művészeti Akadémia, 2007-től pedig a Magyar Írószövetség tagja.

Díjak, elismerések: 1997 – Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje, 2001 – Munkácsy Mihály-díj, 2003 – Művészetpedagógiai díj, 2005 – Simsay-díj.

Szuppán Irén *nyomottanyag-tervező, textilművész*

1947-től 1952-ig a Magyar Iparművészeti Főiskola hallgatója. Mestere: Molnár Béla. 1968 – Munkácsy-díj; 1970 – 1. Fal- és tértex

til biennálé, Biennálé-díj, Szombathely; 1982 – érdemes művész; 1994 – 14. Magyar textilbiennálé, Biennálé különdíj, Szombathely; 2006 – A Magyar Köztársaság kiváló művésze díj. Az 1998-ban alakult Gödöllői Iparművészeti Műhely egyik alapítója.

www.gimhaz.hu

Vinczellér Imre *festőművész*

1976-tól 1980-ig a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatója. Mesterei Bráda Tibor, Patay László, Borsos Miklós. Egyik nagybátyja Hevesy Iván művészettörténész, filmesztéta, másik nagybátyja Kassalik László festőművész. Festészetében családja kultúrtörténeti emlékeit, művészi tradícióinak tárgy

és szellemi fragmentumait idézi szurre-

alisztiikus megfogalmazásban. Zenei tanulmányai alapján készítette a kortárs (főként Bartók) zenére festett, intenzív színvilágú adaptációit. Tagja többek között a Művészeti Alapnak, a Magyar Festők Társaságának, a Molnár C. Pál Művészeti Társaságnak és a Francia Művészeti Tudományos és Irodalmi Akadémiai Társaságnak. Munkásságát az alábbi díjakkal ismerték el: 1996 – Bács-Kiskun megyei művészeti és tudományos díj; 1998 – Kalocsa városért díj; 2000 – Molnár C. Pál-díj; 2003 – Marseille – MCA Nemzetközi kiállításon 2. Grand Prix; 2004 – Cannes – MCA Nemzetközi kiállításon Grande Medaille d' Or; 2004 – a Magyar Köztársaság arany érdemkeresztje; 2008 – Gundel művészeti díj.

Luther Kiadó, Budapest, 2008
Felelős kiadó: Kendeh-Kirchknopf Péter
Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor
Műszaki szerkesztő: Galgóczi Andrea
Borítóterv: Csermák Zsuzska

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

ISBN 978-963-9571-90-7
ISSN 1789-9494